

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AR YL 2011-0001**

**ARKAİK DÖNEM İON MİMARLIĞINDA
HAYVAN FRİZİNİN GELİŞİMİ**

HAZIRLAYAN

Selda KÖKEN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Suat ATEŞLİER

AYDIN 2011

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AR YL 2011-0001**

**ARKAİK DÖNEM İON MİMARLIĞINDA
HAYVAN FRİZİNİN GELİŞİMİ**

HAZIRLAYAN

Selda KÖKEN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Suat ATEŞLİER

AYDIN 2011

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Selda KÖKEN

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Selda KÖKEN

BAŞLIK: Arkaik Dönem İon Mimarlığında Hayvan Frizinin Gelişimi

ÖZET

Arkaik Dönem İon mimarlığında bezeme unsuru olarak kullanılmış olan hayvan frizleri bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. İon sanatını daha iyi anlama adına, mimari eserler yanında, İon sanatının ürünleri olan farklı üsluplardaki seramikler, plastik eserler, Klazomenai lahitleri, kent sikkeleri ve diğer küçük buluntu örnekleri de konu kapsamında detaylıca incelenmiştir.

İon sanatındaki hayvan tasvirlerine ışık tutması için, ilk ortaya çıktığı dönemlerden başlayarak, çalışmanın ana konusu olan Arkaik Döneme kadar uzanan bir süreçte, farklı kültürlerde görülen hayvan betimleri ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Paleolitik dönemden başlayarak Arkaik Dönem sonuna kadar, Anadolu, Mezopotamya, Yunanistan, Mısır ve Ege havzasındaki kültürler ait hayvan betimli mimari, seramik, plastik eserler ve diğer buluntular incelenmiştir. Farklı kültürlerdeki hayvan betimlerinin birbirleri ile olan ilişkileri, kendi kültürleri içinde taşıdığı anlamlar ve tasvir biçimleri hakkında bilgiler verilerek değerlendirilmeler yapılmıştır.

Arkaik Dönem Anadolu sanatındaki hayvan betimleri ise, bölgeler dikkate alınarak ayrı başlıklar altında ele alınmış, bölgeler arası benzerlikler ve ayrılan yönler vurgulanarak sanata olan katkıları değerlendirilmiştir. Çalışma haritalar, tablolar, grafiklerle ve levhalarla desteklenerek konunun daha kolay anlaşılması sağlanmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İon Mimarlığı

Hayvan Frizi

Arkaik Dönem

İonia

Arkeoloji

NAME and SURNAME: Selda KÖKEN

TITLE: Development of Animal Frize on Ionic Architecture at Archaic Age

ABSTRACT

The use of animal imagery to decorate freizes within the Archaic Ionian architectural period is the main subject of this study. In order to understand the Ionian arts and architecture with greater appreciation and understanding the differing styles to be seen within ceramics, sarcophagus and other small objects which have been found are incorporated into this work.

In order to throw some light onto the subject of animal imagery within the Ionian arts, one must begin from the first period, the animal images which are seen within different cultures from this period are to be found under different sections. The animal imagery to be seen within architecture, ceramics and other remnants from the Paleolithic period to the Archaic period within the cultures of Anatolia, Mesopotamia, Greece, Egypt and the Aegean basins have been examined. The relationship between the animal imagery of differing cultures, their meaning, value within their own cultures and the data about their defining styles have been given and evaluated.

In addition the animal imagery which is to be seen within the Archaic period of Anatolian arts has been undertaken in separate sections; considering the similarities and differences of animal depiction within different areas, and the emphasis which this takes and the benefits to the arts of the region have been evaluated. The study was supported with maps, charts, graphics and tablets in order to make the subject more understandable.

KEYWORDS

Ionic Architecture

Animal Frize

Archaic Age

Ionia

Archaeology

ÖNSÖZ

Hayvanlar ilk çağlardan itibaren insanların hep hayatlarında olmuştur. İnsanların hayatlarını bazen kolaylaştırmış, bazen de zorlaştırmıştır. İnsanlar hayvanlara olan bağlılıklarını ve korkularını onları betimleyerek sanatlarına aktarmaya çalışmışlardır. Bazen onlara farklı vasıflar yüklemişler, sembolleştirmişler ve güç sembolü olarak da kullanmışlardır. İnsanlar devletleşme yoluna girdikleri zaman ise hayvanlar da devletlere göre betimlenmiş ve devletlerin kültürlerini göstermek için yapılmıştır. Toplumların gelişimine hayvanlar da ayak uydurmuşlar, farklı türde hayvanlar karıştırılarak yeni türler elde etmişlerdir.

Bu özellikler göz önüne alındığında hayvanların insan hayatında ne kadar önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. İnsanlar hayvanları sadece ihtiyaçları için değil, görsellik nedeniyle ve inanışlarından dolayı süsleme olarak kullanmaya başladılar. İşte bu nedenler göz önünde bulundurarak ve Doç. Dr. Suat Ateşlier hocamında yardımıyla bu tez konusuna karar verdim. Hayvan frizi betimleri o kadar geniş bir konu ki sürekli gelişen ve gelişmeye devam eden bir konu olduğu için, zaman ve bölge sınırlaması yaptık. Bu bölge ve zaman dilimi içinde hayvan frizi betimlemelerini mimari, seramik, plastik ve diğer gruplar olarak inceledim ve anlattım.

Tez konumu belirlemede, nasıl bir yol izlemem gerektiği hususunda benden yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Suat Ateşlier'e, Araş. Gör. Sedat Akkurnaz'a, kaynak araştırmalarımda bana yardım eden, yüksek lisans başvurularında beni yalnız bırakmayan Hüseyin Kurhan'a ve tabiki benden maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar VE LEVHALAR LİSTESİ.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
I. A. Amaç Yöntem Kapsam.....	2
2. ARKAİK ÇAĞ ÖNCESİ HAYVAN FRİZLERİ	3
2. A. Tarih Öncesi Dönemde Hayvan Frizi.....	3
2. B. Sümer Uygarlığı	9
2. C. Asur Uygarlığı	12
2. D. Mısır Uygarlığı	14
2. E. Hitit Uygarlığı.....	15
2. F. Minos Uygarlığı.....	20
2. G. Miken Uygarlığı.....	22
2. H. Urartu Uygarlığı.....	25
2. I. Geç Hitit Uygarlığı.....	30
2. J. Pers Uygarlığı.....	33
2. K. Babil Uygarlığı.....	37
2. L. Kıta Yunanistan ve Adalar.....	39

3. ARKAİK DÖNEM HAYVAN FRİZLERİ.....	40
3. A. Frygia	40
3. B. Lydia	46
3. C. Troas.....	54
3. D. Aiolis.....	60
3. E. Karia.....	62
3. F. Lykia.....	69
3. G. Anadolu Dışı Arkaik Örnekler.....	75
4. ARKAİK İON SANATINDA GÖRÜLEN HAYVAN FRİZLERİ.....	79
4. A. Seramik Sanatı	81
4. B. Klazomenai Lahitleri	85
5. ARKAİK İON MİMARLIĞI'NDA HAYVAN FRİZLERİ.....	99
5. A. Miletos.....	99
5. B. Phokaia.....	101
5. C. Erytrai.....	102
5. D. Didyma	103
5. E. Myus.....	105
6. SONUÇ.....	106
7. KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA	114
ÖZGEÇMİŞ.....	121
TABLolar, HARİTA VE LEVHALAR.....	122

TABLÖLAR LİSTESİ

- Tablo 1 Mimarideki Hayvan Tasvirlerinin Kültürlere Göre Dağılımı.
- Tablo 2 Anadolu’da Arkaik Dönem Hayvan Tasvirlerinin Bölgelere Göre Dağılımı.
- Tablo 3 İon sanatındaki Hayvan Tasvirlerinin Buluntu Merkezlerine Göre Dağılımı.

HARİTA

- Harita 1 Kuzey İonia Bölgesini Gösteren Harita.
- Harita 2 Güney İonia Bölgesini Gösteren Harita.

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1 A	Çatalhöyük'ten Leopar Tapınağı'nın duvarlarından leopar betimlemesinin çizimi.
Levha 1 B	Çatalhöyük'ten Leopar Tapınağı'nın duvarlarından leopar betimlemesi.
Levha 2 A	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde üst üste sıralanmış hayvan betimlemeleri.
Levha 2 B	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde kuş ve domuz betimlemeleri.
Levha 3 A	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde boğa ve yılan betimlemeleri.
Levha 3 B	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde ceylan ve yaban eşeği betimlemeleri.
Levha 4 A	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde yabani eşek ve yılan betimlemeleri.
Levha 4 B	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde üst üste ve yan yana görülen hayvan betimlemeleri.
Levha 5 A	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde üst üste ve yan yana istiflenlenmiş kuş betimlemeleri
Levha 5 B	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde üst üste yapılmış yılan ve örümcek betimlemeleri.

Levha 6 A	Körtik Tepe'den Çanak Çömleksiz İlk Neolitiğe ait kap parçası üzerinde altı ayaklı yengeç ve yılan betimlemeleri.
Levha 6 B	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde yılan ve örümcek betimlemeleri.
Levha 7 A	Göbeklitaş'tan Dikilitaş üzerinde tek olarak yapılmış aslan betimi.
Levha 7 B	Üst Paleolitik tanrıçanın göbeğinde betimlenen yılan betimlemeleri.
Levha 8 A	Çatalhöyük'ten cenaze törenlerinde görülen akbaba betimlemeleri.
Levha 8 B	Çatalhöyük'ten duvarlarda görülen akbaba betimlemeleri.
Levha 9 A	Sümerler'e ait bir vazo üzerinde aslan-boğa mücadelesi.
Levha 9 B	Sümerler' e ait ritüel kap.
Levha 10 A	Sümerler'e ait bir ritüel kap.
Levha 10 B	Sümerler'e ait ritüel kap.
Levha 11 A	Sümerler'e ait müzik kutusundan bir detay.
Levha 11 B	Sümerler'e ait bir plaka üzerinde aslan ve geyik mücadelesi.
Levha 12 A	Sümerler'e ait çini kaplama oyun tahtası.
Levha 12 B	Asurlular'a ait bronz disk.

Levha 13 A	Asurlular'a ait anıtsal taş kabartma.
Levha 14 A	Asurlular'a ait anıtsal taş kabartma.
Levha 14 B	Asurlular'a ait sırlı tuğladan bir pano.
Levha 15 A	Asurlular'a ait Ti Barsip Sarayı'ndan duvar resmi.
Levha 15 B	Mısırlılar'a ait soylu bir kişinin av sahnesini anlatan duvar resmi.
Levha 16 A	Mısırlılar'a ait hayvan betimli disk.
Levha 16 B	Tutankamon'a ait ahşap kutu (Mısır Dönemi'nden).
Levha 17 A	Hititler'e ait aslanlı kapı.
Levha 17 B	Hititler'e ait aslanlı kapıdan detaylar.
Levha 18 A	Hititler'e ait sphinksli kapı.
Levha 18 B	Hititler'e ait sphinksli kapı.
Levha 18 C	Hititler'e ait sphinksli kapıdan detay.
Levha 18 D	Alacahöyük sphinksinden baş detayı. (Hitit Dönemi)
Levha 19 A	Hitiler'e ait Alacahöyük'ten av sahnesinin betimlendiği orthostat.
Levha 19 B	Hititliler'e ait Alacahöyük'ten av sahnesinin betimlendiği orthostat.

Levha 20 A	Hitit Dönemi'ne ait boğa betimli orthostat.
Levha 20 B	Minoslular'a ait uçan balıkların betimlendiği fresk.
Levha 21 A	Minos Dönemi'ne ait keklik frizli fresk.
Levha 21 B	Minoslular'a ait hayvan betimli seramik.
Levha 21 C	Minoslular'a ait hayvan betimli seramik.
Levha 22 A	Mikenliler'e ait hayvan betimli krater.
Levha 22 B	Mikenliler'e ait hayvan betimli tankard.
Levha 22 C	Mikenliler'e ait hayvan betimli alabastron.
Levha 23 A	Mikenliler'e ait hayvan betimli alabastron
Levha 23 B	Mikenliler'e ait hayvan betimli pyxis.
Levha 23 C	Mikenliler'e ait hayvan betimli pyxisin açılmış hali.
Levha 24 A	Mikenliler'e ait aslan-boğa mücadelesi betimlenmiş el aynası.
Levha 24 B	Mikenliler'e ait av sahneli kama.
Levha 25 A	Urartular'a ait gösterişli taht.
Levha 25 B	Urartular'a ait hayvan betimli kemer.

- Levha 26 A Urartular'a ait hayvan betimli kemer.
- Levha 26 B Urartular'a ait hayvan betimli kemer. (*Ghadim 2007, 263 Çiz. 18.*)
- Levha 27 A Urartular'a ait hayvan betimli miğferin sağ yanaklığına ait levha.
(*Ghadim 2007,255, Çiz. 10*)
- Levha 27 B Urartular'a ait kalkan. (*Ghadim 2007, 258,Çiz. 13*)
- Levha 28 A Urartular'a ait kalkan.
- Levha 28 B Urartular'a ait göğüslük.
- Levha 29 A Geç Hititliler'e ait kapı aslanı.
- Levha 29 B Geç Hititler'e ait sphinksli orthostat.
- Levha 30 A Geç Hititler'e ait fantastik yaratık betimli orthostat.
- Levha 30 B Geç Hititler'e ait aslan ve geyik betimli orthostat.
- Levha 31 A Geç Hititler'e ait Kargamış'tan Haberciler duvarı.
- Levha 31 B Geç Hititler'e ait Malatya'dan av kabartmalı orthostat.
- Levha 31 C Geç Hititler'e ait Malatya'dan av kabartmalı orthostat.
- Levha 32 A Persliler'e ait Tatarlı Tümülüsü ahşap mezar odası.

- Levha 32 B Persliler'e ait Tatarlı Tümölüsü'nden kanatlı boğa betimlemeleri.
- Levha 33 A Persliler'e ait Tatarlı Tümölüsü'nden sürülerin arkasında Herakles'in Geryoneus'un sürülerini çalması.
- Levha 33 B Persliler'e ait Tatarlı Tümölüsü'nden sürülerin arkasında Herakles'in Geryoneus'un sürülerini çalmasının net çizimi.
- Levha 33 C Persliler'e ait Tatarlı Tümölüsü'nden mitin devamı olarak ölümü simgeleyen kuş betimi.
- Levha 34 A Samos'tan Herakles'in Geryoneus'un sürülerini çalmasının betimlendiği gerdanlık.
- Levha 34 B Hemelrijk'e ait Caeretan Hydriae adlı kitabında arkaik döneme verilen kap üzerinde kanatlı boğa betimi.
- Levha 34 C Hemelrijk'e ait Caeretan Hydriae adlı kitabında arkaik döneme verilen kap üzerinde kanatlı boğa betimi detayı.
- Levha 35 A Persliler'e ait aslan-boğa mücadelesinin betimlendiği kabartma.
- Levha 35 B Persliler'e ait aslan betimli duvar kabartması.
- Levha 36 A Babilliler'e ait saray duvarına yapılmış sırlı tuğladan pano.
- Levha 36 B Nabukadnezar'ın İştar kapısının genel görünümü. (Babilliler)

Levha 37 A	İştar Kapısı'nın kuzeyindeki aslan betimi detayı.
Levha 37 B	İştar Kapısı kuzeyindeki aslan betimi genel görünümü.
Levha 38 A	İştar Kapısı'ndan boğa betimi detayı.
Levha 38 B	İştar Kapısı'ndan ejderha betimi detayı.
Levha 39 A	Babilliler'e ait hayvan betimli vazo.
Levha 39 B	Babilliler'e ait köpek tasvirli levha.
Levha 39 C	Babilliler'e ait aslan-yaban domuzu betimli kazıma.
Levha 40 A	Geometrik Dönem'den seramik detayı.
Levha 40 B	Kıta Yunanistan'dan aslan-boğa mücalesinin betimlendiğı sikke.
Levha 41 A	Frigler'e ait kaya üzerine yapılmış aslan betimlemeleri.
Levha 41 B	Frigler'e ait av sahnesinin betimlendiğı terrakotta.
Levha 42 A	Frigler'e ait karşılıklı aslan betimlendiğı terrakotta.
Levha 42 B	Frigler'e ait Theseus ve Minatauros'un betimlendiğı terrakotta.
Levha 42 C	Frigler'e ait hayat ağacı etrafında betimlenmiş yaban keçilerinin betimlendiğı terrakotta.

Levha 42 D	Frigler'e ait karşılıklı aslan-boğa çiftlerinin betimlendiği terrakotta.
Levha 42 E	Frigler'e ait karşılıklı kentaurun betimlendiği terrakotta.
Levha 43 A	Frigler'e ait geyik tasvirli fildişi levha.
Levha 43 B	Frigler'e ait Theseus- Minatauros'un betimlendiği seramik.
Levha 43 C	Frigler'e ait Bey-Boğa mücadelesi.
Levha 44 A	Frigler'e ait at betimlemeli orthostat.
Levha 44 B	Frigler'e ait aslan betimlemeli orthostat.
Levha 45 A	Frigler'e ait grifon betimlemeli orthostat.
Levha 45 B	Frigler'e ait boğa betimlemeli orthostat.
Levha 46 A	Frigler'e ait balık yiyen grifon betimli ahşap oyma.
Levha 46 B	Frigler'e ait aslan-boğa mücadelesi ahşap oyma.
Levha 46 C	Frigler'e ait süvari betimli fildişi kakma.
Levha 46 D	Frigler'e ait sphinks betimli fildişi tarak.

Levha 47 A	Lydia evi genel görünümü.
Levha 47 B	Hemelrijk'in Caeretan Hydriaları adlı kitabında arkaik döneme verilen kabın üzerinde kanatlı at betimi.
Levha 47 C	Hemelrijk'in Caeretan Hydriaları adlı kitabında arkaik döneme verilen kabın üzerinde kanatlı at betimi detayı.
Levha 47 D	Hemelrijk'in Caeretan Hydriaları adlı kitabında arkaik döneme verilen kabın üzerinde kanatlı at betimi detayı.
Levha 48 A	Lydialılar'a ait Sardeis'ten sima plakası.
Levha 48 B	Lydialılar'a ait oryantalizan lebes.
Levha 48 C	Lydialılar'a ait kayık biçimli vazo.
Levha 48 D	Lydialılar'a ait oryantalizan lebes.
Levha 48 E	Lydialılar'a ait oryantalizan lebesin farklı bir görünümü.
Levha 49 A	Lydialılar'a ait süvari betimli terrakotta.
Levha 49 B	Lydialılar'a ait vazo üzerinde süvari betimi.
Levha 49 C	Lydialılar'a ait süvari betiminin farklı görünümü.
Levha 50 A	Lydialılar'a ait İkiztepe Tümülüsü'nden alabastron.

Levha 50 B	Lydialılar'a ait İkiztepe Tümülüsü'nden alabastronun farklı görünümü.
Levha 50 C	Lydialılar'a ait alabastrondan bir detay.
Levha 50 D	Lydialılar'a ait alabastrondan başka bir detay.
Levha 51 A	Lydialılar'a ait Lydia vazosundan detay.
Levha 51 B	Lydialılar'a ait Lydia vazosundan genel görünüm.
Levha 51 C	Lydialılar'a ait Kerkenes Dağı'ndan geyik tasvirli mobilya kakması.
Levha 51 D	Lydialılar'a ait Kerkenes Dağı'ndan koç tasvirli mobilya kakması.
Levha 51 E	Lydialılar'a ait Kerkenes Dağı'ndan geyik tasvirli mobilya kakması.
Levha 52 A	Troas'tan Assos Athena Tapınağı'nın genel görünümü.
Levha 52 B	Assos Athena Tapınağı'nın planı.
Levha 53 A	Assos Athena Tapınağı'ndan Herakles ve deniz canavarı frizi.
Levha 53 B	Assos Athena Tapınağı'ndan Herakles ve kentauroslarla mücadele frizi.
Levha 53 C	Assos Athena Tapınağı'ndan Herakles ve kentauroslarla mücadele frizi.

- Levha 54 A Assos Athena Tapınağı karşılıklı yatmış iki sphinks betimi.
- Levha 54 B Assos Athena Tapınağı karşılıklı yatmış iki sphinks betimi çizimi.
(*Baykan 2002, Levha 28-A*)
- Levha 54 C Assos Athena Tapınağı'ndan boynuz tokuşturan boğalar frizi.
- Levha 55 A Assos Athena Tapınağı'ndan boynuz tokuşturan boğalar frizi.
- Levha 55 B Assos Athena Tapınağı'ndan iki aslanını boğaya saldırışı frizi.
- Levha 55 C Assos Athena Tapınağı'ndan iki aslanının boğaya saldırışı frizi çizimi.
(*Baykan 2002, Levha 31-B*)
- Levha 56 A Assos Athena Tapınağı'ndan iki aslanın yaban domuzuna saldırma frizi çizimi. (*Baykan 2002, Levha 33-B*)
- Levha 56 B Assos Athena Tapınağı'ndan ceylana saldıran aslanların frizi çizimi.
(*Baykan 2002, Levha 36-C*)
- Levha 56 C Assos Athena Tapınağı'ndan sakin oturan aslan frizi.
- Levha 57 A Assos Athena Tapınağı'ndan geyiğe saldıran aslanlar frizi.
- Levha 57 B Assos Athena Tapınağı'ndan geyiğe saldıran aslanlar frizi çizimi.
(*Baykan 2002, Levha 39-B*).
- Levha 58 A Aiolis'ten Larisa pişmiş toprak mimari kaplama levha.
- Levha 58 B Aiolis'ten Larisa pişmiş toprak mimari kaplama levha çizimi.

Levha 58 C	Aiolis'ten Larisa pişmiş toprak mimari kaplama levha çizimi.
Levha 59 A	Korfu Artemis tapınağı medusa örneği.
Levha 59 B	Arkaik Didymaion'dan medusa örneği.
Levha 59 C	Medusa örnekli Korint seramiği.
Levha 59 D	Medusa örnekli Korint seramiği.
Levha 60 A	Karia'dan Euromos kanatlı atların çektiği araba betimi akroter parçasına Korint seramiğinden benzer örnek.
Levha 61 A	Karia'dan Hacıbayramlar'dan keklik frizi.
Levha 61 B	Karia'dan Hacıbayramlar'dan terrakota örnekleri.
Levha 62 A	Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer aslan örnekleri.
Levha 62 B	Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer aslan örnekleri.
Levha 63 B	Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer pars örneği.
Levha 63 C	Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer Anadolu Parsı örneği.
Levha 63 D	Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer boğa örneği.
Levha 63 E	Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer boğa örneği.

- Levha 64 A Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer domuz örneği.
- Levha 64 B Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer domuz örneği.
- Levha 65 A Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer sphinks örneği.
- Levha 65 B Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer sphinks örneği.
- Levha 65 C Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer sphinks örneği.
- Levha 65 D Karia'dan Hacıbayramlar'daki terrakotalara benzer sphinks örneği.
- Levha 66 A Karia'dan Loryma'dan aslan betimli kabartma.
- Levha 66 B Karia'dan Loryma'dan aslan-boğa betimli kabartma.
- Levha 67 A Lykia'dan Kızılbel mezarı genel görünüm.
- Levha 67 B Lykia'dan Kızılbel mezarından tekne ve mürettebatı betimlemesi.
- Levha 68 A Lykia'dan Kızılbel mezarından medusa betimlemesi.
- Levha 68 B Lykia'dan Karaburun mezar odası genel görünüm.
- Levha 69 A Lykia'dan Karaburun mezarından genel görünümlü başka örnek.
- Levha 69 B Lykia'dan Karaburun'dan Persli bir kişinin betimlenmesi.

Levha 70 A	Lykia'dan Karaburun'dan ekphora sahnesi.
Levha 70 B	Lykia'dan Karaburun'dan hayvan betimli bölüm.
Levha 71 A	Lykia'dan Karaburun'dan horoz detayı.
Levha 71 B	Lykia'dan Karaburun'dan köpek detayı.
Levha 72 A	Lykia'dan Karaburun'dan keklik detayı.
Levha 72 B	Lykia'dan Xanthos'dan G Binası genel görünüm çizimi.
Levha 73 A	Lykia'dan Xanthos'dan G Binası podyum bölümünde betimlenen Anadolu Parsı.
Levha 73 B	Lykia'dan Xanthos'tan G Binası üzerinde betimlenen Anadolu Parsına benzer bir örnek.
Levha 73 C	Lykia'dan Xanthos'tan G Binası üzerinde betimlenen Anadolu Parsına benzer bir örnek.
Levha 73 D	Lykia'da Xanthos'dan F mezarının paye kısmında betimlenen horoz ve güvercin betimi.
Levha 73 E	Lykia'dan Xanthos'tan F mezarının payesi üzerinde betimlenen horoz betimine benzer bir örnek.
Levha 74 A	Lykia'dan Xanthos'tan F mezarının payesi üzerinde betimlenen horoz betimine benzer bir örnek.

Levha 74 B	Anadolu dışı Prinias'tan kireçtaşı alınlığının genel görünümü.
Levha 75 A	Prinias'taki alınlıktan detay.
Levha 75 B	Prinias'taki alınlıktan detay.
Levha 75 C	Korfu Artemis Tapınağı alınlık.
Levha 75 D	Korfu Artemis Tapınağı alınlık detayı.
Levha 76 A	Korkyra Artemis Tapınağı alınlıktan Anadolu Parsı detayı.
Levha 76 B	Akropolis'ten kireçtaşı alınlık genel görünümü.
Levha 76 C	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan hayvan betimlemeleri.
Levha 77 A	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan aslan detayı.
Levha 77 B	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan boğa detayı.
Levha 77 C	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan hayvan aslanların boğanın genel betimi.
Levha 77 D	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan boğa detayı.
Levha 78 A	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan Herakles-Triton mücadelesi genel görünüm çizimi.
Levha 78 B	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan Herakles-Triton mücadelesi.

Levha 78 C	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan Mavi sakal demonlar.
Levha 78 D	Akropolis'ten kireçtaşı alınlıktan mavi sakal demon örneği.
Levha 79 A	Delphi Apollon Tapınağı doğu alınlığı genel görünüm.
Levha 79 B	Delphi Apollon Tapınağı alınlıktan hayvan detayları.
Levha 79 C	Korfu Dionysos Tapınağı alınlık symposium sahnesi.
Levha 80 A	Naukratis'ten Fikellura grubuna ait vazo detayı.
Levha 80 B	Rhodos'tan Fikellura grubuna ait vazo.
Levha 81 A	Rhodos'tan Fikellura grubuna ait vazo.
Levha 81 B	Rhodos'tan Fikellura grubuna ait vazo detayı.
Levha 82 A	Rhodos'tan hayvan betimli oinochoe.
Levha 82 B	Kıbrıs Zypern'den hayvan betimli seramik parçaları.
Levha 83 A	Delphi'den fildişi grup.
Levha 83 B	Atina'dan Themistokles duvarı.
Levha 84A	İonia'dan Klazomenai seramik detayı.
Levha 84 B	İonia'dan Klazomenai'den horoz tasvirli seramik detayı.

- Levha 84 C İonia'dan Klazomenai'den horoz tasvirli lahit detayı.
- Levha 85 A İonia'dan Klazomenai'den siren-sphinks detaylı vazo.
- Levha 85 B İonia'dan siren-sphinks örneklı terrakota.
- Levha 85 C İonia'dan siren-sphinks örneklı terrakotta.
- Levha 86 A İonia'dan Smyrna'dan hayvan betimli kothon.
- Levha 86 B İonia'dan Smyrna'dan parçalar halinde bulunmuş oinochoe.
- Levha 87 A İonia'dan Smyrna'dan parçalar halinde bulunmuş oinochoe.
- Levha 87 B İonia'dan Smyrna'dan parçalar halinde bulunmuş oinochoe.
- Levha 88 A İonia'dan Smyrna'dan hayvan betimli vazo.
- Levha 88 B İonia'dan Smyrna'dan kaz betimli vazo detayı.
- Levha 89 A İonia'dan Efes'ten yaban keçisi betimli vazo detayı.
- Levha 89 B İonia'dan Efes'ten yaban keçisi betimli vazo detayı.
- Levha 89 C İonia'dan Milet Kalabaktepe'den vazo detayı.
- Levha 90 A İonia'dan Klazomenai lahit örneğı.
- Levha 91 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 3*)

- Levha 92 A İonia'dan Klazomenai Lahti ayakucu bölümü (*Cook 1981, Plate 4*)
- Levha 92 B İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 5*)
- Levha 93 A İonia'dan Klazomenai Lahti ayakucu bölümü. (*Cook 1981, Plate 9*)
- Levha 93 B İonia'dan Klazomenai Lahti ayakucu bölümü. (*Cook 1981, Plate 10*)
- Levha 94 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 11*)
- Levha 95 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 12*)
- Levha 96 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 15*)
- Levha 97 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 16*)
- Levha 98 A İonia'dan Klazomenai Lahti başucu bölümü. (*Cook 1981, Plate 17*)
- Levha 99 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 18*)
- Levha 99 B İonia'dan Klazomenai Lahti alt panel detayı. (*Cook 1981, Plate 18*)
- Levha 100 A İonia'dan Klazomenai Lahti başucu bölümü. (*Cook 1981, Plate 22*)
- Levha 100 B İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 23*)
- Levha 101 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 26*)
- Levha 102 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 52*)

- Levha 103 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 61*)
- Levha 104 A İonia'dan Klazomenai Lahti. (*Cook 1981, Plate 62*)
- Levha 105 A İonia'dan Miletos'tan Zeytintepe'den panter parçaları.
- Levha 105 B İonia'dan Miletos'tan Zeytintepe'den başka panter parçaları.
- Levha 105 C İonia'dan Miletos'tan Zeytintepe'den panter görünümü çizimleri.
- Levha 106 A İonia'dan Miletos'dan kutsal yola konulan aslan heykeli.
- Levha 106 B İonia'dan Phokia'dan at tasvirli sima parçası.
- Levha 107 B İonia'dan Erytrai'den sphinks betimli terrakota.
- Levha 107 B İonia'dan Erytrai'den sphinks betimli terrakota.
- Levha 108 A İonia'dan Didyma'dan arkaik tapınak planı.
- Levha 108 B İonia'dan Didyma'dan İstanbul'da sergilenen sphinks betimi.
- Levha 109 A İonia'dan Didyma'dan Berlin'de sergilenen sphinks betimi.
- Levha 109 B İonia'dan Didyma'dan Gruben arşitrav üzerindeki aslan betimi görüşü.
- Levha 110 A İonia'dan Didyma'dan Schattner arşitrav üzerindeki aslan betimi görüşü.

- Levha 110 B İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli friz.
- Levha 111 A İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli frizin araba detayı.
- Levha 111 B İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli frizin bazı parçalarının yerleştirilmiş görünümü.
- Levha 111 C İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli frizin at ve arabacı detayları.
- Levha 112 A İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli frizin at başları detayı.
- Levha 112 B İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli frizin atların başları ve ayakları detayı.
- Levha 112 C İonia'dan Myus'tan iki atın çektiği araba betimli frizin arabacı detayı.

1. GİRİŞ

Çağlar boyunca hemen her kültürde ve farklı malzemelerde görülen figürlü süslemeler, bir yandan bulunduğu yere estetik bir görünüm kazandırırken diğer yandan içerdiği sembolik manalarla zengin ve gizemli bir dünyayı gözler önüne sererler. İnsan figürleri, doğada yer alan çeşitli hayvanlar, fantastik yaratıklar sanatçının ustalığıyla birleşerek değişik biçimlerde karşımıza çıkar. Kimi toplumlarda daha yoğun ve sevilerek kullanılan bu süsleme türü, bazılarında dini kuralların etkisiyle geri planda kalmış ve daha az kullanılmıştır¹.

Çalışmamızın sınırları Tarih Öncesi Çağlar'dan başlayarak Arkaik Dönem'e kadar inen kronolojik sıralamada bu zaman dilimi içinde yapılmış, sanatsal ve kültürel etkinliklerini hayvan betimlemeleriyle ifade etmeye çalışmışlardır. Betimlenen her hayvan toplumda kendince bir ifade kazanmış, görünüşleriyle ve toplumun onlara biçtiği rollerle adlandırılmaya başlanmıştır.

Arkaik Dönem öncesinde tarih öncesi çağlardan, Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan Anadolu'ya ve Anadolu'dan Yunanistan ve adalara kadar araştırılan ve bu bölgelerde yapılmış hayvan betimlemeleri olan buluntular ele anılarak anlatılmıştır.

Arkaik Dönem'deki hayvan betimlemeleri bölge bölge ele alınmış ve özellikle İonia bölgesi üzerinde durularak, bu bölge ayrı bir başlık altında ele alınmış, seramik, Klazomenai Lahitleri ve diğer buluntular başlıkları altında toplanmıştır. Özellikle tez konunun temelini oluşturan İonia bölgesinde Arkaik Dönem'e ait mimari parçaları ve bu mimari parçaların bulunduğu İonia kentleri tek tek anlatılmıştır.

¹ Yıldırım 2003, 2.

1. A. Amaç, Kapsam, Yöntem

Hayvanlar şüphesiz her alanda karşımıza çıkmakta ve çıkmaya da devam edecektir. İnsanoğlunun hayvanlarla hayatını ortak olarak paylaşması onlara insanların farklı anlamlar yüklemesine ve onları farklı ihtiyaçlar için kullanmasına sebep olmuştur. Bu da hayvanların simgeleşmesine ve sembolleşmesinde büyük etken olmuştur. Kùltürlerini, inançlarını ve sanatını tanımak açısından hayvan betimlemeleri önemli bir rol oynamaktadır. Hayvan betimlemeleri birçok buluntu da karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntular göz önüne alınarak ve daha önceden de böyle bir konunun hazırlanmamış olması tez konusu belirlememde büyük etken oldu.

Çok kapsamlı olan bu konu tarih öncesi çağlardan başlayarak, Arkaik Dönem'e kadar indirilen, Anadolu, Mezopotamya ve Yunanistan'da bulunan hayvan frizi betimli malzemelerle anlatılarak gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Anadolu üzerinde durularak Anadolu'da bulunan bölgeler ve özellikle İonia bölgesi ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu zaman dilimleri arasında gelişen sanatlarını, kùltürlerini ve sanata olan bakış açıları mimari, seramik, plastik ve diğer buluntular açısından değerlendirilerek ele alınmıştır.

Arkaik Dönem İon mimarlığında hayvan frizinin gelişimi adlı tezimi hazırlarken Muğla Üniversitesi Kùtùphanesi, Antalya Akdeniz Medeniyetler Enstitüsü'nde araştırmalar yaptım. Doç. Dr. Suat Ateşlier ve Araş. Gör. Sedat Akkurnaz kaynak taramamda, bulmamda ve araştırmalarım konusunda beni sürekli yönlendirerek bana yardımcı oldular. Bu tezi hazırlarken metin kısmı ile birlikte tablolar, haritalardan ve resimlerden de faydalandım. Görsel açıdan da anlatıp zenginleştirmeye çalıştığım bu tezde tabloları hazırlarken, sadece metin kısmı içinde geçen hayvanları gösterdim. Haritalar bölümünde tezimin ana başlığını oluşturan ve ayrı bir başlık içinde ele aldığım İonia bölgesine ait haritalarla destekledim. Levhaları hazırlarken de kronolojik sıralamayı dikkate alarak yapmaya çalıştım.

2. ARKAIK ÇAĞ ÖNCESİ HAYVAN FRİZLERİ

2. A. Tarih Öncesi Dönemde Hayvan Frizi

Tarih öncesi dönemlerden itibaren insanlardan daha uzun bir geçmişi olan hayvanların, insanlığın ortaya çıkışı ve gelişmesiyle hayvanlarda onların dünyasında yer edinmeye başlamış ve onların gelişmesine ayak uydurmuşlardır. Bu gelişim ilkel dünya olarak adlandırılan ve gelişmemiş insan topluluklarıyla başlamıştır. Örnek olarak da ilkel dünyada çok sık kullanılan sembolik öğelerinden biri olan benekli postuyla her tür Üst Paleolitik mağara resimlerinde de görülen leopar betimlemelidir ki (Lev. 1A), bunlar da büyük ihtimalle doğurganlık büyüsunü yansıtır².

Çatalhöyük Leopar Tapınağı'nda batı duvarındaki ana pano, iki boya bezemeli leopar kabartması ile süslenmiştir. Leoparlar üzerindeki boyalı desenler defalarca yenilenmiş, sonuçta yaklaşık kırk sıra katmanı oluşmuştur. Bu katmanlardan en sağlam biçimde korunmuş olanının çiziminde sağdaki leopara ait detayda figürün gerçek buluntu durumu görülüyor (Lev. 1B). Panoyu iki yanda sınırlandıran ahşap dikmelerin yanması hayvan figürlerini kısmen tahrip etmiş, soldaki leoparın kuyruğu ise derin bir Hellenistik dönem çukuru tarafından kesilmiştir³.

Çatalhöyük dışında Göbeklitepe'de, hayvan betimlerine rastlanılmış ve bu yerleşimde Dikilitaşların üzerinde üst üste ve yan yana yapılmış farklı türlerde hayvan betimlemeleri görülmektedir. İlk örnek olarak da Göbekli Tepe'den Dikilitaş 2'nin gövdesinde yukarıdan aşağıya doğru boğa, tilki ve turna kabartmaları sıralanmaktadır (Lev. 2A)⁴. Dikilitaş'ın mekanın içine doğru olan tarafındaki üst üste yapılmış en az üç hayvan kabartması vardır. En alttakinin büyük bir kuş olduğu

² Ateş 2001, 103.

³ Mellart 2003, 26.

⁴ Bu tür betim formları pek alışılmış değildir. Benzerlerine Arabistan Yarımadası'nda rastlanır, ancak bu resimlerin tarihlemesindeki sorun ise gerçek anlamıyla henüz çözülememiş olduğundan, kaya resimleri ve Göbekli Tepe kabartmaları arasında olası bir ilişki-bu hangi tarzda olursa olsun- kesin değildir. Bkz. Schmidt 2007, 121.

kabul edilmekle beraber, bunun yırtıcı bir kuş olmadığı kesindir. Belki de bunda leylek türü bir kuş, bir toy kuşu olabilir; ama bu motif büyük olasılıkla turnadır. Ortadaki hayvanın köpek türü bir şey olması gerekir; erkeklik cinsel organı belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Bu kabartmanın çakal, kurt, tilki ya da köpek olma olasılığı da olsa tilki olarak tanımlanmıştır⁵. En üstteki ise bir danayı, çok büyük ihtimalle bir boğayı betimlemektedir. İkonografik olarak özellikle başın bukranon formuyla çıkarılmış olması yani gövdenin tümünün sadece profil olarak, başın ise her iki tarafındaki boynuz ve kulaklarıyla gösterilmesi dikkat çekmektedir⁶.

Göbekli Tepe'den Dikilitaş 12'de ikinci çevre duvarının içine inşa edilmiştir⁷. Burada ise şans eseri T başı ve gövdenin büyük bir bölümü açıkta kaldığı için, uzaktan bile görülebilmektedir. Bu Dikilitaş'ta kabartma bir süs vardı, ama bütün yüzeyi kapsamaktaydı. Ördeğe benzeyen beş tane kuş, ağ benzeri çizgili bir desen önünde hareket etmektedir (Lev. 2B). Sanki sanatçı boş yüzeyleri doldurma içgüdüyle (bunun uzmanlar arasındaki deyişi ise Latince "horror vacui" yani boşluktan nefret) ağ desenini tüm T başa yaymış ve sadece kuşlar için bir yer bırakmıştır. Belki de bütün bunlar bir "ağla kuş avı" betimini göstermektedir⁸. Kuşların aynı yöne bakışları ve farklı konumdaki ayak duruşu; heykeltıraşın bir ayak hareketi ile kuşların sıçramalarını tek tek resimlere aktarmak amacını güttüğü izlenimi, ağ desenine başka bir anlam vermektedir. Burada taşlar ya da kayalıklar, yani doğal bir çevre resmedilmiş, olabilir. Genel olarak kuşların üstünden sıçradıkları bir çevre anlatılıyor olabilir. Eğer bu yorumu kabul edilirse, hep farklı yerlerde konaklayan ve sıçramak üzere olan bir kuş düşünülebilir⁹. Ama kabartma desenler bu kadarla kalmıyor. Dikilitaş'ın gövdesinin üst kısmında ise güçlü bir yaban domuzu bulunmaktadır (Lev. 2B). Büyük başı, dışarı çıkmış, sivri dişleriyle korkutucu bir şekilde sağa doğru bakmaktadır. Ağda başka deyişle kayalıklar üstünde sıçrayan

⁵ Schmidt, 2007, 120.

⁶ Schmidt 2007, 121.

⁷ Schmidt 2007, 139.

⁸ Schmidt 2007, 139.

⁹ Schmidt 2007, 140.

kuşların aksine, hayvanın ağzının hemen üstünde, yaklaşık 20 cm derinlikteki oyuğu hesaba katılmazsa, erkek yaban domuzunun diğer desenlerle bir ilişkisi yoktur¹⁰.

Erkek yaban domuzunun altında ise Dikilitaş 2'den bildiğimiz “arma” düzeninde bir tilkinin başı görünmektedir (Lev. 2B). Dikilitaşın açığa çıkartılması çalışmaları, tilkinin ense yüksekliğinde dikilitaşa hafifçe dokunan bir terrazzo tabanı ortaya çıkması nedeniyle, durdurulmuştur¹¹.

Dikilitaş 20, üzerindeki kabartmayla şaşırtmaktadır: T başında herhangi bir betim olmamasına rağmen gövdenin göğüs tarafında aşağıya kıvrılan ve bir boğayla karşılaşan yılan görülmektedir (Lev. 3A)¹². Bu iki havyan dar alanda, stola kanatları için ortada öylesine yer bırakmıştır ki, sanki boğa dikey kenara sıkıştırılarak yukardan gelen yılan ile kafa kafaya gelmesi sağlanmıştır. Bu buluşma hiç de barışçıl bir izlenim vermemektedir. Boğanın oldukça belirgin şekilde bükülmüş ayakları, hayvanların düzeniyle- yılan yukarıda, boğa aşağıda-, yani boğanın yılan ile olan kavgasını kaybettiği anlamı çıkartılabilir¹³.

Boğanın altında tilki durmaktadır (Lev. 3A). Dikilitaşın gövdesi tahrip olduğu için tilkinin sadece kafası seçilebilmektedir; ancak başlangıçta gövde ve ayakların olduğu anlaşılmaktadır. Dikilitaş 20 'de görünen bu yılan, boğa ve tilki kombinasyonunda boğa mağlup bir konumda betimlenmiştir¹⁴.

Dikilitaş 21 'de soldaki sütun yüzeyinde neredeyse doğal büyüklükte bir ceylan kafası görülmektedir (Lev. 3B). Varlığı kesin olan havyan gövdesi ise tümüyle çevre duvarı ile örtülmüştür. Sadece aceleyle öne doğru uzatılmış ve bükülmüş ön ayakları görülebilmektedir. Bu lir biçiminde şekillendirilmiş boynuzlar,

¹⁰ Schmidt 2007, 140.

¹¹ Schmidt 2007, 140.

¹² Schmidt 2007, 151.

¹³ Schmidt 2007, 152.

¹⁴ Schmidt 2007, 152.

burada, Yukarı Mezopotamya' da görülen üç türden biri olan Dorkas ceylanının betimlendiğini göstermektedir¹⁵.

Aşağıya doğru ise boynuzsuz başka bir hayvan görülmektedir. Bu hayvanın Asya yabani eşeği onager olduğu düşünülmektedir (Lev. 3B). Bunun da sadece baş kısmı ve kıvrık ön ayakları görülebilmektedir. Ceylan ve yaban eşeğinin altında üçüncü bir hayvan daha seçilebilmekte, ancak daire, duvarı büyük oranda kapattığı için nasıl bir hayvan betimi olduğunu anlamak mümkün değildir. Görülebilen ise sadece burun kısmıdır. Bu betimin bir aslan ya da bir leopara ait olabileceği düşünülmektedir¹⁶.

Dikilitaş 30 'un alın tarafında bir kabartma bulunmaktadır. Neredeyse tepe noktasında soyut bir işaret görülmektedir. Bu işaret 90° döndürülmüş Latince'deki H harfini anımsatmaktadır. Bunun hemen altında, çok sayıdaki yılandan ayrılabilen, zikzak şimşek motifi olarak algılanabilecek bir yılan dikkati çekmektedir. Karın kısmında başka betimlerde bulunmaktadır. Boynuzları olmayan dört ayaklı, büyük ihtimalle yabani bir eşek; dikilitaş 20 'de olduğu gibi dikey olarak yerleştirilmiş, aşağı doğru kıvrılan dörtlü yılan grubu vardır (Lev. 4A). Yılanlardan bir tanesinde, vücudunun iki bitiş yerinde birer baş bulunmakta ve nereye doğru hareket ettiği anlaşılamamaktadır¹⁷.

Dikilitaş 38 'in sağ yüzü şans eseri çevre duvarı tarafından kapatılmamıştır. Burada altı hayvan görülmekte; beklenildiği gibi hepsi sağa doğru- yapının ortasına bakacak şekilde- durmaktadır. Dikilitaş başında ise bir boğa yer alıyor. Ancak kabartma oldukça kötü durumda korunagelmüş; kesin olarak görülebilen ise sadece ayaklar ve dikilitaş 2 'deki boğada olduğu gibi aynı pozisyonda işlenmiş başın karakteristik bir bölümü vardır. Dikilitaş başının altındaki gövde yüzeyinde boğayla karşılaştırıldığında daha iyi seçilebilen, ama çok iyi korunamamış tilki

¹⁵ Schmidt 2007, 152.

¹⁶ Schmidt 2007, 152.

¹⁷ Schmidt 2007, 154.

görülmektedir. Bunun altında ise, çok iyi durumda olan ve neredeyse Dikilitaş 12 'dekinin ikizi sayılabilecek bir erkek yaban domuzu bulunmaktadır. Erkek yaban domuzunun altında ise yatay olarak soldan sağa dizilmiş üç tane kuş görülmektedir (Lev. 4B). Solda kısa bacaklı, ördek benzeri bir kuş söz konusudur. Onun önünde ise daha farklı, uzun ayakları ve uzun gagaları olan diğer iki kuş görülmektedir: belki bir leylek ama belki de heykeltıraşın kötü şekilde resmettiği bir turnadır¹⁸.

Dikilitaş 33 'teki çok sayıda kuş betimine rastlanır. Şans eseri çevre duvarı bu dikilitaşın sadece arka yüzünü kapatmakta, böylece geniş yüzeyi görme şansı vermektedir. Dikilitaşın ön yüzeyinde olduğu gibi bu yüzeyde kabartmalarla kaplanmıştır. Burada hayvanlar dikilitaşın sağ tarafından yapının ortasına doğru, yani sağa, soldakilerde uygun olarak sola bakmaktadır¹⁹.

Önce sağ tarafa bakıldığında T başta, C yapısında dikilitaş 12 'de bulunan "ağ"daki kuşları anımsatan, ördek benzeri üç hayvan görülmektedir (Lev. 5A). Bunlar büyük olasılıkla toy kuşlarıdır. Otis tarda, büyük toy kuşu iri ve ağır, koşucu bir tür kuştur. Bozkırda yaşayan bu tür, küçük gruplar halinde hareket etmektedir. Uçuş sırasında ise boynu, turna ya da leylekte olduğu gibi uzunca açılmaktadır. Bu kuş türünü Göbekli Tepe' deki hayvan kemikleri arasında yoğun şekilde tespit edilmiştir. Üçlü grubun içinde, dördüncü, benzer bir diğer hayvan ise, taş yüzeyin aşındırılmasıyla neredeyse silinmiş durumda olmasına rağmen, dış çizgileri görülebilmektedir²⁰.

Dikilitaş başından gövde yüzeyine, aşağıya doğru bakıldığında, önce uzun bacakları ve dikey boyunlarıyla iki büyük kuş görülmektedir (Lev. 5A). Bunlar büyük olasılıkla turna kuşudur. Turna kuşları betimlerde diğerlerine göre daha yüzeysel çilmiş olmasına rağmen rahatlıkla seçilebilmektedir. Leylekler ise diğerlerine göre daha kısa boyuna sahiptir; ancak eğer bir balıkçıl kuş söz konusu

¹⁸ Schmidt 2007, 155.

¹⁹ Schmidt 2007, 156.

²⁰ Schmidt 2007, 156.

olsa idi, o zaman S biçiminde geriye doğru kıvrılmış bir boyun ve uzun ince gaga olmalıydı. Dikilitaş 33 'te yukarıdaki kuş ise, yelpaze gibi açılmış kısa kuyruk tüyleri ile turna yorumuna yakın görülmektedir. Bu kuyruk tüyleri alttaki hayvanda olmasa da, burada leylek ya da benzeri diğer bir hayvan betimlenmiş olamaz. Paleolitik resim sanatında büyük kuş betimleri olmadığı için, Göbekli Tepe turnaları, bu türde betimlenen en eski hayvan betimleri olarak kabul edilmelidir²¹.

Dikilitaş 33 'ün ön yüzünde dikey olarak, aralarında örümcek ve yılan bulunan hayvanlar ve işaretler yer almaktadır (Lev. 5B). Göbekli Tepe'nin dışında karşılaştırma yapılabilecek örümcek betimleri (aynı zamanda böcek betimleri) buluntu yeri yok gibidir. Gerçi örümcekler Mezopotamya 'da M.Ö. 3. ve 4. binde mühür resimlerinde, Ege 'de ise M.Ö. 3. binin sonlarında seyrek de olsa görülmekle beraber, bu örnekler pek önem taşımamaktadır. Sadece Diyarbakır'da Bismil'e bağlı Ağıl köyünün hemen yanında bulunan Körtik Tepe'deki Çanak Çömleksiz İlk Neolitiğe ait taş kap parçası üzerinde örümceğe benzer bir hayvan görülmektedir²². Resmedilenler ise anlaşıldığı üzere yengeçtir, ancak bunlar altı ayaklı olarak gösterilmiştir. Hayvanlar yatay, süs kuşağı benzeri bir dizide yılanlarla yer değiştirmektedir (Lev. 6A)²³.

Göbekli Tepe 'de örümcek deseniyle karşılaştırılacak ilk Neolitik Çağa ait bir betim söz konusudur. Tell Qaremel 'de, dalgalı çizgi grupları arasında oldukça dikkat çekici, uzun ve aşağıya sarkan tavşan kulakları olan figüratif bezeklerin olduğu bir sütun yüzeyi ele geçmiştir (Lev. 6B). Ama öncelikle bunun ne hayvan nede insan olarak inandırıcı bir yorumu yapılamamaktadır. Ama yinede sekiz ayaklı olarak gösterildiği için, salt bu nedenle Göbekli Tepe örümcek deseniyle, arka iki ayakları öndekiler gibi kafasına doğru bükülmüş olmasa da, belki de bir karşılaştırma şansı

²¹ Schmidt 2007, 157.

²² Diyarbakır'da Bismil'e bağlı Ağıl köyünün hemen yanında bulunan Körtik Tepe'de bulunmuş kabın, öncelikle geometrik desenlere sahip, çizgi bezek taş kaplar grubuna aittir. Bu tür buluntular Körtik Tepe, Hallançemi, Çayönü, Nevali Çori ve Göbekli Tepe 'den bilinmektedir.

²³ Schmidt 2007, 162.

bulmaktadır. Dalgalı çizgi grupları hayvanını iki tarafında, hiç kuşkusuz yılan öbeği ve Göbekli Tepe 'de dikilitaş 33 'teki örümcek ile yan yana bulunmaktadır²⁴.

Aslanlı dikilitaş yapısının kuzeyinde tespit edilen dikilitaşın üzerindeki hayvan betimi aslana benzetildiği için aslanlı dikilitaş ismi verilmiştir (Lev. 7A). Fakat bu türden pek emin değillerdir. Bir kaplan ya da leopar olabileceği düşünülmektedir. Eski yapı tabakalarındaki kabartmaların tersine iki hayvanda oldukça ince şekilde işlenmiştir. Eğer yaklaşık 6.000 yıl çıkartırsak bunlar görünümleriyle Hitit kabartmalarını hatırlatmaktadırlar²⁵.

Üst Paleolitik, Mezolitik-Megalitik dönemlerin Spiral-yılan sembolizmine Çatalhöyük (M.Ö. 6000'ler) Neolitik öreninde rastlanılmamış olması şaşırtıcı olurdu. Nitekim yılan burada da son derece anlamlı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Spiral, tanrıçanın göbeğinde, yılan da içinde görünüyor (Lev. 7B). Bu konumuyla yakındaki kompozisyonlar çocuğa bağitlanmış kadını sembolize eder²⁶.

Çatalhöyük Neolitik öreninde görülen ilginç dini göstergelerden biri de cenaze törenleridir. Fresklerden de anlaşıldığı üzere cenaze törenleri arasında ceset yüksek bir iskeleye (ölü çardağına) konarak kutsal akbabalara teslim ediliyordu (Lev. 8A). Böylelikle akbabalar tarafından etlerinden arındırılmış iskelet, ölü çardağından alınarak ait olduğu topluluk evinin tabanına fetüs konumunda gömülüyordu. Akbabaların bu sembolizmde oynadıkları roller oldukça karmaşık gibi görünüyor. Zira bunlar hem oluşumun hem de ölümün söz konusu olduğu sembolik kompozisyonlarda yer alırlar. Bu kurgulara bakarak cesedi iskelet haline getiren akbabaların ölünün ruhunu alarak gökyüzüne çıkardıkları ve daha sonra da yeryüzüne tekrar indirerek topluluğun yeniden doğmasını, yeniden üremesini sağladıkları şeklinde anlaşılmaktadır (Lev. 8B). Öyle bilinmektedir. Ancak bu sembolik kompozisyonların ardında Çatalhöyük'ülülerin felsefik görüşlerinin de gizli

²⁴ Schmidt 2007, 162.

²⁵ Schmidt 2007, 262.

²⁶ Ateş 2001, 107.

olduğu düşünölürse bu karmaşık imgelerin aralarındaki iletişim ağlarını çözümlemek oldukça güç bir sorun gibi görünüyor²⁷.

²⁷ Ateş 2001, 115.

2. B. Sümer Sanatı

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğu anlaşılan aslan-boğa betimi kompozisyonda M.Ö. 4. binlerde Sümerlere ait bir vazoda görülmektedir (Lev. 9A). Burada aslan, boğayı boğazından ve sırtından yakalamıştır. Olayın son derece sakin, dehşetten uzak bir biçimde anlatıldığı dikkati çekmektedir²⁸.

Sümerler tanrıya olan bağlılığını göstermek, onu güçlü kılmak amacıyla aslanlarla bezeli bir ritüel kap yapmışlardır (Lev. 9B). Kap üzerindeki aslanların yeleleri, ayakları ve anatomiye önem verilmeden yapılmış olan vücudu vazo üzerinde gösterilmiştir. Aslanlar sembolize edilmiş olarak yapılacağı düşünülürse, zayıftan güçlüye doğru betimlendiğine dair kişide bir izlenim bırakmaktadır. Kabın altında tek bir aslan ve onun yanında daha büyük bir aslan varken, üstte yer alan iki aslan, ağzı açık, kükrer şekilde yapılmış, aslanın başı ve yelelerin birleştiği noktada inci dizisi kullanılarak gösteriş katılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu inci dizisi kabın ağız kısmında kullanılmıştır²⁹.

Sümerler'e ait başka bir ritüel kap üzerinde boğalar birbirini takip eder şekilde betimlenmiştir. Boğalar oldukça güçlü gösterilmiştir, anatomisine önem verilmiş vücut hatları detaylıca gösterilmiştir (Lev. 10A). Boğalar üstünde yer alan buğday başağı boğaların olasılıkla bereketi temsil ettiklerini veya hasat zamanını vurgulamak amacıyla yapılmıştır³⁰.

Sümerler'e ait başka bir vazo üzerinde yapmaktan hoşlandıkları aslan boğa mücadelesi karşımıza çıkmaktadır. Boğa önde oldukça gösterişli iri ve etli yapılmış ve gövde bombeli verilmiştir. Yüzü cepheden verilmiş olanın boğanın hatları oldukça rahat verilmiştir. Kaçmaktan çok av olduğunu kabullenmiş durumdadır. Onu yakalayan aslan boğa gibi başı cepheden verilmiş ve onun gibi rahat bir izlenim

²⁸ Yıldırım 2003, 3.

²⁹ Malraux-Salles 1960, 76.

³⁰ Malraux-Salles 1960, 76.

vermektedir. Boğayı arkadan yakalayan aslan iki ayağının üstüne kalkmış ve ön ayakları boğanın vücuduna geçirmiştir. Kafası vücuda göre oldukça büyük yapılmıştır. Ön ayaklar da arka ayaklara göre daha kalın verilmiştir. Sağ ön ayak gövdeden çıkacak gibidir. Anatomisine fazla dikkat edilmemiştir. Sanki aslan her an kabın içerisinden çıkacak şekilde yapılmıştır. Aslan boğa betimi kabın üzerine kabartma olarak işlenmiştir. Kabın hemen üst kısmında gergin vücut hatlarıyla küçük bir aslan heykelciği görülmektedir (Lev. 10B)³¹.

Sümerler ölümden sonraki yaşamın kasvetli koşullarının müzik yoluyla hafifletilebileceğine inanıyorlardı. Kraliyet mezarlığındaki bir mezarda bulunan bizon başlı lir müzik kutusundan alınan bir detayda, hayvan müzisyenler eşliğinde dans eden bir ayı görülmektedir (Lev. 11A)³².

Sümerler'e ait bir plaka üzerinde aslan geyik mücadelesi betimlenmiştir. Aslan geyiği yakalamış, geyik başını geriye çevirmiştir. Aslan geyiği yemeye hazırlanmakta, geyikte kaçarak kurtulmaya çalışmaktadır (Lev. 11B). Her ikisi de kabartma olarak işlenmiştir. Fakat bu mücadele sahnesi her iki hayvanın ifadelerinde görülmemektedir. Her iki hayvanda gayet rahat betimlenmiştir. İki oynayan hayvan gibi görülmektedir. Sümerlerin betimlemelerde başarısız olduğu durum hayvanların ifadelerini net olarak yansıtamamalarıdır³³.

Sümer Dönemi'ne ait aslan-boğa mücadelesi çini kaplama bir oyun tahtasında yer almaktadır. Burada enine üç, boyuna dört bölme ile ayrılan on iki adet kareye yakın dikdörtgen bölümlerinde aslanların boğayla, geyikle, bazı bölümlerinde iki aslan boğa ve geyiğe saldırırken, diğer bölümlerde karşılıklı duran iki hayvan betimi ve arada kutsal ağaç betimi görülür (Lev. 12A).³⁴

³¹ Malraux-Salles 1960, 77.

³² Black-Green 2003, 21.

³³ Malraux-Salles 1960, 133.

³⁴ Hartner 1965, 1.

2. C. Asur Sanatı

Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergilenen ve Khorsabad'ın bir kral köyünde bulunmuş M.Ö. 8. yüzyıl Asur Dönemi'ne ait bronz diskte görülen kompozisyonda, kuvvetli pençeleriyle boğanın üzerindeki aslan, onu bütünüyle kavramıştır. Aslanın gerek yelelerinin işlenişi ve gerekse yüz ifadesi olayın ne denli gerçekçi bir biçimde anlatıldığının göstergesidir (Lev. 12B). Kuyruk dekoratif bir biçimde sırtta doğru kıvrılmıştır. Boğa ise yenilen hayvanın çaresizliği ve aslanın ağırlığı karşısında ayakların karnına doğru çekmiş, adeta hiçbir şey hissetmemekte, sonunu beklemektedir. Burada kral hayvan aslan imgesi bir amblem olarak galibiyeti, kazananı sembolize etmiş ve Asur kralları kendilerini aslan ile tanımlamışlardır. Ayrıca bu bronz diskin merkezi idareyi koruyucu bir simge olarak Asur kralı II. Sargon'a (721-705) ait olduğu da ileri sürülmüştür³⁵.

Kalhu'daki Kraliyet Sarayı'ndaki anıtsal taş kabartmalardan olan kurbanlık bir geyik taşıyan bir kanatlı cin (Lev. 13A) Asur Kralı Assurnasirpal II'nin dönemine ait bir kabartma örneğidir³⁶.

Asur Kralı Assurnasirpal II'e döneminde Kalhu'da bulunan Tanrı Ninurta Tapınağı'ndaki başka bir anıtsal taş kabartma üzerinde mitolojik bir sahne yer almıştır. Ninurta veya Adad bir dişi aslan canavarı, muhtemelen Anzu ve Asakku'yu kovalıyor³⁷. Bu dişi aslan kanatlı olarak betimlenmiş ön ayakları aslan pençesi, arka ayaklar kuş pençesi ve kuyrukta kuşlara benzer şekilde betimlenmiştir (Lev. 13B)³⁸.

Kalhu'nun kral dairesinin dış ve iç duvarları II. Assur-Nasir-Apli'nin saraylarındaki gibi taştan kabartmalarla değil, sırlı tuğla ve freskolarlarla

³⁵ Yıldırım 2003, 3.

³⁶ Black-Green 2003, 106.

³⁷ Asur Kralları düşmanları karşısında kendilerine yardım eden savaşçı Tanrı Ninurta kültüne kendilerin adanmışlardı. Yeni başkent Kalhu'da (Nemrut'ta) II. Assurnasirpal Ninurta için zigguratın yanına bir tapınak inşa ettirmiştir. Tapınağın her iki çıkışının yanında taştan kabartma levhalarla oyulmuş sahne Neo Asur sanatına özgü biçimiyle mitolojik bir olayı simgeler. Ninurta'nın Asakku'yu ya da Anzu kuşunu yenmesidir. Bkz. Black-Green 2003, 164.

³⁸ Black-Green 2003, 163.

süslenmiştir. Bu sarayın bezemelerine en iyi örnek, taht odasının gerisindeki holün güneye bakan yüzeyindeki geçidin üzerine uygulanmış, sırlı tuğladan bir panodur. Mavi zemin üzerine siyah, beyaz, yeşil ve sarı renklerle yapılmış olan bu panonun alt orta bölümünde kral, kanatlı güneş kursu içinden çıkan tanrının huzurunda karşılıklı güneş kursu içinden çıkan betimlemeler iki kez yinelenmektedir. Üst orta bölümde karşılıklı iki geyik iki ayaklarının üzerine çökmüş ortalarında hayat ağacı sınır olarak kabul edilmiş, iki geyik arasına yerleştirilmiştir. (Lev. 14A) Bu orta paneli sırasıyla rozet, gioş, rozet, rozet ve son betimleme olarak geyik-palmet süslemesi tekrar edilmiştir³⁹.

Çeşitli onarımlar geçirerek 7. yüzyıl'a Assur-Ban-Apli dönemine ait olan Ti Barsip Sarayına ait duvar resimlerinden bir örnek olan av sahnesinde iki atlı araba arka arkaya, önde görülen arabanın içindeki avcı okunu karşısında duran ve onlara saldırmak üzere olan aslana doğru fırlatmak üzere betimlenmiştir (Lev. 14B)⁴⁰.

Dur-Şarukin kutsal alanlarının cephesini bezeyen sırlı tuğla pano iki avlu çevresinde toplanmış, üç büyük, üç küçük şapelle bir giriş avlusu ve etrafındaki odalardan meydana getirilmiş olan Sin, Şamaş ve Nikkal kutsal alanlarının cephelerinde daima sırlı tuğladan yapılmış ve aynı türden kabartma motiflere yer verilmiştir. Kalıplaşmış bir simge düzenlenmesi olabilecek bu kabartmalarda yinelenen motifler: aslan, kartal, boğa, incir ağacı ve karasapandır. (Lev. 15A). Anlamları kesin olmamakla birlikte, aslanın Assur İmparatorluğu'nun gücünü, göklerin egemeni kartalın Şarru-kin'in İmparatorluğu'nu, boğanın üretici gücünü, incir ağacı ve sapanın da ülkenin bereketliliğini simgelemiş oldukları düşünülmektedir⁴¹.

³⁹ Sevin 1991, 60.

⁴⁰ Sevin 1991, 64.

⁴¹ Sevin 1991, 153.

2. D. Mısır Sanatı

British Museum'da sergilenen Mısırlılara ait bir mezarda yapılmış olan duvar resminde (M.Ö. 1450) soylu bir kişi ve yanında hizmetkarlarıyla kuş avlarken betimlenmiştir (Lev.15B). Bu soylu kişi bir elinde silahı diğer elinde yakaladığı kuşla bir kayık üzerinde betimlenmiştir. Suda olduğunu göstermek için de su sazlıkları ve kayığın hemen altında betimlenen balıklar vardır. Balıklar dışında betimlenen birçok türde kuş türü de görülmektedir. Kimisi kaçmakta, kimisi hâla yerinde durmaktadır. Kalabalık bir sahne yapılmıştır. Soyluların bir geleneği olan av sahnesi yine burada kendini göstermiş ve duvar resminde yapılmıştır.⁴²

Mısır'da Erken Hanedanlık Dönemine verilen Saqqara'dan Mastaba mezardan bulunmuş olan disk üzerinde birbirini takip eder şekilde tazı ve geyik betimlemeleri vardır (Lev. 16A). Tazılar iki farklı renkte betimlenmiştir. Beyaz olan geyiğin arkasındayken, siyah olan bir geyiği boğazından yakalayarak yere indirmiştir. Geyik sırt üstü gelmiş ve can vermiştir. Diğer geyik ise koşar pozisyonda betimlenmiştir. Geyikler kısa boynuzlu, kısa gövdeli ve kısa kuyruklu yapılmış, toynaklarını göstermek için siyah renk kullanılmıştır. Tazılar ise, ince uzun gövdeli, kalın bacaklı ve kuyrukları havada verilmiş, aynı zamanda geyiklerden büyük yapılmıştır.⁴³

Mısır'da bulunmuş Mısır hanedanlarından biri olan Tutankamon'a ait bir ahşap kutu bulunmuştur. Üzerinde av sahnesi betimlenmiştir. Tutankamon at arabası üzerinde, başında tacı, gösterişli elbisesi, arkasında hizmetçileri ve yayını germiş bir şekilde gösterilmiştir. Atı ise süslü takım koşularıyla ön ayaklarını kaldırmış şekilde betimlenmiştir. Atın hemen ön ayaklarının altında ölmüş bir aslan verilmiştir. Sahnede gösterilen bütün aslanlar ölmüştür. Kralın gücü vurgulanmaya çalışılmıştır. Aslanlar arasında köpek betimi de bulunmaktadır (Lev. 16B)⁴⁴.

⁴² Kutper 2010, 65.

⁴³ Emery 1938, 128,

⁴⁴ Akerstrom 1951, 35.

2. E. Hitit Sanatı

Hitit Dönemi'nde şehir kapılarında rastlanılan Hitit aslanları başkentleri Hattuşa ve kült yerleşmesi Alacahöyük şehir kapıları bekçileri apotropeik aslan ve sphinksler Hitit sanatında önemli bir yeri kapsayan “hayvan betimlerinin” en iyi temsilcileridir. Aslanlar protom şeklinde (bedenin ön kısmı) heykel olarak üç boyutlu işlenmişlerdir⁴⁵.

Önasya sanatında gözlendiği gibi Hitit aslanlarında (Lev. 17A) da omuzlar bedenden belli bir sınırlandırmayla ayrı çizilmiştir. Bu çizim özelliği, özellikle aslan yontularında yelenin yumuşak konturlarla sınırlandırılmış bir şematizasyonu olarak ortaya çıkmaktadır.

Aslan ikonografisinin baş kısmı (Lev. 17B) en önemli birim olup, ayrıntılarıyla verilmiştir. Baş, beden biriminin üçte birini kapsamakta ve ayrıntılar, yelenin perçemlerinde ve yüz nahiyesinde belirgindir⁴⁶.

Aslanlı Kapının protomunda pençeleri ayrıntılı işlenmiş ve detaylı olarak yapılmıştır. Dört tane parmak gözlenmektedir. Aslan protom olarak yapıldığı için kuyruklar yoktur. (Lev. 17B) Bu dönemin mühürlerinde aslan kabartmalarında kuyrukların yukarıya dikilmiş, gergin, litus gibi betimlendiği gözlenmektedir⁴⁷.

Aslan vücutlu insan başlı olarak tasvir edilen fantastik bir yaratıktır. Hititliler başkent güney kapılarında dört sphinks yontusu tasvir edilmiştir.

⁴⁵ Darga 1992, 113.

⁴⁶ Darga 1992, 113-114.

⁴⁷ Darga 1992, 116

Dişi sphinksler kapıların taştan monolit kapı pervazları içinden protom, üç boyutlu yontu olarak şekillendirilmiştir (Lev. 18A). Sphinkslerin gövdeleri de, şehir içine dönük olanlarda kabartma olarak, kapı geçitleri yönünde görülecek biçimde taş pervaza yontulmuştur. Başkentin kapı aslanlarının yontulmuş olduğu aynı atölyenin ürünleri olduğu sanılıyorsa da, sphinkslerin işlenişinde ve detaylarda bazı noktalar dikkatti çeker. Bunları yontan sanatçı, ana prensiplere sadık kalarak, bütün ağırlığı sphinkslerin başlarında yoğunlaştırılmıştır. Sphinksler de baş, gövdeye egemen, bütün yüksekliğin üçte birinden fazlasını kapsamaktadır⁴⁸.

Gövdeleri ise dışarıya taşkın, detaydan arınmış, küt bacakları, beş parmaklı, aslan pençesi şeklinde ayakları, kapı aslanlarına koştur biçimde yontulmuşlardır (Lev. 18B). Başkentin aslanlarında gözlenen kordon şeklindeki dikey şekillendirilmiş bacak stilizasyonu burada da uygulanmıştır. Sphinkslerin kuyrukları yukarı dikilmiş, uçları spiral şeklinde sona ermektedir.

Hitit yontu sanatının kuşkusuz en anlamlı ve etkileyici yapıtları, Yer kapı sphinkslerinin kadın başlarıdır (Lev. 18C) . Başların genel görünümü kareye yakın bir yüz biçimi sunar. Olağanüstü bir plastik beceriyle yontulmuş olan baş, gövde ile bütünleşmiştir. Pürüzsüz yüzde dolgun yanaklar ve kartal burun egemendir. Gözler başka maddeden kakma olarak yapılmıştı. Bunların üstünde, hafif kabarık kaşlar ve basık alın üzerinde ortadan ayrılmış saç demetleri işlenmiştir. Saçların devamı çok iri gösterilmiş kulakların arkasından göğüs üzerinde spiral şeklinde sona ermektedir⁴⁹. Burada da Alacahöyük sphinksleri (Lev. 18D) gibi Hotor saç biçiminin varlığı gözlenmektedir. Kuşkusuz yüze son derece gizemli bir anlam veren ağızdır. İçeri çekik, küçük biçimli çenenin üzerinde kapalı, ince dudakların uçları yukarı kalkık işlenmiştir. Böylece yüzde, sanat tarihinde “arhaik gülümseme” denilen ifade ortaya çıkmakta ve sphinkslere özgü “enigma/esrarlı karakter” betimlenmiş olmaktadır. Hotor biçimi saçların üzerinde bir çift boynuzlu, bunlar rölyef olarak şekillendirilmiş başlık bulunmaktadır. Berlin ve Yerkapı’da bulunan sphinks başlarında, bu başlığın

⁴⁸ Darga 1992, 122.

⁴⁹ Darga 1992, 123.

üzerinde bir tuğ gibi, üst üste, üç çift spiral ve içlerinde rosaslardan oluşan görkemli bir bezek yer almaktadır. Bu tuğ motifinin Myken tanrıça figürlerinin de başlarında görüldüğünü Matz ortaya koymuştur. Hitit sanatında betimlenen sphinksler Mısır kökenlidir⁵⁰.

Eski Hitit Dönemi'nin sonuna tarihlenen, rölyef betimli Selimli vazosu ve son yıllarda Boğazköy'de bulunan rölyefli vazo parçası üzerinde yaban domuzu avı ve Hitit mühürleri üzerinde de kütle beraber av sahneleri işlenmiştir. Alacahöyük'te bulunan saldırı halindeki yaban domuzu, bedeni gerilerek aniden durmuştur (Lev. 19A). Hayvanın başında natüralist çizgiler ve ayrıntılar gösterilmiş, beden detaylarından yoksun, bedenin üzerinde gösterilmiş kuyruğu bitki/floral biçimde işlenmiştir. Bu büyük kabartmada alt registerde bir avcının bulunduğu kısım tahrip olmuş, hayvanın sağrısı üzerinde okunun uç kısmı görülmekte, av hayvanı, beş çatalı boynuzlarıyla, dingin, pasifik bir durumda erkek geyik, stilize bir bitkiyi yerken gösterilmiştir. Hayvan kaçmıyor, gafil avlanmış, arkadan saldıran avcıyı fark etmemiştir. Geyiğin boynuzları cepheden, bedeni ve başı profilden gösterilmiştir (Lev. 19A). Başta ve toynaklarda natüralist çizgiler egemen olmasına karşın, bedeni üzerindeki ayrıntılar gösterilmek istenen uzuvlar, zengin bir floral stilizasyonla vurgulanmıştır. Aynı frizin başka bir orthostat bloğunda betimlenmiş, geyik avı sahnesinde de geyiklerde aynı stilizasyon göze çarpar. Yaban domuzunun saldırgan karakteri geyiğin pasifik, uysal karakteriyle bir kontrast oluşturmaktadır.

Hiçbir Hitit kabartmasında görülmeyen, ünik olarak Alacahöyük “boğa betimi” ve “geyik avı” konularında geyik bedenlerinde betimlenen bu floral stilizasyonunun, Hititler'e dış etkilerle girmiş bir sanat biçiminin yansıması olduğu düşünülmektedir⁵¹.

⁵⁰ Darga 1992, 123.

⁵¹ Darga 1992, 148.

Alacahöyük av kabartmalarında yer alan, stilize hayvanlarını anımsatmaktadır. Hurri din ve kültürünün Hitit evresindeki kuvvetli izleri ortadayken, bu tür etkilerin sanata da yansması son derece doğaldır. Hititler ve Hurriler M.Ö. 2. binyılının ikinci yarısında, Güneydoğu Anadolu'da aynı sınırları paylaşırken, karşılıklı sanat akımlarının da, din olabileceği düşüncesindedirler. Güterbock, boğa ve geyik bedenlerindeki adale stilizasyonu laleye benzer biçimde floral bezemenin mühürlerde de varlığını ilk kez ortaya koyarak bunun Hitit biçiminin bir ifadesi olduğunu göstermek istemektedir⁵².

Alacahöyük av kabartmaları arasında aslan ve şiddetle saldıran boğa kabartmaları, devinimlerindeki canlılık, cüret ve korkusuzluk açısından Hitit sanatında özel bir yeri almaktadır. Alacahöyük av kabartmaları arasında aslan avı kabartması, en yüksek boyutu veren blok üzerine tek bir kompozisyon alanı içine işlenmiştir (Lev. 19B). Sağ tarafta iki eliyle tuttuğu kargı-mızrakla, aslanın baş kısmına saldıran avcı yer alır. Kompozisyonun sol tarafında üç hayvan figürü avcının karşısına büyük bir ustalıkla istiflenmiştir. İki av köpeği arasında yer alan başı cepheden aslanın pozisyonu Hitit sanatında görülmemiş ünik bir deseni yaratmaktadır. İki arka ayağı üzerinde durarak atılım hareketini yapan aslan, orthostatın sol köşesinden başlayarak oblik bir çizgi üzerinde, üst kenarın ortasına kadar uzanmaktadır. Aslan bütün boyunca şaha kalmış, cepheden gösterilmiş, başına avcının sapladığı mızrağı iki pençesiyle yakalamak üzeredir. Aslan bedeninde detaylar gösterilmemiş, pençeler, baş ve kuyruğun bitiminde ayrıntıları verilmiştir. Yontu sanatçısı buradaki kompozisyonda egemen olan devinimi verebilmesine karşı cepheden verdiği aslanın anatomisini pek başarılı olamamıştır. Yaprak kalp biçimi kulak şemasının egemen olduğu ve birkaç çizgi detayla belirtilen aslan başında, acı bir ifade ve karşı koyuş belli edilmiştir. Yontu sanatçısı büyük ustalıkla kompozisyon aralığını kullanmış, aslanla avcının arasındaki boş alana, havlayarak saldıran av köpeğini yerleştirmiştir. Aynı şekilde orthostatın sol üst köşesinde, aslanın sırtı üzerinde kalan üçgen boş alana da, aslana arkadan saldıran ısırın köpeği oturtmuştur. Bunlar Hitit sanatında hemen hiç denenmemiş bir istiflenmeyi oluşturmuştur⁵³.

⁵² Darga 1992, 149.

⁵³ Darga 1992, 151.

Köpek betimlerinin bedenlerinde uzuvlar sade çizgilerle belirtilmiş, evcil köpekler oldukları boyunlarındaki üç dizi tasmadan anlaşılmaktadır (Lev. 19B). Ön Asya sanatında köpeklerin betimlenmesi mühürlerde gözlenmektedir. Hitit sanatında Alacahöyük av rölyefleri ilk örneklerini oluşturur⁵⁴.

Uzun bir orthostat bloğunun yüzeyinde, yine son derece canlı, gerilim içinde, kompozisyon alanını soldan sağa kaplayan bir boğa betimi bütün dikkatleri çekmektedir (Lev. 20A). Boğanın başı saldırıya hazır, öne eğik, dili dışarıda, bütün bedeni gerilmiş, içgüdüsel bir dürtüyle ileri uzattığı ön ayaklarına dayanmıştır. Orthostatın üst tarafı tahrip olmuştur. Boğanın başı profilden, bir hayli natüralist, boynuzlar ve göz cepheden betimlenmiştir. Hayvan bedenlerinin profil gösterilmesine karşın, boynuzların cepheden betimlenmesi, Hitit biçiminin bir özelliği olup, M.Ö. 2. binyıldaki glyptik sanatında, Kültepe mühürleri Anadolu grubu betimlerinden itibaren sanatçılar tarafından tasarımlarında uygulanmıştır⁵⁵.

⁵⁴ Darga 1992, 151.

⁵⁵ Darga 1992,151.

2. F. Minos Sanatı

Minos kentlerinden biri olan Melos'un Phylakopi kentinde bulunmuş olan freskte uçan balık betimlemeleri görülür (Lev. 20B). Balıkların suda olduğunu göstermek için birbirine yakın noktalar verilerek su baloncukları, yumurtalar ve yosunlar detaylandırılmak için kullanılmıştır. Doğal ve tatlı renkler kullanılarak fresk doğal bir görünümü kazanmıştır. Balıkların ve yumurtaların üzerinde sarı ve mavi renkler kullanılmış, balıkların kanatlarında beyaz boya kullanılmıştır. M.Ö. 15. yüzyıla tarihlenmiştir⁵⁶.

Minos Dönemi'ne ait Knossos Sarayı'ndan fresk üzerinde tamamen doğal bir ortam yaratılmaya çalışılmış, çeşitli bitkiler, kaynağı nereden geldiği belli olmayan bir su, kayalar, ovalar ve farklı renklerin kullanılarak göze hoş bir görünüm veren freskin üzerinde yan yana durmuş veya tek başına betimlenmiş keklik betimlemeleri vardır (Lev. 21A). Kekliklerin kimisi kanatlarını açmış, kimisi açmamıştır. Keklikler başlarını farklı yönlere çevirmiştir. Tamamen keklikler doğal renkleriyle betimlenmiştir. 15-14 yüzyıllara tarihlenmiştir⁵⁷.

Minos Dönemi'nde bulunmuş olan büyük kabın ana panelinde boğa ve boğanın üzerindeki parazitlerini temizleyen bir kuş betimi görülmektedir (Lev. 21B). Boğa betiminde baş kısmı ve toynak kısımları tamamen boyanmış, vücudu üç ayrı panele bölünerek balık pulu, dalgalı enine çizgiler, kuş ayağına benzer şekilde desenler işlenmiştir. Kuş betiminde ise gaga ve ayaklar tamamen boyanmıştır. Boyun kısmı noktalarla, karın kısmı ise enine çizgilerle bezenmiştir⁵⁸.

Orta minos dönemine ait bir krater üzerinde ana panelde karşılıklı iki kuğu betimi görülmektedir (Lev. 21C). Kuğuların ortasında sınırlandırıcı bir bölüm görülmekte muhtemelen kuşların yuvası olarak düşünülmüştür. Çünkü yuvanın üzerinde küçük kuş betimi görülmekte ve kuğular gagalarını uzatmış onları beslerken

⁵⁶ Higgins 1994, 100.

⁵⁷ Simandiraki 2004, 179.

⁵⁸ Higgins 1994, 117.

betimlenmiştir. Kuğuların vücutları da farklı aralıklarla panellere bölünmüş ve üzerinde farklı desenler uygulanmıştır. Ana panelde zemin rengi siyah yapılmış, kuğular ise beyaz boya ile yapılarak bir kontrast sağlanmıştır⁵⁹.

⁵⁹ Higgins 1994, 116.

2. G. Myken Sanatı

British Museum’da sergilenen Myken Dönemi’ne verilen kraterin birçok kısmı tahrip olmuştur. Daha çok dekarasyon da koyu kırmızı ve kahverengi renkler kullanılmıştır. Kabin tamamlanan ve görülebilen parçalarından anlaşılan hayvan betimi olarak kuşlar vardır (Lev. 22A). Kuşlar Myken sanatının standart kullanılan örneklerindendir. Stilize edilmişlerdir. Omuz kısmında bir friz oluşturan bu kuşlar birbirini takip eder şekilde betimlenmiştir. Kuşların baş ve boyun kısmı gövdeye göre küçük kalmış, gövde rezerve bırakılarak içi farklı boyutlarda ve şekillerde çizilen çizgilerle doldurulmuştur. Gövdenin dış hattı ise boyayla kalın bir şekilde çizilmiştir. Ayaklar ince bir çizgi şeklinde verilmiştir. Bu hayvan betimlemesinin bulunduğu panel rozet süslemesi ile tamamlanmıştır. Gövde de ise dama motifi dediğimiz süsleme kullanılmıştır⁶⁰.

Myken Dönemi’ne verilen tankard üzerinde stilize edilmiş olarak balıklar ve kuşlar görülmektedir (Lev. 22B). Balıkların gövdelerinde farklı desenler ve çizgiler kullanılmış ve farklı balık türlerini betimlemiştir. Balıklarla birlikte aynı sahnede betimlenen kuşlar ise uzun çizgi şeklinde bir gagaya küçük içi rezerve bırakılmış başa ve iki nokta şeklinde göze, ince uzun bir boyuna, spiral şekli verilen bir gövdeye, gövdeden bir çıkıntı gibi yukarıya doğru uzanan kanatlara, tıpkı onun gibi betimlenen kuyruğa ve biçimsiz ayaklarıyla sahnede yer almıştır. 13. yüzyıla tarihlenmiştir⁶¹.

Phaestos’da bulunmuş olan vazo üzerinde kuş ve balık betimlemesi vardır (Lev. 22C). Kuş muhtemelen güvercin baş ve gövde kısmı rezerve bırakılmıştır. Farklı boyutlarda ve desenlerde yapılan çizgilerle baş ve gövde bölümü şekillendirilmiştir. Ayakları ise tamamen boyanmıştır. Kanatlarını açmış olan kuşun avladığı balıkla birlikte uçmak üzeredir. Balığın baş kısmı boyanmış gözbebeği nokta şeklinde verilmiş, irisi fırça yardımıyla orantısızca boyanmıştır. Gövdenin orta bölümü rezerve bırakılmış ve kuyruğa doğru kalan kısım ise tekrar boyanmıştır.

⁶⁰ Karageorghis 1960, 280.

⁶¹ Higgins 1994, 118.

Rozet süslemesi ile tamamlanan ana paneldeki bu betimleme bir panel içinde betimlenmiştir⁶².

Lefkandi’de bulunmuş olan alabastron üzerinde ana panelde konu olarak iki griphonun beslenmesi işlenmiştir (Lev. 23A). Karışık mitolojik yaratık olan griphonlar karşılıklı olarak betimlenmiş ve aralarına aldıkları ördeği karşılıklı parçalarken gösterilmişlerdir. Her iki griphonda farklı çizgiler ve desenler kullanılmış, farklı betimlemeler tercih edilmişlerdir. Kap tamamen siyaha boyanmış ve figürler beyaz boya ile yapılarak ışık-gölge yapılmaya çalışılmıştır. Kap 12. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir⁶³.

Atina’da bir mezarda bulunmuş olan pyxis diğer adıyla kosmetik kutusu üzerinde kabartma olarak yapılmış griphonların geyik avlama sahnesi betimlenmiştir (Lev.23B). Kap üzerinde bazı sahneler çok karışık yapılmıştır. Kabin açılımından iki griphon geyikleri yakalamış ve geyiklerin kurtulmak için gösterdiği çaba vurgulanmıştır. Aynı sahne de başka geyikler de yapılmış, onlar da kaçarken betimlenmiştir. Sahnede yer alan bütün hayvanlar hareketli olarak yapılmıştır. Hepsinin uzuvlarının farklı yönlere döndüğü ve farklı yönlerde hareket ettiği görülmektedir. Sahne o kadar karmaşık yapılmıştır ki betimlemeleri ayırmak oldukça güçtür (Lev. 23C). Griphon ve geyikler dışında sahnede aslanlar da görülmektedir. Aslanlar diğer hareketli betimlenen hayvanlara göre daha durağan ve daha heykelvari bir özellik göstermektedir. Muhtemelen de kulp özelliği vermek için yapılmış olmalıdır.⁶⁴

Myken Dönemine verilen Enkomi’de bulunmuş olan 12. yüzyıla tarihlenen el aynası üzerinde çok sevilen bir konu olan aslan ve boğa mücadelesi betimlenmiştir (Lev. 24A). Bu mücadele ayna üzerine kabartma olarak yapılmıştır. Aslan vücudunun görülebilen ön kısmından boğanın üzerinde ve onu sırtından ısırarak üzeredir. Aslanın yüzüyle, bakışları ve boğanın sırtına geçirdiği pençesiyle gerçekçi bir ifade verilmiştir. Aslana göre boğa daha sakin bir ifade ile yapılmıştır.

⁶² Higgins 1994, 119.

⁶³ Higgins 1994, 122.

⁶⁴ Higgins 1994, 132.

Başını geriye çevirmiş ve aslanın kendini ısırışını seyreden boğa kaçmak için hiçbir şey yapmamıştır⁶⁵.

Pylos'dan bulunmuş Myken Dönemi'ne ait kama üzerinde panterlerin tavşan avlama sahneleri betimlenmiştir (Lev. 24B). İki panter karşılıklı ve bir leopar ise farklı bir yöndedir. Koşuşan ve kaçmaya çalışan tavşanlar kamanın üzerinde farklı yerlerde betimlenmiştir. Olayın doğada gerçekleştiğini göstermek için bir çalı ve onun hemen arkasına gizlenen bir leopar görülmektedir. Leoparların benekleri yapılmıştır. Leoparlar ve tavşanlar dışında yılanlar da kama üzerinde görülmektedir⁶⁶.

⁶⁵ Higgins 1994, 135.

⁶⁶ Higgins 1994, 139.

2. H. Urartu Sanatı

Tapınaklar içinde ibadet edilen Urartu tanrılarının süslü arkalıklı tahtlar üzerinde oturduklarına inanılıyordu. Bu yüzden krallar arasında tapınaklara taht armağan edilmesi bir gelenek halini almıştı. 1877 yılında Vanlı antikacı Sedrak Devgants İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi H. Layard'a böyle bir tahtın kimi tunç parçalarını getirdi (Lev. 25A). Bunlar arasında oturan, kanatlı boğa ile insan başlı bir boğa heykelciği özellikle dikkati çekiyordu. Döküm tekniğiyle yapılmış olan eserlerin üzerinde altın kaplama izler de vardı. Kral II. Rusa'nın Van Toprakkale kayalığında kurduttuğu Haldi Tapınağı çevresinde ele geçirilmişlerdi. Urartu baştanrısının tapınağında durduğu düşünülen bu taht, olasılıkla başkent Tuşpa'aki biraz daha eski bir tapınaktan buraya getirilmişti⁶⁷.

Doğu Anadolu'da madeni ilk kemer ilk kez Urartu Krallığı döneminde kullanıldı (Lev. 25B). Metal kemerler ise Urartu toplumunun devletleşme süreciyle hız kazanmış gibidir. Soylu sınıfa özgü görünen madeni kemerler birer süs ögesi olmaktan çok bürokratlar arasındaki statü farklılıklarını ifade ediyordu. Süslemenin çeşitliliği ve kalitesi, dönemin modası yanında bu türde farklılıkları ayırmada kullanılmış olabilir. Bu tür koruyucu işlev taşıdıkları da düşünülebilir. Kadınlarla erkeklerin taktığı kemerler de birbirinden farklıydı. Erkek kemerleri geniş ve uzun yapılırken, kadınlarındaki daha kısaydı. Erkek kemerlerinde daha çok, av ve savaş, süvari geçişleri, aslan, boğa, fantastik yaratıklar, hayat ağacı ve hayat ağacının etrafındaki kutsal içerikli sahneler ağırlıktadır. Buna güzel bir örnek vardır. Üç panele ayrılmış ve her panelde aynı hayvan figürleri işlenmiştir. Kemer üzerinde görülen fantastik yaratık olan griphonlar yürür pozisyonda, küçük başlı ve küçük gövdeli olarak betimlenmiştir. Her birinin arasına rozetler yerleştirilerek ayrılmıştır⁶⁸.

⁶⁷ Sevin 2003, 201.

⁶⁸ Çavuşoğlu 2006, 95.

Kemerlere⁶⁹ güzel bir örnek M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen ve muhtemelen soylu bir erkeğe ait olan kemer iki panele ayrılmıştır. Simetrik bir şekilde kemerin üzerine yerleştirilen hayvanlar göze çarpar (Lev. 26A). Ustanın ne kadar titizlikle çalıştığının göstergesidir. Simetrik yapılan hayvanlar zemin üzerinde farklı noktalara basmaktadır. Üst panelde aslanlar başları sağa doğru yatırmış, ön sol ayaklarını havaya kaldırmış, güçlü ve yuvarlak bir yeleye ve yine aynı zamandan güçlü bir gövdeye sahiptir. Önlerinde bulunan hayvanlara saldırmak üzeredirler. Önlerinde bulunan hayvanlar ise hayat ağacının iki tarafında iki ayakları üzerinde boğa ve keçi durmaktadır. Boğa ebatlarından dolayı daha büyük yapılmıştır. Bu sahnede diğer bir göze çarpan nokta boğanın ayağını isabet etmiş olan bir oktur. Karşısında betimlenen keçinin ise arka ayaklarından biri bükülmüş şekilde verilmiştir. Alt panelde devam eden hayvan betimlemeleri yine iki aslan görülmekte; fakat burada karşılıklı olarak değil, birbirini takip eder şekilde betimlenmiştir. Önde betimlenen aslanın sadece kalça kısmı görülmektedir. Betimlenişlerinde üst panelden farklıdır. Ağzıları açık, başları dik, güçlü gövdeli, ön sol ayaklarını kaldırmış, saldırıya hazır ve yürür pozisyonudadır. İki aslanın arasında betimlenen fantastik yaratıklar tıpkı üst paneldeki gibi hayat ağacının iki tarafında betimlenmiştir⁷⁰.

Van'da bulunan orta genişlikteki kemer noksandır. Bezeme alanı üst ve alt kısımdan iki kabarık bantla ayrılmıştır. Baklava, siren, rozet, aslan, haç, dağ keçisi, haç, aslan, haç motifleri iç içe üst üste üçer kez yerleştirilmiştir (Lev. 26B). Sirenler; insan başlı, kuş gövdeli ve aslan ayaklı olarak betimlenmiştir, başlarında konik miğfer, ağız açık, badem gözlü, açık kanatları yatay bantlarla gövdeleri ise dikey bantlarla tasvir edilmiştir. Aslanlar; ağız açık, iç bükey çizgiyle baştan ayrılan yele, küçük halkalarla gövde iki yatay çizgi ile üçe bölünmüş ve alt kısım koşut çizgilerle taralı, kuyruk arka ayaklarla paralel aşağı uzatılmıştır. Parçanın ortasında yakın bir

⁶⁹ Urartu tunç eserleri arasında kemerlerin özel bir yeri vardır. Anadolu'da madeni kemerlerin kullanımı M.Ö. 2. binyılın başlarına değin uzanmaktadır. Asurca yazılmış Kültepe mektuplarına göre kemer düğün için damada kayınpederi tarafından verilen önemli bir armağandı. Bununla birlikte Urartular, kemeri ancak M.Ö. 8. Yüzyılın başlarından itibaren tanımaya başladılar. Eski çağlarda pek çok toplumda olduğu gibi kemerlerin aynı zamanda simgesel bir koruyucu olduğuna da inanıyorlardı. Bkz. Sevin 2003, 223.

⁷⁰ Sevin 2003, 224.

yerde bulunan dağ keçileri; koşar durumda, boynuz yukarı kıvrık, gövde kısa aralıklarla, dikine birbirine bağlı küçük halkalarla bezelidir⁷¹.

Tunçtan dövme tekniği ile yapılan ve miğferin sağ yanaklığına ait olan levhanın üzerinde, tomurcuk gırlant motifleri ile beş bölüme sınırlandırılmıştır (Lev. 27A). Birinci ve üçüncü bölümlerde karşılıklı griphonlar bulunmaktadır. Griphonlar kartal başlı, aslan gövdeli ve kartal kanatlıdır. Griphonun başından enseye kadar uzanan boyun kısmında dikine kesilerek taranmış saçlar bulunmaktadır. Badem gözlü kuşun kapalı ağzı, bir çizgi ile belirtilmiştir. Ön bacakları ileriye uzatarak atlar durumunda gösterilmiştir. Ön bacakları üstünden kanatları açık olarak yapılmıştır. Hayvanın karnındaki kaburgalar, dikdörtgen bir çerçeve içinde dikey çizgilerle gösterilmiştir. Dikey olarak gösterilen kuyruk, kuş kuyruğuna benzemektedir. Kuyruk dikey çizgilerle taranmıştır. Beşinci bölümde ise rozet motifi tasvir edilmiştir⁷².

Urartulara ait olan savaş aleti kalkanın yüzü bombelidir ve merkezi bir gül bezek ve eş merkezli bölgedeki hayvan kabilelerinin frizleriyle ayrıca dekore edilmiştir (Lev. 27B). Eş merkezli bölgeler ise, tomurcuk çelengi bordürüyle ayrılmıştır. Kalkanın arka kısmında üç tutamak yeri bulunmaktadır. Dekore edilmiş bölgelerden ayrılan, kabartılı ve kakmalı 28 aslan, 20 boğa ve yine 8 aslandan oluşan figürler, merkeze doğru hareket eden bir kabile olarak gösterilmiştir. Kalkanın üst yarısındaki hayvanlar gibi, alt yarıdakiler de sağ üst kısımda gösterilmişlerdir. Böylece sadece bir noktadan bakıldığında bütün hayvanlar sağ üst kısımda görülmektedir⁷³.

Yine bir kalkan üzerinde dekore edilmiş bölgelerden ayrılan, kabartılı ve kakmalı aslan, boğa ve yine aslandan oluşan figürler, merkeze doğru hareket eden bir kabile olarak gösterilmiştir (Lev. 28A). Tıpkı diğer kalkanda olduğu gibi kalkanın üst yarısındaki hayvanlar gibi, alt yarıdakiler de sağ üst kısımda gösterilmişlerdir.

⁷¹ Ghadim 2007, 205.

⁷² Ghadim 2007, 178.

⁷³ Ghadim 2007, 181.

Böylece sadece bir noktadan bakıldığında bütün hayvanlar sağ üst kısımda görülmektedir. Kalkanın biraz çevrilmesiyle simetri bozulmaktadır⁷⁴.

Toprakkale’de bulunmuş gümüşten dövme tekniğiyle yapılmış olan göğüslüğün alt ve üst kenar genişliği, alttan vurularak dışa doğru kabartılan kalın bir bantla çevrelemektedir. Göğüslüklerin orta genişliklerinde karşılıklı hırlayan aslanlar, ayrıca boğalar ve siren figürleri şekillendirilmiştir. Bunların aralarına da yine kabartma tekniği ile rozetler serpiştirilmiştir (Lev. 28B)⁷⁵.

Betimlenen aslanların ağızları açık, hırlar durumda, üst dudak yuvarlak, alt dudak dışa kıvrık, gözler badem şeklinde, burun enine çizgilerle taralı, kulak yuvarlak biçimde işlenmiştir (Lev. 28B). Yele iç bükey çizgiyle baştan ayrılmış, yatay “V” şeklinde taranmıştır⁷⁶. Karın iki çizgi ile üç bölüme ayrılmış, alt kısım dikine çizgilerle taranmıştır. Bele doğru yay çizen kuyruğun uç kısmı ile ayakların eklem yerleri enine çizgilerle taralıdır. Ön sağ ayakların kürek kemikleri kalp şeklinde belirtilmiştir⁷⁷.

Betimlenen boğaların boynuzları yukarı doğru kıvrılmış, gözler büyük ve yuvarlak, ağza koşut çizgilerle belirtilmiş, burun tek çizgiyle belirlenmiş, kuyruk belin üstüne doğru kıvrılarak yay çizmiş, paralel çizgilerle işlenen kuyruğun ucu dikine çizgilerle sonlanmıştır (Lev. 28B). Enseden kuyruk sokumuna dek uzanan sırt çizgisine, dik olarak uzanan koşut çizgilerin ucu küçük halkalarla sonlandırılmıştır. Küçük halkalar, boyun kısmından ön ayak başlangıcına kadar, karın alt sınır çizgisine paralel olarak uzanmaktadır. Arka ayakları yerde, ön ayakları ileri uzatılmış, ön ve arka bacakların eklem yerleri üç paralel çizgi ile belirtilmiştir. Aşağıya sarkıtılan kuyruk ucu balık kılıcı şeklinde taranmıştır⁷⁸.

Betimlenen sirenler insan başlı, kuş gövdeli, kuş kanatlı, kuş kuyruklu, aslan ayaklıdır (Lev. 28B). Başlarında konik şeklinde miğfer görülmektedir. Yürür pozisyonunda olan sirenlerin gövde, kanat ve kuyruk tüyleri yatay çizgilerle taralıdır.

⁷⁴ Ghadim 2007, 183.

⁷⁵ Ghadim 2007, 211.

⁷⁶ Ghadim 2007, 211.

⁷⁷ Ghadim 2007, 212.

⁷⁸ Ghadim 2007, 212.

Gözleri badem şeklinde, ağzı çizgiyle burnu ise çıkıntıyla belirtilmiştir. Uzun saçları enseye kadar uzanmaktadır. Sirenlerin sağ elleri dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve selamlama pozisyonunu oluşturmaktadır. Sol elleri ise yere paralel olarak öne uzatılmış ve bakraç gibi bir nesne taşımaktadır⁷⁹.

⁷⁹ Ghadim 2007, 212.

2. I. Geç Hitit Sanatı

Hititler’de sanat genellikle Mısır, Sümer, Babil ve Girit uygarlıklarında görülen düzey niteliğinde değildir. Bununla birlikte Hititler, göreceğimiz gibi sanat kollarının bazılarında Mısır ve Mezopotamya ile boy ölçüşebilecek durumda idiler. Hititler sanatı politik gücün önemli bir propaganda aracı olarak gördükleri için, ona önem vermişler ve özgün eserler yaratmışlardır. Öyle ki Hitit Uygarlığı’nın en başarılı bölümü sanat olmuştur⁸⁰.

Geç Hitit kapı aslanlarında büyük bir şematizasyon, naturalizimden uzak bir bezeme tarzı egemendir. Geç Hitit Sanatı’ndaki özgün biçemi ilk kez stil kritiği süzgecinden geçiren E. Akurgal Aslantepe yapıtlarını Büyük Hitit Krallığı’ndan sonraki döneme tarihlemiştir. Geç Hitit biçemi aslanlarında dikkati çeken özellik aslanların duruşlarındadır (Lev. 29A)⁸¹. İç taraftaki arka bacağın ileri adım atılmış pozisyonunun, rölyefler üzerindeki aslanlarda da aynen işlenmiştir. Pozisyonlarda da uyum vardır. Arka bacaklar ön bacaklardan daha uzundur ve hayvanın karın çizgisi arkadan öne doğru hafif bir eğiklik göstermektedir. Plastik olarak işlenmiş ön tarafta yine kabartmaya yakın bir şekillendirme görülür. Aslanların başında, özellikle kulaklarda formlarda yuvarlaklık gözlenirse de, aslan başlarının ayrıntıları yüzeysel olarak şekillendirilmiştir. Örneğin burun, ağız, dışarı sarkık ve alt çeneye yapışık dil derin çizgilerle belli edilmiştir; gözler ise başa göre bir hayli büyük, iri badem biçiminde, kenarları bir şerit/kordonla belirtilmiştir. Böylece Geç Hitit Sanatı’nın karakteristik göz deseni oluşmuştur. Bu aslan yüzlerinde en ilgi çeken çizim, iri gözlerin üzerinde, başları düğme biçimli yuvarlakla belirtilmiş ve konturları ince bir şeritle sınırlandırılmış stilize kaşlardır. Ayrıca aslanların kulakları masif ve yarım daire biçimleriyle özgün işlenişlerini ortaya koymaktadır⁸².

⁸⁰ Akurgal 1997, 125.

⁸¹ Darga 1992, 224.

⁸² Darga 1992, 225.

Zincirli Sam'al'da, İçkale Hilani II'nin girişinde insitu olarak bulunmamış olan bazalt orthostat üzerindeki rölyefi ve Hilani III'ün girişinde, asıl yerlerinde ortaya çıkarılmış, çift sphinksli sütun kaideleri Geç Hitit Sanatı III döneminde arami biçiminin gelişmiş baş yapıtlarına örnek oluşturmaktadırlar (Lev. 29B). Hilani II girişine ait olduğu sanılan sphinksli orthostatın alt kenarında kalın bir silme bırakılmıştır. Kabartmanın işleneceği düzey, alt kenar silmesi oranla derindedir. Sphinks rölyefi, öteki Zincirli kabartmalarından farklı, yüksek rölyef olarak yontulmuştur. Heykel gibi tasarlanmış profilden sphinks, kapı aslanlarını ve heykel kaidelerini anımsatmakta olup, yürüyüş pozisyonunda yapılmış ve dört ayağıyla alttaki kalın silmeye basmaktadır⁸³.

Zincirli I grubunu temsil eden hayvan ve fantastik yaratıklar, orthostatların yüzeyine, üst üste istiflenmiştir (Lev. 30A-B). Genel görünümünde beceriksiz bir işçilik ve hantallık göze çarpmaktadır. Üst üste düzenlenmiş figürler arasında kompozisyonu ayıran bir çizgi veya elaman görülmez. Hayvanların başlarında ve pençelerde ayrıntılar gösterilmemiştir. Omuzlar, ön ve arka bacak adalelerinin konturları, beden yüzeyinden daha yüksek işlenerek belli edilmiştir⁸⁴.

Kargamış'ta bulunan Haberciler Duvarı içindeki kabartmalarda iki biçim grubu ortaya çıkmaktadır. Kabartma figürler de bir uzuvlaşma göze çarpar; artık kabartma sanatı ortaya çıkmaktadır ve belli bir amaç için kullanılmıştır. Birbiri yanında birbiri ile ilgisi olmayan figürlere karşın, birkaç figürlü ve birbiriyle ilintili, kendi kompozisyon alanı içinde, özenli istiflenmiş kabartma betimler, bir orthostat üzerinde yer almaktadır (Lev. 31A). Örneğin: hayvanları zapteden kahraman, şaha kalkmış kanatlı boğayı zapteden akrep adam ve tanrı, aslanı zapteden ve ona saldıran tanrı ve kahraman. Böylece bu tür kabartmaların kullanıldığı bu duvar, birbiriyle ilintili görülen konuların işlendiği bir resim yüzeyi olarak algılanmış olmalıdır.

⁸³ Darga 1992, 294-295.

⁸⁴ Darga 1992, 236.

Ortada yer alan bir nesne, insan, hayvan, fantastik yaratık, hayat ağacı ve antitetik istiflenmiş figürler, bir arma düzenin betimlerine benzemektedir⁸⁵.

Malatya av kabartmalarındaki hayvanların çok canlı bir biçimde gösterilmelerine karşın, bedenlerinin düz bir yüzey olarak işlenmesi ve bacakların konturların hatlarla belirtilmesi gibi ayrıntıları oluşturan çizim özellikleri Geç Hitit Sanatı I biçiminin örneklerine koşuttur. Aslan avındaki aslan (Lev. 31B) betiminde de yelenin ve pençelerin işlenişi geleneksel Hitit biçiminde yontulmuş aslan kabartmalarına paraleldir. Aslan betimindeki Asur etkisi son derece canlı devinimde görülmektedir. Arka ayaklarına basan ön ayakları yukarı kalkık, başı geriye çevrilmiş, sırtından okla yaralanmış aslan betimi Anadolu-Hitit aslan betimlerine yabancı olup, özgün bir Asur motifidir. M.Ö. 9. Yüzyıl Asur kabartmalarında (Kuyuncuk) Malatya yaralı aslanına benzer bir pozisyon işlenmiştir⁸⁶.

Malatya av kabartmalarında kompozisyon yüzeyinde boş kalan yerler, bazı motiflerle bezenmiştir. Geyik avı sahnesinde, (Lev. 31C) oldukça ince ve uzun vücutlu, dört tnal, adeta uçan atın altına koşan bir av köpeği yerleştirilmiştir⁸⁷.

⁸⁵ Darga 1992, 245-246.

⁸⁶ Darga 1992, 241.

⁸⁷ Darga 1992, 242.

2. J. Pers Sanatı

Anadolu'da Pers hükümdarlığı'nın arkeolojik kanıtları istenildiği miktarda mevcut değildir, mevcut olanlar da tüm bölgelere eşit olarak dağılmamıştır. Bunun nedeni kısmen, bazı bölgelerde arkeolojik araştırmaların olmamasıdır. Bilimsel araştırmalar batıda Sardeis ve Daskyleion gibi satraplık merkezlerinde yoğunlaşırken, Keleinaı gibi eşdeğer önem taşıyan kentler ihmal edilmiştir.

Keleinaı'nın 30 km kuzeydoğusunda, Frig başkenti Gordion'a giden yol üzerinde yer alan Tatarlı mezarı Anadolu Pers döneminin önemli bir anıtı olarak dikkatleri Keleinaı ve Güneydoğu Frigya'ya çekmiştir⁸⁸.

1969 yılında Tatarlı yakınlarında, yaklaşık 50 m çapında ve 6 m yüksekliğindeki bir tümülüs altında bulunmuş olan ahşap mezar, M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir (Lev. 32A). Bu ahşap, Frig mezarı eski bir geleneğin daha sonraki bir temsilcisidir. Mezar odasının duvarları olasılıkla tamamen resimlerle kaplıydı. Yatay frizler halinde düzenlenmiş resimlerin büyük kısmı kazı sırasında hemen hemen hiç bozulmamış bir şekilde bulunmuştur⁸⁹.

Duvar resimleri, oryantal sanat geleneklerine uygun olarak, kirişleri üzerinde farklı uzunluklarda ve dar şeritler halinde düzenlenmiştir. Frizler düz çizgiler, çift dalga veya zigzag bantlarla birbirinden ayrılmıştır. Bazı frizler kriş seviyesinde biterken bazıları iki kiriş üzerine yapılmıştır⁹⁰.

Tatarlı Tümülüsü'nde hayvan betimlemeleri arka duvarın en uzun ve en iyi korunmuş kirişi sola doğru koşan atlı kanatlı sığırı gösteren bir friz taşımaktadır.

⁸⁸ Tuplin 2010, 187.

⁸⁹ Kienlin 2010, 89.

⁹⁰ Summerer 2010, 121.

Sığırlar tek tek sıralanmamış, üst üste bindirilerek sürü gibi tasvir edilmişlerdir (Lev. 32B). Bu nedenle sığırların arka kısmı ancak en son hayvanda görünür. Hatları siyahla çizilmiş hayvanların rengi kırmızı ve siyah arasında değişir. Düz kanatlı gene kırmızı ve siyah şeritlerle bezenmiştir. Hilal biçiminde şekillendirilmiş omuz koyu lekelerle süslenmiştir. Spiral şeklindeki boynuzlar dipten kalın çıkar ve uca doğru sivrilir. Hayvanların küçük başlarının ayrıntıları fazla belirtilmemiştir. Yuvarlak gözler her hayvanda büyüklük ve renk bakımından farklıdır. Öne doğru uzanan ön bacakları hızlı koşma hareketini ima eder. Hayvanların sağrıları üzerindeki yarım daireler kıvrılmış kuyrukları temsil eder⁹¹.

Kanatlı hayvanların arkasındaki bölümün üzerindeki resimler daha önce iyi algılanamıyordu, frizin sağ ucundaki iki kuş figürü gayet belirgindir. Ortadaki eksiklik nedeniyle sahneyi Summerer daha önce efsanevi kanatlı boğaların yer aldığı bir av sahnesi olarak yorumlamıştır. Ancak yüzey temizlik çalışmaları ve kalan renklerin haritalandırılması ile burada Herakles'i temsil eden bir yırtıcı hayvan postu giymiş bir insan figürü ortaya çıktı (Lev. 33A). Böylece sahnenin yorumu Herakles'in on iki görevinden onuncusu, yani Geryoneus'un sığırlarını çalması olarak kesinleşti.

Sağa doğru yönelik Herakles Geryoneus'a karşı mücadele içindedir (Lev. 33B). Ancak Geryoneus'tan geriye yalnızca kalkanı ve miğferinden çok az renk kalıntıları kalmıştır. Resimlerin kaybı Geryoneus'un üç başının ve bacaklarının yerini tam olarak tayin etmeye izin vermez⁹².

Frizin sağ ucunda kanatları açık ve baş aşağı uçan kuşlar sahnedeki dramatik duruma işaret ederler (Lev. 33C). Geryoneus mythosu ikonografisinde sık görülen unsurlardır. Kuşların vücutları zigzag ve dalga motiflerine, kanatları ise kırmızı ve siyah şeritlerle bölünmüştür⁹³.

⁹¹ Summerer 2010, 147.

⁹² Summerer 2010, 147.

⁹³ Summerer 2010, 149.

Kuşların altındaki kavisli siyah bir figür parçası olasılıkla palmiye gibi bir ağaçtan kalmıştır. Sağ uçta kırmızı bir palmet net olarak algılanır. Doğayı temsil eden ağaç ve çiçek tasvirleri Geryoneus ikonografisinde önem taşır. Taban çizgisinin üzerinde sivri kulaklı ve uzun kuyruklu iki başlı hayvan bulunur. Başlardan biri yerde yatarken, diğeri geriye dönüktür. Bu Geryoneus'un iki başlı köpeği Orthos'tur. Orthos aynı zamanda Kerberos'un kardeşidir⁹⁴.

Bu mitolojik öykünün tasvirleri M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren, özellikle M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında, Yunan vazo resimlerinde çok sık görülür. Buna Sicilyalı şair Stesichorus'un Geryonneis adlı destanının gene bu sıralarda çok yaygın olmasından kaynaklandığı sanılır. M.Ö. 6. yüzyıl Attika vazolarında Herakles üç gövdeli Yunan tipi bir savaşçı, (hoplit), olarak gösterilen Geryoneus'la mücadele ederken betimlenir. Ancak ahşap friz en iyi ikonografik paralelini Samos'ta bulunmuş ve M.Ö. 7. yüzyıl son çeyreğine tarihlenen bronz gerdanlıkta bulunur (Lev. 34A). Sığırlar, Herakles ve Geryoneus mücadele grubu, iki başlı köpek grubu Orthos, kuşlar ve bitkiler Geryoneus ikonografisine uygundur. Boya izleri Herakles tarafından öldürülmüş olan Eurytion'un yerde yattığına işaret eder. Aradaki tek fark sığırların kanatlı olmasıdır. Geryoneus miti ikonografisinde kanatlı sığırlara hiç rastlanmaz. M.Ö. 6. yüzyıl ortasından Khalkidikia vazoları üzerinde Geryoneus bazen kanatlı olarak tasvir edilmişse de kanatlı sığırlarla daha hiç karşılaşmamıştır. Frigya'lı ressamın bu tasvir için nasıl bir örnek aldığı bilinmemekle beraber, kanatlı sığırların onun kendi buluşu olduğu düşünülebilir. Fakat bunun aksini gösteren Hemelrijk'in "Caeretan Hydriae" adlı yayınında vazo üzerinde arkaik dönem verilen kanatlı boğa örnekleri görülmektedir (Lev. 34B-C). Tatarlı Tümülüsü'nde olduğu gibi yan yana değil, birbirlerine arkalarını dönmüş olarak betimlenmiştir⁹⁵. Her halükarda spiral şeklinde boynuzlar Frig sanat geleneğine dayanmaktadır. Yazılı kaynaklardan bildiğimiz kadarıyla, Geryoneus mitinin ölüm ve öbür dünyayla ilgili çağrışımları vardı. Bu mitin tasviri ölü sedirinin (kline) üst tarafındaki yerin tercih edilmesinin nedeni de bu bağlantı olabilir⁹⁶.

⁹⁴ Summerer 2010, 149.

⁹⁵ Hemelrijk 1984, Pl. 5-B, 117-D

⁹⁶ Summerer 2010, 147.

M.Ö. 5. yüzyıldan kalma bir Frig mezarında bir Yunan mitinin resmedilmesi bizim İç Batı Anadolu antik görsel sanatı hakkında bugüne kadarki görüşü değiştirir. Çünkü bu zamana kadar M.Ö. 5. yüzyılda Anadolu’da Pers etkisinin yükselmesiyle Yunan elamanlarının kaybolduğu, düşünülüyordu. Mitolojik sahneler Batı Anadolu mezar sanatında oldukça nadirdir, ancak Lykia’da Kızılbel mezar odasında Perseus, Khrysaor ve Troilos mitolojilerinden sahneler görülür⁹⁷.

Persapolis’ten getirilmiş ve Washington Freer Gallery of Art’da sergilenen M.Ö. 6. yüzyıl Akhaemenidler’e ait bir heykelde tasvir edilen mücadele sahnesinde (Lev. 35A) aslan, can havliyle kaçmaya çalışan boğayı arkadan ön ayaklarıyla yakalamakta, boğa ise saldırının etkisiyle ayaklarını havaya kaldırmış, başını geriye doğru çevirerek dehşetli bir biçimde olayı izlemektedir⁹⁸. Burada en dikkat çekici husus hiç şüphesiz kompozisyonun son derece realist bir biçimde aktarılmasıdır⁹⁹.

Susa’da Dareios’un sarayını süsleyen kanatlı aslan tipik bir Pers figürüydü. Bu ikonografi aynı zamanda Filistin’den Anadolu’ya ve Kafkaslara kadar rastlanabilir. Kanatlı aslan sarayın duvarına kabartma olarak işlenmiştir (Lev. 35B). Ağzı açık, keskin dişleri görülmekte, detaylı olarak işlenmiş yelesi ve kanatlarıyla yapılmış, kuyruk ise aşağıya doğru inmiş, ucu spiral olarak verilmiştir. Yürür pozisyonunda olan bu aslan aslında vücudunda farklı hayvanların özelliklerini taşımaktadır. Ön ayakları aslan gibi yapılmışsa da, arka ayaklar kuş pençesi şeklinde yapılmıştır¹⁰⁰.

⁹⁷ Summerer 2010, 157.

⁹⁸ Tachara’nın batı basamaklarından alınan detayda olduğu gibi Pers süsleme sanatında aslan ve boğa ana figürlerdendi. Aslan güneşin ve gücün sembolüken, boğa toprağı ve bereketi ifade etmek için kullanılıyordu. Kabartma, Nevruz’u yani güneşin yeniden dünyaya döndüğü günleri haber veriyordu. Aslan boğayı arkadan yakalamış ve onu ısırmış olarak betimlenmesi gücünü göstermek amacıyla yapılmıştı. Bkz. Casabonne 2007, 15.

⁹⁹ Yıldırım 2003, 4.

¹⁰⁰ Toteva 2007, 43.

2. K. Babil Sanatı

Babil kralı Nabukednezar'a ait bir taht odasının cephesinde sırlı tuğladan yapılmış, zemin rengi koyu mavi, sütunlar sarı, bunun dışında kullanılan renkler mavi ve kırmızı aslanlarsa sarı renklerde birbirini takip eder şekilde betimlenmiştir (Lev. 36A)¹⁰¹.

Nabukadnezar'ın İştar Kapısı, sırlı tuğladan hayvanlarla ve rozetlerle süslenmiştir (Lev. 36B).

Kuzeydeki İştar Kapısı'na doğru uzanan tören yolu, yüksek savunma duvarlarıyla çevriliydi. Taht odası dışında tören yolunda 120 kadar aslan betimlenmiştir (Lev. 37A-B)¹⁰².

Tanrı Adad'ın simgesi sayılan boğa betimi de yer almaktadır. Güçlü ve süslü şekilde betimlenmiştir (Lev. 38A)¹⁰³.

İştar Kapısı'nın son evresini süsleyen pek çok örnekten oluşan sırlı tuğladan yapılmış olan ejder betimidir (Lev. 38B). Bu yaratıkların derileri pulludur, burada profilden görülen başlarında, boynuzlu Arap engereklerine özgü bir boynuz çifti vardır. Ön ayakları kedigillerinkine benzer, arka ayaklarda yırtıcı kuşlara özgü pullu pençeler vardır, kuyrukta akrep iğnesiyle sona erer¹⁰⁴.

Eski Babil dönemi çömleklerinin çoğu tekdüze ve bezemesizdir. Ancak Larsa'daki bir mezarda bulunan bu vazo çok canlı hayvan betimleri içeren (Lev. 39A) kazı bezeklerle ve Tanrıça İştar kabartmalarıyla süslenmiştir. İlk panelde birbirini takip eden kazlar, ikinci panelde yaban keçileri görülmektedir¹⁰⁵.

¹⁰¹ Oates 2004, 158.

¹⁰² Oates 2004, 160

¹⁰³ Oates 2004, 162.

¹⁰⁴ Oates 2004, 164.

¹⁰⁵ Oates 2004, 57.

Eski Babil levhalarının çoğu, tanrıları ya da kült sahnelerini betimler. Tapınaklarda ve özel evlerde (muhtemelen ev halkına ait sunaklar) üzerlerinde bulunurlar. Köpek yavrularını beslerken betimlenmiştir¹⁰⁶. Belki de, simgesi köpek olan Tanrıça Gula'yı temsil etmektedir (Lev. 39B)¹⁰⁷.

Kil üzerine kazıma şeklinde işlenmiş olan Babil'de Kassit Dönemi'ne ait olduğu söylenen bir evde yaban domuzuna saldıran bir aslan betimi görülmektedir (Lev. 39C). Yaban domuzu tüyleri gerilmiş ve vücut hatları gergin aslanla olan mücadeleden korkmaktadır. Ön ayaklar havada koşar gibi bir izlenim bırakmaktadır. Yüzündeki ifadesinden hemen pes etmeyeceğini göstermiştir. Onu saldıran aslan domuzu kafasından yakalamış ve onu bırakmayacağı yüz ifadesinden hissedilmektedir. Güçlü olan anatomisi abartılı olarak yapılmıştır. Yüz cepheden verilmiş, ön ayaklar arka ayaklara göre kalın yapılmıştır. Ön ayaklar aslanı sıkıca sarmalamış ve onun hareket etmesini engellemiştir. İki güçlü hayvanın mücadelesi de bu dönem de sevilerek işlenmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Oates 2004, 76.

¹⁰⁷ Tanrıça Gula "büyük" anlamına gelmektedir. Hastalığı anlayan ve iyileştirici tanrıça doktorların koruyucusudur. Kutsal hayvanı köpekti ve kendisine tapanlar tarafından ona küçük köpek maketleri adanmaktaydı. Bkz. Black-Green 2003, S. 92.

¹⁰⁸ Oates 2004, 109.

2. L. Kıta Yunanistan ve Adalar

Boston Sanat müzesinde sergilenen Geç Geometrik Dönem'e verilen bir amphora sergilenmektedir. Amphoranın gövdesinde birbirini takip eden süvari betimlemeleri yer almaktadır. Süvarilerin bacakları kalın, gövde ince, kollar kısa ve başta sadece göz ve ağız detayları verilerek oldukça basit ve özensiz olarak atın üstüne yerleştirilmiştir. Atlar ise süvarilere göre oldukça büyük ve uzun betimlenmiştir (Lev. 40A). Atın bacakları ve gövdesi oldukça ince ve boyun kısmı uzun, yeleler detaylı ve çizgilerle vurgulanmış olmasına rağmen yine de bir atın anatomisinden uzak olarak yapılmıştır. Süsleme ögesi olarak kuşlar, dalgalı çizgiler, dama motifi gibi doldurma motifleri kullanılmıştır. Gövde üzerinde yer alan bu betimleme enine çizgilerle bir panelle sınırlandırılmıştır¹⁰⁹.

Aslan-boğa mücadelesi sahnesi antik dönem sikkelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Yunanistan'da Khalkidikia Yarımadası'nda M.Ö. 6. yüzyıl'ın son çeyreğinde Akanthos'un tetra drahmilerinin ön yüzünde bir boğayı yakalamış aslan tasviri yer almaktadır (Lev. 40B). Aslan tüm gücüyle boğanın üzerine çullanmış, onun hareket dahi etmesine imkan tanımamaktadır. Olayın dramatikliği başarılı bir biçimde verilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Hanfmann 1945, 372.

¹¹⁰ Yıldırım 2003, 4.

3. ARKAİK DÖNEM HAYVAN FRİZLERİ

3. A. Frigya

Frigya bölgesi günümüzde, yaklaşık olarak Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tümünü; Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey; Kütahya ilinin batısını kapsıyordu¹¹¹.

Frig Devleti'nin ilk kral, Gordion'a adını vermiş olan Gordios'tur. Ondan sonra tahtına oğlu Midas geçti. Asurlular'ın "Muşkulu Mita" adını verdikleri bu kral, M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında, etki alanını batıda Ege Denizi kıyılarından, doğuda Halys'in (Kızılırmak) öte yakasına yayan bir krallığa sahip oldu. Yunanistan'daki Delphoi bilicilik merkezine değin yollandığı armağanlarla Batı dünyasını etkilemeye başladı. Doğuda Urartular, güneydeyse Asurlular ile ilişkiler kurdu. Ancak Midas'ın görkemli devleti M.Ö. 7. yüzyılın başlarında göçebe Kimmer boylarının saldırılarına sahne oldu ve bunun sonunda başkent Gordion yakılıp yıkıldı; adı efsaneleşmiş olan Kral Midas üzüntüsünden kaynaklanan acılara dayanamayarak yaşamına son verdi.

Midas'ın ölümünden sonra Frig Krallığı çökmüş olmakla birlikte, tarih sahnesinden tümüyle silinmedi. Uzun bir zaman geçmeden ve eski geleneklerde bir kesinti olmaksızın Gordion yeniden yerleşmelere sahne oldu, ancak artık başkent değildi. Buna karşılık Kimmerler'den canını kurtarabilen kral ailesinin önde gelen üyeleri Yukarı Sakarya vadisine, kimileriye Kızılırmak'ın doğusundaki Hattuş ve Pazarlı gibi merkezlere çekilerek, burada M.Ö. 547 yıllarına değin bağımsız yaşamlarını sürdürdüler. Nitekim Ksenophon bu tarihte Lydia ile İranlılar arasında yapılan savaşta Büyük Frigya Kralı Artakamas'ın Kroisos'un (M.Ö. 560-547/46) yanında yer aldığından söz etmektedir¹¹².

Frig sanatının temsili bir tarafı da vardır. İlk başlarda Suriye-Hitit tarafından etkilenen bu sanat daha sonra Yunan sanatının etkisi altına girer. Uzun bir süre

¹¹¹ Sevin 2001, 193.

¹¹² Sevin 2001, 194-195.

boyunca farklı sanat tarzlarından etkilenmiş olsa da Frig sanatının kendine özgü bir havası vardı ve çağdaşlarından rahatlıkla ayrılabilirdi. Ancak M.Ö. 5. yüzyıl'da tamamen Hellenistik sanatının etkisi altına girmiş ve farklılığını yitirmiştir.

Frig sanatının ilk filizlenmesi M.Ö. 9. Yüzyılın erken ve orta evrelerinde gerçekleşir. Bu evrede anıtsal yapıda inşa edilir ve bunlardan mimari heykellerle süslenir. Yapılardan öne çıkan, kükreyen aslan kabartmaları ya da üzerinde kabartmaların bulunduğu orthostatlı yapılar bunlara örneklerdir. Kabartmalardaki temsillerin konuları ne kadar Suriye-Hitit kabartmalarından esinlenilmiş olsa da yapılış tarzı oldukça farklıdır. Gordion kabartmaları şüphe bırakmayacak ölçüde Frigya'dır¹¹³.

Aslantaş Anıtı Afyon İhsaniye ilçesine bağlı Hayranveli köyünün Göynüş mevkiinde, derenin sol yamacındaki kuzeye bakan yüksek kayalıklardır. Bu kayanın ön yüzü ile iki yanı düzeltilerek büyük kayalıktan ayrılmış ve ön yüzüne karşılıklı ayakta duran, iki büyük aslan kabartması işlenmiştir (Lev. 41A). Aslanların ortasında dört köşeli yüksekçe bir kapı boşluğu açılmıştır. Aslanlar ön ayaklarını bu kapının üst sövesine koyarak kükreler biçimde ayağa kalkmışlardır. Aslanların bir kaideye basan arka ayakları dibinde birer yavru aslan vardır. Bu mezar anıtının M.Ö. 6. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir¹¹⁴.

Gordion'daki çatı kiremitleri zengin bezeme repertuarı üç sanatsal beğeniyi yansıtmaktadır¹¹⁵. Yunan, Frigya ve Yakındoğu. Örneğin: Çatı 1'in yan kenarı

¹¹³ DeVries 2006, 58.

¹¹⁴ Işıklar 2008, 12.

¹¹⁵ Pişmiş toprak mimari levhalar (terrakotta) olarak adlandırdıkları çatı kiremitleri, Yunanistan'da M.Ö. 7. Yüzyılın başlarında icat edilmiştir. Fırınlanmış kil levhaların birbirine geçmiş halde üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulan çatılar hem suya hem de yangına karşı dayanıklıdır. Bu yüzden geleneksel çit-çamur yöntemine göre önemli avantajlara sahiptir. Başlangıçta tapınaklarda kullanılan levhaların ilk örnekleri basit ve işlevseldir, ancak Akdeniz kıyılarında teknoloji geliştikçe, üreticiler kiremitlerin görünen yüzlerini kabartma veya boya ile detaylandırılmışlardır. Çok geçmeden tasarım ve süslemede bölgesel üsluplar ortaya çıkmaya başlamışlardır. Kiremit teknolojisi Anadolu'ya ve Frigya hinterlandına muhtemelen M.Ö. 600 civarında ulaşmış ve burada hem dini yapılarda hem de

üzerindeki yıldız ve tomar deseni, İonia ve Yunanistan'daki küçük ölçekli sanatlarda yaygındır. Diğer kiremitler üzerinde görülen baklavalara, dama tahtası ve karelerin Orta Anadolu ve Frigya'da uzun ve köklü bir geçmişi vardır. Figürlü bezemelere sahip olanlar ise doğrudan Yakındoğu prototiplerinden, yani atlı arabayla yapılan av (Lev. 41B), karşılıklı duran aslan ve boğa (Lev. 42A) veya Theseus ve Minotauros (Lev. 42B) olarak tanımlanan bir mücadeleyi betimleyen panolardan alınmıştır¹¹⁶.

Sakarya nehri yakınlarındaki Midas Şehri'nde bulunan kiremitler oldukça kırıktır, fakat genelde Yunanistan'ın doğusu ile İonia'da görülen yumurta-ok dizisi, meander motifleri ve kuş dizileri gibi tipik bezemeler taşıdıkları anlaşılmaktadır. 1964'teki kaçak kazılar ve yaklaşık bir düzine müzedeki koleksiyonlardan bilinen Düver pişmiş toprak mimari levhaları daha iyi korunmuştur. Gordion'daki çatı 1 ve 2'ye benzer bir sisteme sahiptir. Bir kaplama levhasındaki atlı ve griphonun üslubundan fark edileceği üzere, bazı Yunan ve İonia özellikleri açıktır. Bunların benzerleri M.Ö. 6. yüzyılın ortası ve üçüncü çeyreğine ait Khios ve Klazomenai boyalı kaplarında görülür¹¹⁷. Fakat en çarpıcı özellik, Dağlık Frigya'daki iyi bilinen işlenmiş kaya cepheleri üzerinde yer alan baklava, gamalı haç ve meander motifi ile süslenmiş kaplama levhalardır. Gordion'dan sonra kiremit açısından en zengin yerleşme Kızılırmak kavsii içindeki Pazarlı'dır. 1930'ların sonunda H. Z. Koşay'ın burada dikkat çekici kiremitler bulmuştur. M.Ö. 6. yüzyıl yapıları çok çeşitli motiflerle süslü kaplama levhaları tarafından korunuyordu. Bunlar arasında hayat ağacının iki yanında yer alan şahlanmış keçiler (Lev. 42C), aslan ve boğa çiftleri (Lev. 42D), kentauros çiftleri (Lev. 42E) ve Frig sanatında görülen tipik dörtlü kare motifi bulunur¹¹⁸.

Gordion'daki megaron 3 yapısı olasılıkla dini bir yapıydı. Megaronda bulunan dişi geyik figürü fildişi levhada bu görüşü destekler niteliktedir. Levha

kamu yapılarında kullanılmıştır. Karmaşık süslere sahip terrakotalar Phryg başkenti Gordion'da esasen M.Ö. 6. yüzyıl'da (Geç Frigya Dönemi) popüler olmuştur. Bkz. Glendinning 2007, 181-182.

¹¹⁶ Glendinning 2007, 185

¹¹⁷ Glendinning 2007, 186.

¹¹⁸ Glendinning 2007, 187.

içinde tek bir hayvan betimlemesi görülmektedir (Lev. 43A). Geyik başını geriye çevirmiş, dili dışarıda, boyun gergin yapılmıştır. Gövdenin alt kısmı ve bacaklar tahrip olmuştur. Ayrıca geyiğin gövdesinde dekoratif süslemede kullanılmıştır¹¹⁹.

Frigya sanatının özellikle başkent Gordion ve Pazarlı'dan bilinen pişmiş toprak kaplama levhaların hep yazıldığı gibi M.Ö. 6. Yüzyıl ortalarında ortaya çıkan "Yunan sanat gelişiminin ürünü" değil de, onlardan 150 yıl kadar önce yeni Hitit orthostatlarından esinlenen özgün bir Frigya ürünü olduğunu, üzerlerinde işli resimlerin biçim ve biçimiyle belgelemeye çalışılmış ve etkiyi bu türde Frigya'dan Batı'ya yönlendirmiştir. Bu bağlamda özellikle Anadolu kökenine değinilmiştir. Ayrıca savaşçı betimlemelerinin Lykia'dan etkisine ve sözde "yunanlığının" bir gereği olarak adına "Theseus Minotauros" (Lev. 43B) denen tanınmış Gordion resminin aslında Doğu'nun "Bey-Boğa adam" mücadelesi (Lev. 43C) olarak ve buradan Tell Halaf düşüncesi ve biçimiyle Yunan etkisine de değinilmiştir¹²⁰.

Frigler'de de Hititlerde olduğu gibi orthostat üzerine hayvan betimlemeleri tek başına görülmektedir. Kalaba kabartması diye adlandırılan Frig orthostatında bir at kabartması görülmektedir (Lev. 44A). At sağa doğru yürümektedir. Uzun gövdeli, kısa bacaklıdır.

Yalınca aslan kabartması (Lev. 44B) Orta Doğu Teknik Üniversitesi içinde bulunmuştur. Açık ağzından görülen keskin dişleriyle kükrer şekildedir. Yürür şekilde betimlenmiştir.

Fidanlık Kabartması, bir griphon kabartmasıdır (Lev. 45A). Griphon'un alt çenesi aslan, üst çenesi kuş gagası biçimindedir. Saç buklesi vardır. İnce uzun gövdeli ve kısa, kalın bacaklı yapılmıştır. Kanatları detaylı şekilde işlenmiştir. Tıpkı aslan gibi yürür şekilde yapılmıştır. M.Ö. 8. yüzyılın sonuna aittir.

¹¹⁹ DeVries 2006, 18.

¹²⁰ Işık 2007, 17.

Etimesgut kabartması, Ankara'nın 14 km batısında, Gleoford ve Anderson tarafından bulunmuştur. Orhostat üzerinde bir boğa betimlemesi görülmektedir (Lev. 45B). Oldukça güçlü ve hantaldır. Yürür şekilde betimlenmiştir. Gövde kalın ve kaslarını vurgulamak için çizgiler kullanılmıştır¹²¹.

Gordion'da soylu bir çocuğa ait olduğu sanılan P Tümülüsü'nde, tunç bir kazan içinde bulunmuş olan ahşap oyma hayvan heykelcikleri, Frigya'lı ustaların bu konuda ne denli hüner sahibi olduklarının bir kanıtıdır¹²². Tümü koyu renkli porsuk ağacından oyulmuştur. Belki de birer oyuncak görevi yapmış olan bu oymalar arasında at, aslan, geyik, sabana vurulmuş öküz ve balık yiyen griphon gibi (Lev. 46A) hayvanlar bulunmaktadır. Bunlardan, bir aslan ile bir boğanın mücadelesini gösteren grup özellikle dikkat çekicidir (Lev. 46B). Saldıran aslana karşı kendisini boynuzuyla korumaya çalışan boğanın verdiği mücadele kompozisyon olarak çok başarılıdır. Yakındoğu sanatlarında çok sevilen aslan-boğa savaşının bu denli canlı ve hareketli bir biçimde ahşaba oyulmuş olması Frigya'lı ustaların bu dalda doruklara ulamış olduklarını gösterir¹²³.

Gordion Saray Alanı'ndaki en büyük yapı fildişi kakmalı ahşap mobilyalar ve kaliteli dokumalar gibi lüks mallar barındırmaktadır. Buna bakarak yapının krali karakter taşıdığı, belki de kralın kabul salonu olduğu söylenebilir. Tahrip olmuş sitadel içinde bulunan birçok çanak-çömlek ve demir eşyalar, bunlara ait gelişmiş endüstrilerin varlığına işaret eder. Suriye-Filistin Bölge'sinden ithal edilmiş lüks mallar da M.Ö. 800 civarında Frigler'in dış dünya ile ilgili olan ilişkilerini göstermektedir. Bu mallar arasında bir mobilyaya ait süvari figürlü kakma fildişi levha buna güzel örneklerden biridir (Lev. 46C)¹²⁴.

¹²¹ Işıklar 2008, 27.

¹²² Frigya soyluları ölülerini daha çok tümülüs denen yığma tepelerin altındaki odalara gömerlerdi. Bu gelenek Anadolu'ya ilk kez Frigya'lılar tarafından Trakya ve Makedonia'dan getirilmiştir. Ahşap küçük mezar odasının ya da bazen basit bir çukurun üzerinde toprak, ender olarak da küçük taş yığılarak yapılan bu türde anıtlar çok yaygın bir kullanım görmüştür. Bkz. Sevin 2003, 268.

¹²³ Sevin 2003, 275.

¹²⁴ Sams 2007, 53.

Gordion'da bulunan ve M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına veya 7. yüzyılın başlarına tarihleyebileceğimiz fildişinden yapılma bir tarağın iki ayrı yüzüne işlenmiş kartal başlı aslan ve sphinks betimlemeleri görülmektedir (Lev. 46D). Betimlemeler Suriye-Hitit geleneğini yansıtır¹²⁵.

¹²⁵ DeVries 2006, 59.

3. B. Lydia

Lydia bölgesi, günümüzde yaklaşık olarak İzmir ilinin doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümü, Kütahya ve Uşak illerinin batı uçlarını kapsıyordu¹²⁶.

Lydia tarihi ve kültürü halk masallarının sislerinden belirmeye başlamıştır ve Yunan kaynaklarının hayal gücünden sıyrılmasıyla inanırlık kazanmaya başlamıştır. Yakındoğu metinleri ve büyük miktarda malzeme kültürüyle desteklenmiştir ve takviye edilmiştir, bunlardan sonuncusunda ayırt edici ve eşsiz özelliklere ulaşmıştır. Kral Gyges (M.Ö. 680-644 dolayları) ile başlayarak Lydia kralları, Kroisos Döneminde (M.Ö. 560-540 dolayları) doğuda Halys Nehri'ne (günümüzde Kızılırmak) kadar genişleyip en geniş sınırlara ulaşmış, Batı Anadolu imparatorluğu yaratmışlar ve yabancı güçlerle (Mısır, Mezopotamya, İran, Yunanistan) diplomatik ilişkiler kurmuşlardır¹²⁷.

Lydialıların Yunanlıları etkileyen kültürel başarıları, madeni para sisteminin icadı, dokuma ve değerli metal sanatını, kozmetik, müzik, atıcılık, park ve bahçelerdeki usta işçiliklerini içermektedir. Madeni para sistemi dışındaki başarılar, neredeyse yalnızca Yunan yazınından bilinmektedir. Arkeolojik kayıtlar malzeme kültürünün daha uzun ömürlü daha uzun ömürlü ve somut formunu belgelemektedir ki bu kültürün kayda değer örnekleri, kireçtaşı ve mermer ile gerçekleştirilen kesme taş inşaatındaki etkileyici işçilik, heykeltıraşlık, metal işçiliği, seramik ve belki de fildişi oymacılığıdır¹²⁸. Bu muhtelif formlar ve Lydia malzeme kültürünün diğer yönleri Yunan kültüründen hatırı sayılır derecede ödünç alma ve uyarlamaların söz konusu olduğunu doğrular niteliktedir. Komşular arasında kültürel değiş tokuş olağandır. Yine de Anadolu Lydialıların malzeme kültüründe Yunan modellerinin öne çıkması ve Sardeis'te çok miktarda bulunan ithal Yunan seramiği, Lydialıların batı komşularına olan daha dinamik bir tavrına işaret etmektedir. Bu anlamda, sanat

¹²⁶ Sevin 2001, 175.

¹²⁷ Greenwalt 2010, 12.

¹²⁸ Greenwalt 2010, 12.

ve popüler kültürün malzemedeki yansımaları bir açıdan resmi politikasının tarihsel kaydında görülmektedir¹²⁹.

Sardeis ve İonia-Karia arasındaki yakın ilişkiler M.Ö. 6. yüzyıl'ın son çeyreğinde daha kapsamlı şekilde izlenebilmektedir. Spiral bezemeli pişmiş toprak mimari levhalar arasındaki yakın benzerlikler incelendiğinde, Sardeis buluntularının, Milet eserleri ve Miletli ustaların bizzat çalıştığı saptanan Euromos eserleri ile olan sanat iletişimini ortaya koymaktadır¹³⁰.

Sardeis'te bulunmuş pişmiş toprak mimari levhalarının kopyalarının üretilmesi ve Sardeis kazı evinde, tipik bir Lydia evinin bir kısmının yeniden inşa edilmesi ile ortaya çıkan "Lydia Evi", pişmiş toprak levhalarının Lydia'daki kullanımını gözler önüne sermektedir¹³¹.

Alınlık simasında savaş arabası, yanal simalarda uzun yağmur suyu oluğun her iki yanında, karşılıklı şaha kalkmış Pegasoslar, aşağıda ise sekerek yürüyen keklikler, her iki elinde Anadolu Parsı taşıyan tanrıça ve yıldız ve kıvrım motifleri bulunmaktadır (Lev. 47A)¹³². İonia ve Karia'da alınlık simalarında sıkça kullanılan keklik figürlü friz levhalarından önemli bir parça da Sardeis'te bulunmuştur. Sağa doğru yürüyen keklik figürü İonia, Karia ve hatta Frigya örnekleri ile çok yakın benzerlik içindedir. Lydia Evi'nin keklik frizine ilham kaynağı olan ve Mylasa buluntusu olarak kayıtlara geçmiş olan alınlık simasına ait keklik frizi levhası

¹²⁹ Greenwalt 2010, 15.

¹³⁰ Arkaik Dönem'de Anadolu içinde geniş bir coğrafi alana yayılım gösteren mimari terrakotta üretimi Frigya, Lydia, İonia ve Aiolis'te yoğunlaşır. Batı Anadolu'da en büyük üretim merkezi olarak Milet ön plana çıkmaktadır. İonia'ya komşu bir Karia kenti olan Euromos'tan bulunmuş Arkaik mimari terrakotaları üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar, Miletos'un üretim merkezi konumunu sağlamlaştırmıştır. Aiolis'te, Larisa ve Phokaia buluntuları ise Phokaia'nın ustalarca üretildiğini göstermektedir. Frigya'da ise daha kompozit bir durum söz konusudur. Gordion'un doğu-batı güzergahı üzerinde yer alması nedeni ile yakınoğu ile olan ticari ilişkiler sonucu pişmiş toprak mimari levhaların daha kompozit bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Milet, Didyma, Sardeis, Neandria gibi Batı Anadolu merkezleri ile olan bağlantıların yanında Düver ve Pazarlı örnekleri ile olan benzerlikler, Frigya'da pişmiş toprak mimari levhalarının üretimleri konusundaki henüz sınırlı olan bilgilerin ileride şekilleneceğini ortaya koymaktadır. Bkz. Ateşlier 2010, 226-228.

¹³¹ Ateşlier 2010, 228.

¹³² Ateşlier 2010, 229.

günümüzde Bodrum Müzesi'nde korunmaktadır. Levhanın Euromos buluntusu olduğu konusunda düşünceler olsa da, bu levha da aslında Karia'da Hacıbayramlar'da bulunmuş ve Milas ilkokuluna teslim edilmişti, eser daha sonra da Bodrum Müzesi'ne taşınmıştır. Söz konusu sima plakası üzerindeki keklik figürlerinin stil olarak en yakın örneklerinin Turgut'tan (Lagina) bulunmuş, Bochum Ressamına ait bir kase üzerinde yer alması ve friz altında yer alan meander bordürünün bile taklit edilmiş olması, M.Ö. 6. yüzyıl'ın ortalarında Lydia ve Karia arasındaki yakın bağlantıları gösterdiği gibi, Fikellura seramiğinin mimari bezeme ile olan yakın ilişkisini de gözler önüne sermektedir. M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Persler'in Batı Anadolu'yu ele geçirmeleri ile başlayan süreç içinde İonia'dan ve belki de Lydia'dan İtalya'da göç eden pişmiş toprak mimari levha ustalarının yetiştirdiği genç kuşaklar, ustalarından tanıdıkları figür ve motifleri Caeretan Hydria'ları üzerine bezemişler ve mimari levha sanatının ayrı bir sanat dalına taşınmasına neden olmuşlardır. Bu ustaların güzel bir örneği de Lydia Evi'nde görülen pegasus örneği kap üzerinde kanatlarını açmış olarak Caeretan Hydria'ları örneklerinin içerisinde yer alır (Lev. 47B-C-D)¹³³.

Son yıllarda Sardeis kazılarında elde edilen sima plakaları içinde yer alan bir parça üzerindeki alışılmamış tasviri ile dikkat çekmektedir. Sima plakası, ortada uzun yağmur oluğunun yer aldığı yanal bir simaya ait olmalıdır. Şaha kalkmış bir Pegasos'un hemen altında tasvir edilmiş olan komast figürü dikkat çekicidir (Lev. 48A). Adeta kendinden geçmiş durumdaki erkek figürünün esrarengiz ve orjiastik dansının bir yanal sima üzerinde tasvir edilmesi sima plakasını bezeyen sanatçının bir buluşu olmalıdır. Bir kült dansı izlenimi veren figürlü bezeme, pişmiş toprak mimari plakalar içinde bir ilki sergilemektedir¹³⁴. Pegasos füğürünün kalıptan çıktığı şekilde kabartma olarak tasvir edilişi ve boyanışının yanında, komast figürünün silüet tekniğiyle, altta kalan boşluk içine tasvir edilmesi, uygulamanın, eseri boyayan sanatçının tercihi olduğunu göstermektedir¹³⁵.

¹³³ Hemelrijk 1984, Plate 56a-b

¹³⁴ Ateşlier 2010, 230.

¹³⁵ Ateşlier 2010, 230.

Sardeis'ten üzerinde deniz canavarları olan Oryantalizan lebes¹³⁶, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından önce betimlenmiştir. Kabın gövdesinde bir panel üzerine oturtulan karşılıklı iki deniz canavarı görülmektedir (Lev. 48B). Gövdesi yılan şeklinde uzanmakta, baş ise balığın başından çok keçi başını andırmaktadır. Boynuzlu, dişli açık ağızlı ve küt burunlu yapılmıştır. Dalga şekli verilen deniz canavarlarının gövdelerinde farklı doldurma motifleri işlenmiştir. Solda yer alan balığın gövdesi balık pulu şeklinde, sağdakinde ise gövde panellere bölünmüş, enine çizgiler ve noktalar kullanılarak süslenmiştir. İki deniz canavarının aralarında farklı büyüklükte balık betimlemeleri görülmektedir. Küçük balığın baş kısmı tahrip olmuştur. Büyük balıkta ise baş kısmı rezerve bırakılarak, gövdesinde farklı süslemeler görülmektedir. Doldurma süslemesi bolca görülmektedir¹³⁷.

Sardeis'te bulunmuş olan kayık biçimli vazo, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından önce verilmiştir. Hem yapılış yönünden hem de hayvan betimleri açısından farklı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Kulplar hayvan başı şeklinde yapılmış, göz ve burun detayı verilmiş uzun bir boyun kısmı verilerek kaba bağlanmış. Ana konu kabın gövde kısmında işlenmiştir. Tavşan avı sahnesinin küçük bir bölümü vardır (Lev. 48C). Tavşan iki ayaklarının üstünde durmuş, sanki zıplamaya hazırlanmaktadır. Baş kısmı, kulakları, gövdenin alt kısmı rezerve bırakılmış, kulaklar ve gövdenin alt kısmında nokta şeklinde benekler verilmiştir. Gövdenin tamamı boya ile verilmiştir. Arkasında onu kovalayan bir köpek betimi görülmektedir. Koşar pozisyonda betimlenen köpeğin baş ve kuyruk kısmı rezerve bırakılmış, gövde tıpkı tavşan gibi tamamı boyanmıştır. Sahnede hayvan betimlemeleri dışında rozet süslemesi doldurma amaçlı kullanılmıştır. Av sahnesinin hemen altında birbirini takip eden balık betimlemeleri görülmektedir. Balıkların başları rezerve bırakılmış, gözler iç içe geçmiş daireler şeklinde verilmiş, gövdenin bazı bölümleri dışında birçok kısmı boya

¹³⁶ M.Ö. 7 ve 6. yüzyılların Lydia keramiğindeki formlar ve bezemler iki temel gelenekten, Yunan ve Anadolu geleneklerinden alınmıştır. Bu gelenek tek tek vazoların formuna ve bezemelerine hakim olabilmektedir, ama her iki gelenek de form ve bezeme bakımından aynı vazoda birleşebilir. Bkz. Greenwalt 2010, 108.

¹³⁷ Greenwalt 2010, 108.

ile verilmiştir. Sahnenin su içinde geçtiğini göstermek için su yosunları yapılmıştır¹³⁸.

Sardeis'ten Oryantalizan Dönem'e verilen lebes üzerinde görülen hayvan betimlemeleri iki panele yerleştirilmiştir. Üst panelde tahrip olmayan bölümden görülen kısımda birbirini takip eder şekilde iki karaca görülmektedir (Lev. 48D). Karacaların başları dik ve havaya kaldırmış, gövdeleri ince ve uzun şekilde betimlenmiştir. Hayvanların baş ve gövde kısmı farklı renklerle süslenmiştir. Baş kısmı ve gövdenin de bir bölümü siyah, gövdenin geri kalanı ise kırmızı renkte noktalarla süslendirilmiştir. Ön ayaklar ve arka ayaklar farklı şekilde betimlenmiştir. Kabin geri kalan bölümünde karacaların hemen önünde ve arkasında üst tarafı tahrip olmuş, pençelerinden anlaşılacağı üzere aslan ve Anadolu parsı görülmektedir. Karacaların önünde yer alan aslanın gövdesinin alt kısmı alt panelde betimlenen aslanlar gibi kahverengi renktedir. Tek farkı kuyruğu aşağıdadır. Karacaların arkasında betimlenen hayvanının beneklerinden dolayı Anadolu parsı olarak düşündürmektedir. Alt panelde karşılıklı iki aslan ve onların arkasında tekrarlanan bir aslan betimlemesi vardır (Lev. 48E). Ağızları açık, keskin dişler görülmekte, vücut gergin, yürür pozisyonda, gergin vücut ve kuyruk havada şeklinde betimlenmiştir.

Lydia süvarileri Herodotos tarafından Sardeis'in kuzeyindeki ovada Lydialılar'ın Perslerle olan son savaşıyla bağlantılı olarak atçılıkta mükemmellikleriyle övgülendirilmiştir ve bu Herodotos'un başka bir bendinde ve M.Ö. yaklaşık 600 yılında yazılmış şair Mimmernus'un beyitlerinde ima edilmiştir. Geniş Hermos nehri ovası ve Paktolos Dağı yayla vadileri at yetiştiriciliği için mükemmel bir çevre sağlamıştır. Biniciler Lydia sanatında ve krallığında betimlenmiştir, kayda değer örnekleri 7. yüzyıl Sardeis'ten özgün birer örnek olan rölyef maldan bir vazo ve Bin Tepe'den bir mermer panel üzerindeki rölyef heykeldir, ayrıca dizginlenmiş at kafası bezemeli seramik lebes ya da krater parçasıdır. Bu betimlemelerin birçoğu tüm antik kültürde sıkça görülen genel bilicilik

¹³⁸ Greenwalt 2010, 109.

imgeleri ya da Yunan kültüründen alınmış olabilecekken, şaha kalkmış bir at üzerinde doğu tarzı pantolon giyen bir biniciyi gösteren dekoratif bir mimari terrakottada olduğu gibi bazıları Lydia süvarilerini ima ediyor olabilirler (Lev. 49A)¹³⁹.

Sardeis'te iki parça halinde bulunmuş Metropolitan Müzesi'nde sergilenen vazo üzerinde kabartma olarak at ve binici betimlemesi görülmektedir (Lev. 49B-C). Kap üzerinde binicinin boynu ve atın ayakları kırıktır. Tamamlanmış parçasında ise sadece atın ayakları verilmiştir. Binici kısa khiton giymiştir. Kıyafeti üzerinde dama motifi görülmektedir. At betimlemesinde anatomi fazlaca abartılmıştır. Atın gövdesi fazlaca uzun, bacaklar ince, boyun kısmı ise kalın yapılmıştır. Vücut hatlarını göstermek için atın gövdesi üzerinde enine çift çizgiler, boyun kısmında ise boyuna çift çizgi verilmiş, yele dalgali çizgilerle gösterilerek atın hatları vurgulanmaya çalışılmıştır. Atın anatomik detaylarına fazla önem verilmeden, özensizce yapılmıştır¹⁴⁰.

İkiztepe Tümülüsü'nde bulunmuş olan alabastron da gövde ince bantlarla bölünmüş, dört frize ayrılıp frizlere sahneler işlenmiştir (Lev. 50A-B). Vazonun tabanı dört lotus palmet motifinden oluşmuş bir rozetle kaplanmış, rozette motif içleri ince hatlarla taranıp daha belirgin hale getirilmiştir. Üst bordürde karşılıklı duran horoz figürleri yer almıştır. İkinci bordürdeki yere yıktıkları boğayı parçalayan dişi ve erkek aslan figürleri arkaik Yunan sanatının repertuarındandır (Lev. 50C) . Üçüncü bordürdeki savaşan piyadeler frizi Klazomenai vazo resimlerini hatırlatır. En alttaki geyik frizi ise Batı Anadolu Orientalizan seramiklerinin sevilen konularındandır (Lev. 50D). Desenlerin birlikte değerlendirilmesi alabastronun birçok figüratif bordürle bezenmesi Mısır'ın kabartmalı fayans kadehlerini hatırlatmakta ve M.Ö. 6. yüzyılda Doğu Yunan ve Lydia atölyelerinin Mısır'dan aldıkları etkileri belgelemektedir¹⁴¹.

¹³⁹ Greenwalt 2010, 217.

¹⁴⁰ Hanfmann 1945, 370.

¹⁴¹ Türe 2009, 131.

Lydia vazosu olarak nitelendirilen Rodos'tan ve M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına verilen kabın ağız kısmında karşılıklı duran iki keçinin birbirini süsmesi betimlenmiştir (Lev. 51A). Keçiler birbirlerine karşı güç göstergesi içindedirler. Başlar, boynuzlar ve kuyrukta dalgalı çizgiler kullanılmıştır. Ağız hafif sırtır şekildedir. Baş kısmı rezerve bırakılmıştır. Gövde boyanmıştır. Sağdaki keçi soldakine göre daha güçlü vücuda ve daha kalın bacaklara sahiptir. Keçilerin hemen arkasında duran kuşların, süsleme amaçlı ve doldurma olarak kullanıldığı izlenimi vermektedir (Lev. 51B). Kuşların gövdeleri balık pulu şeklinde yapılmıştır¹⁴².

Orta Anadolu'nun dağları arasındaki geniş bir şehir olan Kerkenes Dağ'da bulunan işlenmiş fildişi levhalardır. 1996'daki test kazıları, altın yaldız ve kehribar kakmalı kabartma bir mobilya panelini gün ışığına çıkarmıştır. Kısmen korunmuş olan bir panel bir erkek-bir dişi şeklinde sıralanmış beş hayvandan oluşan bir taşımaktadır (Lev. 51C-D-E). Bunlar üstte boncuk dizisi altta meander motifleriyle sınırlandırılmıştır. Kerkenes fildişi paneli olasılıkla düz arkalıklı göz alıcı bir sandalye ya da tahtın arkasına ait bir kakmayı süslüyordu. Panelin teknik, üslup ve ikonografisi, esin kaynağı ve üretimine şekil veren karmaşık gelenekler hakkında fikir vermektedir. İskit Kafkasları ve Orta Asya, İran, Büyük Mezopotamya, Orta ve Batı Anadolu ile Doğu Akdeniz gibi çeşitli bölgelerle karşılaştırılabilecek bir malzeme sunmaktadır. Son olarak, bu satırların yazarları panelin üretimi için İran, Mezopotamya ve Transkafkasya'nın köklü görsel sanatlardan bilgilenmiş Lydia ya da Batı Anadolu kökenli bir teknik geleneğin varlığını ileri sürmüştür. Eserin Kerkenes'te bulunması, M.Ö. 1 binyılın başlarından itibaren Batı ve Orta Asya arasındaki sosyopolitik olarak değişken ortamda lüks mal üretimi ve değiş tokuşu gibi sorulara cevap vermektedir¹⁴³. Mobilya kakması üzerinde fildişi bir geyik tasviri bulunmaktadır (Lev. 43C). Geyiğin karşısında sırasıyla bir dişi ve bir erkek keçi; ayakları havada, burunları kırıkmış koç ve koyun vardır (Lev. 43D). Geyiğin arkasında muhtemelen bir dişi geyik hayvan daha bulunuyordu (Lev. 43E). Böylece orijinalinde simetrik bir tasvir elde edilmiştir. Parçanın ucundaki geçme, bunun dik gelen başka ile parça ile birleştiğini göstermektedir. Sahnenin üzerindeki inci dizisi

¹⁴² Akurgal 1997, 288.

¹⁴³ Dusingberre 2010, 194.

kehribardan işlenmiştir ve kalay ya da gümüşten yansıtıcı bir frizin üzerinde yer alır. İnciler ve hayvanların boynuzları altın varak ile kaplanmıştır. Alt kenar boyunca devam eden meander motifi ve geyiğin vücudu da kakma olarak işlenmiştir. Görünürde kuyruğu olmayan yünlü koyun türü Anadolu yaylalarında görülmez, fakat bu zarif parçanın üretilmiş olabileceği Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'e yabancı değildir. Üzerinde inci dizisi bulunan fildişi bir tutamak da ele geçen buluntular arasındadır¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Summers 2007, 122.

3. C. Troas

Troas bölgesi günümüzde Çanakkale ilinin doğu uç kesimi dışında hemen hemen tümünü bir başka deyişle Biga yarımadasını kapsıyordu¹⁴⁵.

3. binyıldan beri Troia'da oturan yerli beylerin yönetiminde kalan Troas ilk kez, M.Ö. 13. yüzyılın ortalarına doğru Yunanistan'dan gelen Akalar tarafından ele geçirildi. M.Ö. 1200 yıllarından başlayarak Thrak boylarının göçlerine sahne oldu. M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı içinde Lydia Devleti'nin denetimi altına girdi. M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında Pers egemenliğini tanıyan Troas'ı M.Ö. 5. yüzyılın sonları ve 4. yüzyılın başlarında Daskyleion satraplığına bağlı olarak Zenis adlı Dardanoslu bir bey yönetiyordu; ölümü üzerine satrap Pharnabazos aynı göreve karısı Mania'yı atadı¹⁴⁶.

Assoslu'lar M.Ö. 6. yüzyılda kentlerini geliştirirken iki şeyi öncelikli aldılar. İlkini güçlü surları inşa ettiler, ondan sonra da o surlara tepeden bakıp kenti koruyucu kanatları altına alan tanrıçalarına bir tapınak kurdular (Lev. 52A)¹⁴⁷.

Assos'un yerli taşından yapılan tapınak akropolisin yüzeyi düzeltilmiş ve yapı kuzeybatı-güneydoğu yönünde oturtulmuştur. Anadolu geleneğine uygun olarak giriş cephesi doğuya doğru bakmaktadır (Lev. 52B)¹⁴⁸.

Atinalılar'ın Troas bölgesi ile altıncı yüzyıl içinde yoğun ilgileri vardı ve muhtemelen de bu özel ilgi nedeniyle söz konusu yapı Anadolu sahilindeki yegane Dor tapınağı olmuş ve süslemelerinde konu olarak da Herakles miti seçilmiştir. Yapının en azından ön yüzünde kabartmalı metoplar vardır. Ancak alttaki arşitravda da dört bir tarafta kabartmalar taşıyan friz bulunmaktadır. Alınlıklarda herhangi bir süslemenin bulunmayışı bir başka İon özelliğidir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Sevin 2001, 57

¹⁴⁶ Sevin 2001, 57-58.

¹⁴⁷ Serdaroğlu 2005, 86.

¹⁴⁸ Serdaroğlu 2005, 86.

¹⁴⁹ Boardman 2001, 179.

Assos Athena Tapınağı frizinin genelinde, perspektifi olmayan, simetrik ve tek planlı sahneler yer alır. Bu sahnelerden güzel bir örnek olan Herakles ve Deniz Canavarı mücadelesi ve arka planda ise daha küçük betimlenmiş altı kadın figürü görülmektedir (Lev. 53A). Sağda ön plandaki Herakles ve Deniz Canavarı'nın mücadele sahnesinde, çıplak olmakla birlikte sadakla sağ profilden betimlenmiş Herakles, sol bacağı dizden bükmüş, sağ bacağı geriye doğru uzatarak Deniz Canavarı'na doğru hamle yapmış ve onun gövdesini arkadan kavrayarak her iki elini bileklerinden yakalamıştır. Herakles figürünün sivri sakalı ve ensede toplu saçları görülebilmektedir. Sol kolunu dirsekten yukarı kaldırmış sol elinde ne olduğu anlaşılmamış bir nesne tutan Deniz Canavarı'nın belinin altından başlayan ve gövdeye geçişi kendi sağ koluyla gizlenmiş olan kuyruğunun ucu çatallıdır. Herakles'in kalçasının ve sağ topuğunun arkasında görülen ve bu kuyruğa dahil olması gereken çıkıntılar, Triton ve benzeri deniz yaratıklarının kuyruklarında rastlanılan yüzgeçlerden olmalıdır¹⁵⁰.

Kentauroslara ok atmakta olan figür Herakles, onun arkasında duran, sadece başı ve vücudunun üst kısmı korunagelmış figür ise Kentauros Pholos kabul edilerek, bir restitüsyon yapılmıştır¹⁵¹. Aslında friz bloklarının tümünde, Pholos'un yanındaki Herakles'in, Kentauroslarla çatışması anlatılmaktadır (Lev. 53B). Frizin en büyük özelliği Assos Athena Tapınağı'nda aynı konunun birkaç friz bloğunda devam ettiğinin saptanabildiği tek örnek oluşudur. İkonografik açıdan önemi ise, farklı iki tip Kentauros'un aynı betim programında kullanılmasıdır ki bu da üniktür. Gerek vazo resimlerinde, gerekse heykeltraşide aynı sahnedeki tüm Kentauroslar aynı tipte yapılmıştır; sadece pholos diğerlerinden ayrı yapılmak için farklı betimlenmiştir. Kentauroslar birinci tipte, yani insan bacaklı, diğer tüm frizlerde ise ikinci tipte yani at gövdeli gösterilmiştir. En solda bulunan, gövdesi, başı ve kolları profilden betimlenmiş, sivri sakallı ve diğerlerinden farklı olarak bantla tutturulmuş uzun saçlı

¹⁵⁰ Baykan 2002, 17-18.

¹⁵¹ Herakles efsanesinde, özellikle Erymanthos domuzu avında rol oynayan at adam. Herakles bu ava çıktığında Pholos'un inine konuk olmuş, at adam onu ağırlamış, kendisi çiğ et yediği halde, yiğide etler kızartıp yedirmiş, bir ara Herakles şarap isteyecek olmuş, Pholos da bir fiçi şarabım var, ama bu Kentaurların kamu malıdır, demiş. Yiğit yine de açtırmış fiçiyi. Şarap kokusuna gelen at adamlar taşlar, dallar ve yanan چراغlarla saldırmışlar, kavga çıkmış ve at adamlar birçok ölü verdikten sonra çekilmişler, ne var ki Pholos bir ölünün gövdesinden çıkardığı oku ayağı üstüne düşürüp yaralanmış. Pholos bu yaradan dolayı can verince Herakles çok üzülüp onu törenle gömmüş. Bkz. Erhat 2003, 247.

Pholos, sağ elinde bir kap tutarken, sol elini havaya kaldırmıştır (Lev. 53C). Önünde çıplak Herakles, sol ayağı ile öne hamle yapmış, elindeki yayı gererken tasvir edilmiştir. Ok atmakta olduğu için üç insan bacaklı Kentauros sağa doğru kaçmaktadır. Ortadaki hariç, ikisi arkaya doğru bakmakta, birinci alnına saplanmış oku çıkarmaya çalışmaktadır. Tapınağın diğer frizlerinde olduğu gibi, figür kesişmelerinden burada da kaçınılmış, Kentaurosların el hareketleri buna göre ayarlanmış, sol ön ayakları bir adım önde yapılarak, kaçınılması mümkün olmayan bacak kesişmeleri uygun bir şekilde betimlenmiştir¹⁵².

Karşılıklı yatmış birer sphinksin yer aldığı iki adet friz bloğu vardır. Bunların karşılaştırmalı anlatımın yapılması açısından her ikisi aynı başlık altında ele alınmıştır (Lev. 54A-B). Sphinkslerden bize göre sağ, soldakilerin sol ön ayağı, ortadaki nesneye dokunmaktadır. Kuyrukları “S” şeklinde kıvrılmıştır. Yüz profilleri diğer friz figürlerinininkinden farklıdır. Kaldırılmış ön ayakları haricinde diğer ayaklar yatma pozisyonundadır. Sphinkslerin, yukarıda kavisli kanatlarının uçları dışa çıkıktır. Benzer birer çift olarak tasarlanmış sphinksler arasında farklar görülmektedir. Birincisi sphinkslerin saçları farklıdır. Birininki düz inerken diğerininki yatay kıvrımlar halindedir. Diğer blokta ise gövdeler farklıdır. Soldaki sphinksin gövdesi sağdakinden daha kısa ve yerden hafifçe kalkmış biçimde daha yukarıdadır. Sphinkslerin ön ayaklarını dayadıkları nesneler tartışmalıdır. Sartiaux bunun bir “Aiol başlığı” olabileceğini söyler. Başka tartışmalara göre tıpkı erken doğu örneklerinde olduğu gibi “kutsal ağacı” (hayat ağacı) motifi olduğu düşünülebilir¹⁵³.

Assos Athena Tapınağı’nda güçlü aslanların, ceylan, geyik, domuz ve boğa gibi otoburlara saldırışları ya da iki denk gücün (iki boğanın) karşı karşıya gelmeleri frizlerinde işlenmiştir.

¹⁵² Baykan 2002, 21-22.

¹⁵³ Baykan 2002, 29-30.

Boynuz tokuşturan boğalar¹⁵⁴ Finster-Hotz bu sahneleri alışılmamış bir hayvan mücadelesi olarak yorumlayarak, aynı güçteki iki eş hayvanın birbiriyle çatışması şeklinde değerlendirilmiştir (Lev. 54C). Burada, gerçekten de hayvan mücadelesinden çok, boynuz boynuza duran iki boğanın oluşturduğu bir grup söz konusudur (Lev. 55A). Boğalar özenle yapılmış, yüksek kabartma etkisi vermektedir. Omurga, karın ağırlığından dolayı bükülmüş, bacaklar ise kısa ve kalın etkisi verirken, arka bacaklar durağandır. Ağızları açık olarak boynuz tokuşturan boğaların başlarını, kalın boyunlarından yanakları ayırmaktadır. Boynuzlar, birbiriyle birleşerek iki boğa arasında bir hat oluşturmaktadır. Boğalar arasında kuyruklar ve gövde uzunlukları gibi küçük farklılıklar vardır¹⁵⁵.

İki aslanın boğaya saldırışında aslan, boğaya sağ önden saldırıp, boğayı sağ diz üzerine yıkmış olup, ön pençeleri ile kavradığı gövdesini sırtından ısırılmaktadır (Lev. 55B-C). Boğanın başı yere eğik, sol ön ayağı ise dik betimlenmiştir. Boğanın yaklaşık yarısı mevcut olan gövdesinin öne doğru eğimli oluşundan, arka bacaklarının dik durduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁶.

İki aslanın yaban domuzuna saldırışında solda, domuza arkadan saldıran aslan, kalın boyunlu olup, enine çizgilerle belirtilmiş kabarık yelesi, kulakları ile birleşmiştir (Lev. 56A). Ön ayakları yan yana gerilmiş, arka ayakları düz ve yan yanadır; kuyruğunun püskül kısmı yukarı dönüktür. Saldırıya uğramış olan domuzun kuyruğu ise, aslanın ısırışına uygun olarak, yukarı kalmış ve öne doğru atılmış olup, ucu püsküllüdür. Arka bacakları birbirine ve hafif bükük, gövdenin üzerine yüklendiği bitişik ve gergin ön ayakları ile başı, yere yapışırıcısına öne doğru eğiktir. Domuzun sırtındaki kıllar baş üzerinden başlayıp, kuyruğa kadar bir bant gibi uzanır¹⁵⁷.

Ceylana saldıran aslanların vücutları yandan, başları cepheden simetrik olarak verilmiştir (Lev. 56B). Başlar, vücuda göre küçük boyun ise kalındır. Yeleler, alnı bir

¹⁵⁴ Assos Athena Tapınağı frizinde kullanılmış karşılıklı iki boğa figürünün mimariye bağlı plastikte hiçbir paraleli yoktur. Yunan heykeltıraşlığında karşılıklı boğa ya da rölyefi olmadığı gibi, alınlık heykellerinde de böyle bir grup görülmektedir.

¹⁵⁵ Baykan 2002, 33-34.

¹⁵⁶ Baykan 2002, 36.

¹⁵⁷ Baykan 2002, 38.

taç gibi çevreler. Sağrılar gerçeğe uygun, pençeler iridir. Sağdaki aslan sağ, soldaki aslan sol bacağına öne doğru uzatmıştır. Hangisinin olduğu belli olmayan tek pençe, ceylanın gövdesinin üzerine aslan başlarının tam ortasına yerleştirilmiştir. Arka bacaklar arasından geçerek “S” çizer, ancak sondaki aslanın kuyruğu eksik olup, sadece bacakların arasından geçtiği bellidir. İki aslan da ceylanı ısırır şekilde tasvir edilmişlerdir. Ceylan yere sırt üstü devrilmiş ve bacakları havaya kalkmıştır¹⁵⁸. Arka ayaklarının arasında soldaki aslan durur. Sağdaki aslanın ceylanın sol ön bacağına, omuzu ile sol ön ayağı arasına almıştır. Ceylanın başı ve boynu, sağdaki aslanın ayakları arasında kalan boşlukta uzanmaktadır¹⁵⁹.

Assos Athena tapınağı frizlerindeki tek saldırmadan sakin oturan aslan betimi bu bloğun solunda yer alır (Lev. 56C). Oturan aslan ve ceylana saldıran aslanın olduğu frizde oturan aslan, arka ayakları üzerine oturmuş aslanın vücudu metobundaki sphinksler gibi profilden, fakat yüzü onlardan farklı olarak cepheden verilmiştir. Yukarı doğru kalkık kuyruğunun püsküllü uç kısmı geriye dönüktür. Bu oturan sakin aslanın önünde, ceylana saldıran aslan yer alır. Sol arka ayağı ile ceylanın gövdesine koymuş olup, sol pençesiyle onu sırtından tutmakta ve ısırılmaktadır. Bu aslanın da vücudu profilden, başı dışa dönük, yani cepheden betimlenmiştir. Yeleleri baş çevresinde kabarık gösterilmiştir. Kuyruğu bacakları arasında “S” yapar. Ceylan, öne düz uzanan sol ön bacağı üzerine yıkılırken, sağ ön bacağı arkaya doğru “V” şeklinde kıvrılmıştır. Vücudun korunmuş bölümünün duruşundan, art ayakların dik durduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁰.

Geyiğe saldıran aslan friz bloğunun sadece sağ bölümü mevcuttur (Lev. 57A-B). Solda geyiğe saldırmakta olan aslanın sağ pençesi ile geyiği zaptederek, sırtından ısırıldığı görülmektedir. Arka bölümü korunmamış olan aslanın yüzü diğer Assos frizlerindeki aslanlara göre daha yuvarlaktır. Aslanın kulakları görünmekle birlikte, yeleleri belirsizdir. Geyiğin arka ayakları bitişik, ön ayakları yerden oldukça havada

¹⁵⁸ Arkaik Dönem Yunan sanatında, hayvan mücadelesi betiminin tam simetrik oluşu alışılmış bir uygulama iken saldıran figürün tamamen sırt üstü oluşu ilk kez, M.Ö. 2. binde Mısır kökenli eserlerde ortaya çıkar. Bu kompozisyon nadiren Anadolu ve adalara ait üretimlerde benimsenmiştir. Bu frizde saldıran hayvanın sırt üstü oluşu, doğu etkisi ile birlikte Kıta Yunanistan’da özellikle alınlık betimlemelerinde benimsenmiş olan simetrik kompozisyon şeması birleştirilerek özgün bir sahne yaratılmıştır. Bkz. Baykan 2002, 40.

¹⁵⁹ Baykan 2002, 40.

¹⁶⁰ Baykan 2002, 41.

ve yan yana olarak betimlenmiştir. Hafifçe yukarı kalkık başı ve vücudu sağ profildendir. Yüzdeki ayrıntılar belirsizdir. Bu sahne, tapınağın diğer hayvan mücadelesi betimlerinden tamamen farklıdır. Tüm frizlerde ortada saldırılan hayvan ve iki yanda saldıran aslanlar bulunurken, burada, yaklaşık frizin ortasından başlaması gereken gövdesi ile aslan, sağa doğru kaçmakta olan geyiğe saldırmaktadır. Bu kompozisyon farkı dolayısıyla, bloğun tümüne ait bir restitüsyon önerisi yapılamamış, ancak aslanın vücudu muhtemel duruşuyla tamamlanmıştır. Burada, tüm hayvan mücadele sahnelerinin simetrik olacağı esasına dayanarak, orta regulanın altında antietik, duruşlu iki aslanın sağa ve sola kaçan iki geyiğe saldırışı gibi farklı bir sahne düşünülebilir. Koruna gelen kısmın kompozisyon açısından benzeri, Delphi Apollon Tapınağı doğu alınlığının köşesinde kullanılmıştır¹⁶¹.

¹⁶¹ Baykan 2002, 42-43.

3. D. Aiolis

Aiolis bölgesi günümüzde İzmir ilinin kuzey kesimi ile Yunanistan'ın Midilli adasını kapsıyordu¹⁶².

Anadolu kıyılarına M.Ö. 11. yüzyılın içleri ya da sonlarına doğru ayak basan Aioller, göçe olasılıkla İonlar'dan biraz daha erken başlamışlardı. Strabon kendisinden önceki tarihçilere göre, Aiol göçünün İonlar'ınkinden dört kuşak önce başladığına değinmekle birlikte, arada bu denli uzun zaman geçtiğini kabul etmek hemen hemen olanıksızdır. İlk Aiol göçmen yerleşmeleri sonraları İonia adını alacak olan bölgenin içlerine değin yayılmıştı. Örneğin Ephesos'un hemen güneydoğusundaki Menderes Magnesia'sı ile kuzeybatısındaki Notion'un Aiollerce kurulmuş olması ilk Aiol göçmenlerinin sonradan İonia adını taşıyacak olan bölgenin içlerine değin ilerleyip yerleştiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, Aiolis'in güneyine yerleşen ilk Aioller'in sayıca fazla olmaması, bir süre sonra yerlerini daha büyük küteller haline de gelmeye başlayan İonlar'a kaptırmalarına neden oldu¹⁶³.

Küçük kümeler halinde gelen göçmenler Batı Anadolu'da özellikle İzmir Körfezi'nin kuzeyinden ya da Gediz ırmağından kuzeyde Bakırçay'a değin uzanan kıyıda ve Midilli ile Bozcaada gibi adalara yerleştiler¹⁶⁴.

M.Ö. 8. yüzyılın bitiminden önce ve belki de biraz daha erken tarihlerde Aiolis bölgesinin Anadolu kıyısında ve Aliğa körfezi çevresindeki 12 kent devleti (polis) bir konfederasyonun çatısı altında birleştiler. Burada siyasi işlevden çok, aynı soydan gelen insanların dinsel bir birliği söz konusuydu. Konfederasyonun ortak kült alanı Gryneion'daki Apollon kutsal alanıydı¹⁶⁵.

¹⁶² Sevin 2001, 71.

¹⁶³ Sevin 2001, 71-74.

¹⁶⁴ Sevin 2001, 74.

¹⁶⁵ Sevin 2001, 74.

M.Ö. 7. yüzyılın başlarından itibaren Lydia Devleti'nin baskısı altına giren Aiolis, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında tümüyle Kral Kroisos'un (M.Ö. 560-547) egemenliğini tanıdı¹⁶⁶.

M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen Larisa pişmiş toprak mimari kaplama levhaları üzerinde çok sevilen motiflerden bir araba yarışı sahneleridir (Lev. 58A). Burada iki atın çektiği iki tekerlekli hafif bir av ya da koşu arabası sağa ve sola doğru hareket halinde görülmektedir. Atlar dörtnala koşmakta, arabacı hızdan dolayı öne eğilmiş ve elinde atların dizginlerini tutarken arabanın kasasında durmaktadır. Atların yular ve göğüs kayışları çok zengin süslenmiş, dizginlerin bağlandığı yular kilidi griphon protomu şeklinde son bulmaktadır. Kısa bir tunik giyen arabacının ensede toplanmış ve geriye doğru dalgalanan saçları Mısırlı arabacı tasvirlerine anımsatır. Ön kısmı yüksek olan araba siperi arkada kavis yapan tutma sapı ile son bulur. Arabanın hemen üzerinde uçan yırtıcı kuşlar, koşan köpek, ceylan ya da tavşanlar eşlik etmektedir. Burada hareket halindeki hayvanlar ile anlatılmak istenen hız kavramı köken olarak Mısır'a kadar uzanmaktadır. Atların yeleleri çok iyi taranmış olup tepedeki saç demeti hava cerayanı ile iki kulak arasından geriye doğru havalanmaktadır.¹⁶⁷

Larisa pişmiş toprak mimari levhalar arasında M.Ö. 6. yüzyıl'ın son çeyreğine tarihlenen "siyah zeminli sima frizi" Klazomenai ve Larisa örnekleri arasında benzerliği pekiştiren bir örnektir. Siyah zeminli friz üzerinde çıplak gösterilmiş arabacı dizginleri kontrol edebilmek için dizini hafif kırarak öne doğru eğilir (Lev. 58B-C). Atların üzerinde uçan yırtıcı kuşlar gibi ilave figürlerden artık vazgeçilmiş, atların yanında cerayan eden tavşan avı sahnesinden geriye sadece bir köpek tasviri kalmıştır. Burada erken kırmızı figür ressamlarına öykünerek zeminde mümkün oldukça boş alan bırakılmaya çalışılmış olmalıdır¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Sevin 2001, 74.

¹⁶⁷ Cevizoğlu 2005, 85.

¹⁶⁸ Cevizoğlu 2005, 88-89.

3. E. Karia

Karia bölgesi günümüzde Aydın ve Muğla illerinin büyük bir bölümü ile Denizli ilinin batı uç kesimlerini kapsıyordu¹⁶⁹.

Aiol ve İonlar'dan sonra M.Ö. 900 yıllarına doğru göçe başlayan Dorlar Anadolu'nun, Karlar'ın oturduğu güney kıyılarına yerleşmeye başlayınca zaman zaman yerli halktan büyük direnişle karşılaştılar. Buna karşı zamanla Dor Heksapolis'i yani Dor Altıkenti adı verilen bir birlik oluşturarak kendilerini güçlendirmeye çalıştılar. Rodos adasından Lindos, Ialysos ve Kamiros ile Kos (İstanköy), Anadolu'dan da Halikarnassos ve Knidos kentlerinin katıldığı bu Birlik'in dini yönü ağır basmaktaydı. Üyeler, belirli aralıklarla Knidos'taki Triopion denen yüksek burunda, Triopia Apollon'u onuruna yapılan Dor şenliklerine katılıyorlardı. Bu şenlikler sırasında Apollon onuruna oyunlar düzenlenir ve kazananlara da ödül olarak üç ayaklı tunç kazanlar verilirdi¹⁷⁰.

Karia'nın esas halkını oluşturan Karlar ise biraz da topraklarının engebeli oluşu nedeniyle, yaşamlarını daha çok, iç kesimdeki köylerde sürdürmekteydiler. Ancak aynı kökene dayanan bu köylerin halkları, önceleri tümüyle dini ve ekonomik nedenlerle gevşek birer federasyonun (koinon) etrafında kümelenmişlerdi. Bu federasyonlar, büyükçe bir köyün, çevresindeki ufak yerleşim birimleriyle birleşmesi sonucu biçimlenmişlerdi. Bunların yanında M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında İran tehdidine karşı bir tür ulusal federasyon ortaya çıkmıştı. Bu önemli federasyon toplantılarını, Idrias ülkesi içinde akan Marsyas ırmağı yakınlarındaki Leukai Stelai'de (Beyaz Steller) gerçekleştiriyordu. M.Ö. 3. yüzyılda Stratonikeia yöresinde Khrysaoreon ya da Khrysaoreis denen bir Karia federasyonu daha ortaya çıktı. Tüm Karia halkına açık olan bu Birlik, düzenini eski köy sistemi üzerine kurduğundan, her kent oy gücünü, yönetim sınırları içinde bulunan köy sayısına oranla sağlayabiliyorlardı. Hatta aslında Kariyalı bir kökene dayanmamakla birlikte, kendine bağlı köylerinin sayısı nedeniyle Stratonikeia bile bu Birlik'e dahildi. Üyeler hem kurban sunmak ve hem de sorunlarını görüşmek üzere tüm Khrysaoreos'un

¹⁶⁹ Sevin 2001, 105.

¹⁷⁰ Sevin 2001, 106-107.

tapınağında toplanmaktaydılar. Bu iki birlik arasında bir ilişki olup olmadığı açık değildi. Bunların yanında Kariyalılar için Mylasa'daki Zeus Karios Tapınağı'nın da özel bir yeri vardı¹⁷¹.

1969-1975 yılları arasında Ümit Serdaroğlu başkanlığında Euromos'ta gerçekleştirilen kazı ve onarım çalışmaları sırasında yaklaşık 800 parçadan oluşan, klasik arkeoloji dünyasında bugüne kadar bilinen en büyük arkaik mimari terrakotta grubu ortaya çıkarılmıştır¹⁷². 800 parçadan oluşan bu terrakotta grubunda hayvan betimlemelerin yer aldığı sahneler şöyledir:

Akroter parçalarında ilk ön inceleme sırasında, merkez akrotere ait olması gerektiği düşünülen toplam sekiz parça bulunmaktadır. Merkezinde bir gorgon başı¹⁷³ ve başından çıkan yılanların tasvir edildiği disk biçimli akroterin kenarlarını, birbiri ardına sıralanmış, kırmızı ve siyah boyalı İon kymalarından oluşan bir bezeme kuşağı çevrelemektedir¹⁷⁴. (Gorgon antefiksleri için bkz. Ateşlier 2011, Res. 4). Elleriindeki sekiz adet akroter parçası üzerindeki tasvirlerden yola çıkılarak, siyah boya üzerine krem noktalara sahip bir ana gövdeden yanlara ve yukarıya doğru kıvrılarak çıkan yılanların bir gorgon başına ait olduğu düşünülmektedir. Gorgonun dilinin ve köpek dişlerinin korunduğu yüzüne ait bir parça bu düşünceyi perçinlemiştir. Kıvrılarak çıkan yılan gövdeleri kiremit renginde boyalı olup, siyah boya ile sınırlanmış bir rezerve alanın içine gene siyah boya ile boyanmış bir göz bebeğine, kiremit renginde boyalı, açık durumdaki ağızdan dışarı uzanan çatallı bir dile ve siyah boya ile vurgulanmış üst çene dişlerine sahiptir. Üst çene dişlerinin en dışta yer alan zehir dişleri diğer dişlere oranla daha koyu ve büyük tasvir dilmiştir¹⁷⁵. Benzer örnekleri mimaride ve seramikte karşımıza çıkmaktadır. Mimaride Korfu Artemis Tapınağının batı alınlığında (Lev. 59A), Arkaik Dönem Didyma Apollon

¹⁷¹ Sevin 2001, 107.

¹⁷² Ateşlier 2006, 60-61.

¹⁷³ Doç. Dr. Suat Ateşlier, Prof. Dr. V. von Graeve'nin müsadeleri ile Milet Kazısı 2006 yılı yaz sezonunda gerçekleştirdiği, Euromos ve Milet mimari terrakotalarını karşılaştırma çabası sırasında, Arkaik Çağ Güney İonia tapınak mimarlığında henüz terrakotta bir gorgon akrotere ait buluntunun varlığının saptanmamış olduğu anlaşılmıştır. Gerek Ephesos, gerek Didyma, gerekse Arkaik Panionion'da yürütülen yeni kazı çalışmalarında terrakotta akrotere ait bir buluntuya rastlanılmamıştır. Bkz. Ateşlier 2006, 63.

¹⁷⁴ Ateşlier 2011, 284, Res. 4.

¹⁷⁵ Ateşlier 2006, 62.

tapınağının arşitrav kabartmalarında (Lev. 59B) görülebilmektedir¹⁷⁶. Mimari dışında seramikte de betimlemeleri görülmektedir. Korint seramiği olan Chigi olpesi üzerinde bir savaşçıya ait kalkan üzerinde gorgon betimlemesi görülmektedir (Lev. 59C). Yine korint seramiği olan Ressam Timonidas'a ait bir şişe üzerinde Troilos ve Polyxena'ya pusu kuran Akhilleus 'un elinde tuttuğu kalkan üzerinde de gorgon başı görülmektedir (Lev. 59D)¹⁷⁷.

Tanrılar alayı olarak adlandırılan frizde gerek Anadolu, gerekse Yunanistan, Sicilya ve İtalya'da bulunmuş mimari terrakotta malzemeleri içinde daha önce benzer örneğine rastlanılmayan özel bir sahne olduğu anlaşılmıştır. Frizde yer alan kanatlı at figürleri görüldüğü anda, Sardeis mimari terakotta buluntularından tanılan Pegasos figürlerini hatırlatan, ancak diğer parçaların ve kırıkları birbiri ile tamamlanan bir parçanın da yardımı ile kanatlı ikişer atın çektiği arabalı bir tören alayının varlığı anlaşılmıştır¹⁷⁸. (Bu resimler için bkz. Ateşlier 2011, Fig. 1-3). Kanatlı at arabaları üzerinde, öndeki erkek ve arkadaki kadın figürü olmak üzere ikişer kişi bulunmaktadır. İlk inceleme sırasında görülen malzemeler içinde beş arabaya birer çocuk ve köpek¹⁷⁹ yürüyerek refakat etmektedir; araba çeken kanatlı atın yan tarafında, arabadan bir adım önde yürüyen çocuk figürleri bir elinde mersin dalı? tutarken, diğer ellerinde küçük bir çan? veya kandil? taşımaktadır. Çocuk figürleri kısa saçlı olarak tasvir edilmiştir. Kanatlı atların yanında çocukların, altlarında ise köpeklerin yürüyerek arabalara eşlik etmeleri, arabaların bir tören alayı içinde yol aldıklarını göstermektedir. Arabalara eşlik eden köpeklerin, atlar ve çocuklar ile aynı tempoda, ağır ağır yürüyor olmaları, frizde anlatılmak istenen olayın bizzat içinde yer aldıklarını göstermektedir. Kendi başına koşturan veya tavşan kovalayan, çoğu defa içinde yer aldığı frizdeki boşluğu doldurma amacına

¹⁷⁶ Boardman 2001, 193.

¹⁷⁷ Akurgal 1997, 21-38.

¹⁷⁸ Ateşlier 2011, 178.

¹⁷⁹ Köpeklerin ve köpek kurbanının Artemis ve Hekate kültüründe önemli bir yeri olduğu bilinmekle birlikte, Pausanias'ın aktarmış olduğu bilgiler, frizin ikonografik açıdan da ciddi şekilde ele alınması gereğini ortaya koymaktadır. Pausanias çocukların da rol üstlendiği köpek kurbanından söz etmekte, özellikle, Kolophonluların kentlerinde tapım gören "Kavşakların Tanrıçası" ya da "Yol Kenarı Tanrıçası" adı ile anılan Hekate Enodia kültüründe siyah dişi köpek kurban etmenin önemli bir yer olduğunu vurgulamakta ve söz konusu kurban törenlerinin gece yapıldığını belirtmektedir. Tören alayına eşlik eden çocuk figürlerinin ellerinde ipe asılı olarak taşıdıkları küçük nesnelerin tören alayının yolunu açan küçük çanlar mı? Küçük buhurdanlıklar mı? Yoksa gece gerçekleşen tören alayının yolunu açan, ipe asılı şekilde taşınan kandiller mi sorusu akla getirmektedir. Bkz Ateşlier 2006, 67.

yönelik olarak kullanılan köpeklerin tersine burada tasvir edilen köpekler friz ile doğru bağlantılıdır. Köpeklerin, ağır bir tempoda belli bir hedefe doğru gittiği anlaşılan tanrılar tören alayının içinde yer alması, ikonografik açıdan friz ile olan bağlantılarını vurgulamaktadır¹⁸⁰.

Kanatlı atların boyunlarına yerleştirilmiş boyunduruk takımları detaylı şekilde tasvir edilmiştir¹⁸¹. Boynun yaklaşık tamamını kapatan, atın ensesinden geçirilip boyuna tutturulduğu anlaşılan dikey at nalı şeklindeki boyunduruklar üzerinde geriye doğru bakan, açık ağzından çatal dili görülen yılan ve griphon protomları yer almaktadır.

Araba çeken atların kanatları, ön bacakların hemen üzerinde, göğüsten başlayıp, yatay dilimler halinde yukarıya doğru kademe kademe yükselerek, atın sırt bölümü üzerindeki yılan ve griphon protomuna yaklaşarak son bulmaktadır. Kanat uçları alt kısma oranla daha derin işlenmiş olup, yuvarlatılmıştır. Atın koşum takımından çıkan dizgin ipi, boyunduruk üzerindeki yılan veya griphon protomunun hemen altındaki bir halkadan geçerek sürücüye ulaşmaktadır¹⁸². Bu tören alayının benzer örneği Korint seramiğinde Telestrophos pyxisinden bir detayda kanatlı atların çektiği bir arabanın üzerinde Amphiaraios ve Eriphyle'nin kutsal evlilik töreni betimlenmiştir. Orta Protokorint dönemine aittir (Lev. 60A)¹⁸³.

Çatı kiremitleri ile yapının yanall simalarına yönlendirilen yağmur sularının yapının ön ve arka cephelerinden dışarı sızmasını engellemek amacıyla, alınlık eğimi boyunca en dışta yer alan mahyalar üzerine bronz çivilerle tutturulan alınlık siması levhaları, düz ve oluksuz yapıları ile yanall sima parçalarından kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Sima levhaları üzerinde, keklik dizisi tasviri yer almaktadır (Lev. 61A). Keklikler, bir büyük ve bir küçük olmak üzere peşpeşe dizilmişler ve hafif adımlarla yürür şekilde betimlenmişlerdir. Kekliklerin irili ufaklı tasvir edilişi, yürüyen erişkin ve yavru keklik dizileri olarak yorumlanabileceği gibi, daha geniş bir

¹⁸⁰ Ateşlier 2006, 67.

¹⁸¹ Atların koşum takımları ile ilgili bilgi almak için konunun uzmanı olan Milet Kazısı üyesi Dr. Helga Eiwanger Donder'e danışılmış ve Euromos malzemesinde tasvir edilen atların koşum takımlarının İonia geleneğine sahip olduğu bilgisi edinilmiştir. Bkz. Ateşlier 2006, 67.

¹⁸² Ateşlier 2006, 67.

¹⁸³ Akurgal 1997, 56.

alandaki yürüyüş kekliklere derinlik kazandırma isteği olarak da yorumlanabilir. Malzeme içinde yer alan çok sayıdaki keklik figüründen kiminin sol yöne, kiminin ise sağ yöne doğru olan dizilimleri, kekliklerin alınlığının hangi yarısında yer aldıklarını ortaya çıkarmaktadır. Alınlık simasında tasvir edilen kekliklerin alınlığının eğimi boyunca yukarıya doğru yürüdükleri kabul edilecek olunursa, sol yöne hareket eden kekliklerin alınlığının sağ yarısında, sağ yöne doğru hareket eden kekliklerin ise alınlığının sol yarısında yer almış olması gerekir¹⁸⁴.

Lydia Evi'nin keklik frizine ilham kaynağı olan ve Mylasa buluntusu olarak kayıtlara geçmiş olan alınlık simasına ait keklik frizi levhası günümüzde Bodrum Müzesi'nde korunmaktadır (Lev. 61A). Levhanın Euromos buluntusu olduğu konusunda düşünceler olsa da, bu levha da aslında Karia'da Hacıbayramlar'da bulunmuş ve Milas ilkokuluna teslim edilmişti, eser daha sonra da Bodrum Müzesi'ne taşınmıştır¹⁸⁵.

Anadolu'da gerçekleşen mimari terrakota üretimi ve malzemenin dağılımını sağlamış en önemli buluntu yerlerinden biri olan da Hacıbayramlar'dır¹⁸⁶. Suat Ateşlier'in yaptığı çalışmalar ve araştırmalarına göre Hacıbayramlar buluntuları dünyanın birçok müzesine dağılmıştır. Ele geçen birçok parçada hayvan betimlemeleri göz önüne serilmiştir. Bu önemli parçalardan biri ve hayvan betimlemelerinden ilk örnek olan keklik frizidir. Euromos'la benzer özellikler göstermektedir. Fakat keklik frizi Hacıbayramlar'da bulunmuştur. Büyük ve küçük bir sıra halinde birbirini taklit eder şekilde betimlenmiştir.

Diğer bir hayvan grubu olarak aslanları ele aldığımızda aslanlar ağızları açık, dilleri dışarıda, ön ayaklardan biri havada, gergin vücut ve kabarmış yelesiyle betimlenmiştir (Lev. 61B). Klazomenai lahitlerindeki aslanların betimlenişine yakındır (Lev. 62A). Benzer bir başka örnek ise Korint seramiğinden Altar Ressamına ait terrakotta üzerinde de benzer özellikler gösteren bir aslan betimlemesi görülmektedir (Lev. 62B)¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Ateşlier 2006, 68.

¹⁸⁵ Ateşlier 2010, 229.

¹⁸⁶ Ateşlier 2006, 61.

¹⁸⁷ Akurgal 1997, Lev. 16.

Hacıbayramlar'da bulunan hayvan gruplarından biri Anadolu Parsı'dır (Lev. 61B). Sinsi bir görünüm sergileyen Parsın başı aşağı doğru hafif eğimli, ön ayaklar biraz kırık, ön ayaklardan biri biraz havada karşısında betimlendiği düşünülen başka bir hayvana cevap vermek üzere hazırlanmaktadır. Daha önce ilk olarak Çatalhöyük'te betimlenen karşılıklı ağız ağıza vermiş parslar (Lev. 63A) ve Lydia Evi'ndeki tanrıçanın elinde boğazlarından yakalanmış olduğu parslar (Lev. 63B) ve Korint seramiğinden dinosa ait bir detayda başı cepheden betimlenmiş Anadolu Parsı'da örnek olarak verilebilir (Lev.63C)¹⁸⁸.

Diğer bir hayvan grubu olarak boğalar verilebilir (Lev. 61B). Aslan ve boğa mücadelesi her zaman sevilerek işlenmiş konulardan biridir. Başlarını öne doğru eğmiş, boynuzlarını tamamen hedefe doğrultmuş, oldukça iri ve hantal bir görünüme sahip, ayaklarda vücudunun aldığı şekilden dolayı çapraz durmakta ve kuyruk örgü şeklinde, oldukça uzun yapılmıştır. Benzer özelliklere sahip boğalar Klazomenai lahitlerinde (Lev. 63D), Assos Athena Tapınağı frizindekiler örnek olarak verilebilir (Lev. 63E).

Hacıbayramlar'ın simasında betimlenen diğer hayvan grubu olarak yaban domuzları görülmektedir (Lev. 61B). Domuzlar zemine tam olarak basmış, tıpkı boğa gibi başını öne doğru eğmiş, vücut gergin, tüyler kalkmış, hantal bir gövdeyle önünde betimlenen hayvana her an saldırarak gibidir. Bu hayvanın benzer örneklerine tıpkı diğerlerinde olduğu gibi Klazomenai lahitlerinde (Lev. 64A), Assos Athena Tapınağı'ndakiler verilebilir (Lev. 64B). Bu parçalar birleştirildiğinde karşılıklı hayvan grup betimlemeleri ortaya çıkmaktadır (Lev. 61B)

Sevilerek yapılan fantastik yaratık olan sphinks betimlemeleri Hacıbayramlar'da görülmektedir. Tıpkı Didyma Apollon Tapınağı'ndaki gibi (Lev. 65A) köşelerde görülen ve kanatlarını açmış şekilde betimlenmiştir. Hacıbayramlar'da da sadece kanatları görülmekte ve diğer bölümleri tahrip olmuştur. Saç ve göz detaylarının küçük bir kısmı görülmektedir. Saçlar dalgalı yapılmış ve gözün üstüne düşmektedir, badem şeklinde yapılmış gözün ise gözbebekleri de

¹⁸⁸ Akurgal 1997, Lev. 35b

yapılmıştır. Koruyuculuk görevi yapan sphinks mezar stellerinde, tapınaklarda, sikkelerde v.b. karşımıza çıkmaktadır (Lev. 65A-B-C-D).

Loryma'da bulunmuş bir kabartma üzerine bir aslan betimi vardır (Lev. 66A). Bir friz parçasına ait olduğu görülmektedir. Bu parça frizin son parçasıdır. Aslan oldukça güçlü ve detaylara önem verilerek yapılmıştır. Aslanın ağzı açık, dişler belirgin olarak yapılmıştır. Yeleleri detaylıca işlenmiştir. Karın kısmında kaburga kemikleri bile verilmiştir. Aslan ön bacakları üzerine çökmüş, arka bacakları her an avına saldırmak üzere, pençelerini çıkarmış hazır bir durumda beklemektedir. Frizin içine tam olarak yerleştirilmiştir. Frizin üstünde süsleme olarak yumurta dizisi görülmektedir¹⁸⁹.

Loryma'da bulunmuş başka bir friz üzerinde aslan ve boğa betimlemesi görülür (Lev. 66B). Her iki hayvanda oldukça güçlü ve ihtişamlı yapılmışlardır. Bu meşhur olan betimleme de özellikle aslanın betimlemesinde farklılıklar görülmektedir. Bu farklılık aslanın boğaya saldırışında ve boğaya ısırışında görülmektedir. Boğayı ısırışından başını yana çevirmiş olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni de frizin içine tam olarak yerleştirmek için olabilir. Ayrıca ayakların duruşu da farklıdır. Ön ayakların boğanın boynunu sarmış ve arka ayağının birisiyle de boynuzuna bastırarak boğanın hareketini engellemiştir. Aslanın yeleleri detaylıca işlenmiştir. Kuyruğunu bacakların arasına kıstırmıştır. Aslandan kurtulmaya çalışan boğa ise oldukça iri ve güçlüdür. Ön ayaklarından birisi çökmüş, diğeri ayağı ise kalkmak için direnmektedir. Fakat boynuzunun aslanın ayağının altında kaldığı için kurtulmasını zorlaştırmaktadır. Arka ayaklarda mücadeleden vazgeçtiğini gösterircesine kıvrılmaya başlamıştır. Boyun kısmı oldukça etli yapılmış, boğanın boynunun bükülmesinden dolayı boyunda kıvrımlar oluşmuş ve bu detay oldukça güzel işlenmiştir. İnce kuyruğunu göstermek için kuyruk biraz yukarda betimlenmiştir¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Shear 1914, 292.

¹⁹⁰ Shear 1914, 296.

3. F. Lykia

Lykia bölgesi günümüzde Antalya ilinin batı kesimini, Muğla ilininse güneydoğu ucunu; bir başka deyişle Teke yarımadasını kapsıyordu¹⁹¹.

Tarihte adları ilk kez M.Ö. 1400'lerde Lukkalı korsanlar olarak duyulan Lykialı'lar M.Ö. 1295'te Mısır ile yapılan Kadeş Savaşı'nda Hititler'in yandaşı olarak görülmektedirler. Troia Savaşı'na Priamos'un yanında katılmışlardı. M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı içindeyse yerel bir krallık kurmuşlardı. Lydia kralı Kroisos'un (M.Ö. 560-547/546) egemenliğini tanımayan bu halk, yaşadıkları topografyanın sağladığı olanaklar nedeniyle bağımsızlığına oldukça düşküdü. Nitekim Lykia M.Ö. 1000 yıllarından sonra tüm Anadolu kıyı kesimini derinden etkileyen Aiol, İon ve Dor göçlerinden ve bunları izleyen kolonizasyon hareketlerinden hemen hiç etkilenmemiştir. Dış dünyadan oldukça soyutlanmış bu bölgenin önceleri yalnızca çok yakınındaki Rodos ile kimi ilişkiler kurmuş olduğu söylenebilir. M.Ö. 545-540 yılları arasında süren çetin ve kanlı savaşlardan sonra, Harpagos tarafından Akhaimenid egemenliği altına alındı. Buna karşın aynen, Karia'da olduğu gibi eski yerli sülâlerin etkinlikleride kısmen devam ediyordu. Sözgelimi bu yerli beyler M.Ö. 5. Ve kısmen de 4. yüzyıl boyunca kendi adlarıyla sikke bastırabilecek haklara sahiptiler. Bu soylu sınıfın yaşam biçimini, mezar kabartmalarındaki savaş, av, ziyafetçiler ve ziyafet gibi sahnelerde görmek olasıdır¹⁹².

1960'ların yaygın mezar yağmaları sırasında Elmalı'da iki boyalı taş mezar odası bulunmuştur. Küçük bir tümülüs altında yer alan mezar odaları daha Antikçağda yağmalanmış ama asıl ciddi hasarı 1969 yılında kaçak kazılar esnasında görmüştü. Bunun yanı sıra dışarıdan su ve nem girmesi sonucu oluşan kökler her iki mezar odasına da zarar vermiştir. M.Ö. 525 dolaylarına tarihlenen Kızılbil iki mezardan daha eski olanıdır, Karaburun ise yarım yüzyıl sonra, yani M.Ö.475 civarında yapılmış olup Tatarlı ahşap mezar odasıyla aşağı yukarı aynı döneme aittir. Her iki mezarda da yetişkin erkeklere ait iskelet kalıntıları bulunmuştur. Kızılbil'dekinin kırk, Karaburun'dakinin ise elli yaşlarında olduğu sanılmaktadır. Her

¹⁹¹ Sevin 2001, 133.

¹⁹² Sevin 2001, 134.

ikisi de muhtamelen Elmalı ovasında Pers hakimiyeti altında yaşayan yerel yöneticilerdi¹⁹³.

Kızılbel mezarı 2,40x2,00 m büyüklüğünde tek bir odadan ibaret olup yüksekliği üçgen çatının tepesinden ölçüldüğünde 2,30 m'dir. Resimler doğrudan düzleştirilmiş taş duvar üzerine yapılmıştır (Lev. 67A). Duvarlar ise iki ayrı teknikte örülmüştür. İki duvar da trapez şeklinde taş bloklar, diğer iki duvarda dört köşe ve yatay düz kenarlı taş bloklar kullanılmıştır. Mezar odasının giriş kapısında kireçtaşından portculis gibi eşyalar da bulunmuştur. Mezar odasının kline (ölü sediri) ve masa gibi eşyalar da bulunmuştur. Masa ve duvarlardaki metal kap izlerinin yanı sıra seramik ve kemik kalıntıları ölü hediyelerin varlığına işaret etmektedir¹⁹⁴.

Kızılbel Mezar odasının¹⁹⁵ duvarları farklı yüksekliklerde ve uzunluklarda üst üste dizilmiş frizlerle kaplıdır; ancak koruma durumları nedeniyle gösterilen sahnelerin yorumu oldukça zordur. Frizlerin devamlılığı olan epizodik temsiller olup olmadığı da belli değildir. Sahneler ölüm ve ahireti kısmen Yunanistan kökenli mitolojileri ve daha Doğulu tarzda bir günlük hayatı anlatmaktadır. Resimlerde figürlerin ön çizgileri kırmızı ile hatları siyahla, iç boyamalar daha ziyade kırmızı ve siyahla yapılmış, yeşil ve mavi nadiren kullanılmıştır. Tavan kırmızı, mavi ve beyaz dikdörtgenlerle süslenmiş, ölü yatağının önü ise kırmızı, beyaz ve siyah renklerle sanki bir halıyı hatırlatacak şekilde boyanmıştır¹⁹⁶.

Önünde ölü sedirinin yani (kline) bulunduğu batı duvarında ölü kişinin öbür dünyaya seyahatinin hazırlıklarını gösteren sahneler vardı. Bunların arasında Ön Asya tarzında kanatlı bir figürün altında ailesine veda eden bir savaşçı, bir ziyafet sahnesi, silah takma ve kurban törenleri ve ritüel nesneler taşıyan kadınlar bulunur. Kuzey duvarındaki çok sayıdaki frizlerde mürettebatı ile birlikte bir gemi (Lev. 67B) ve içinde başına güneş şemsiyesi tutulan önemli bir şahıs; onun üzerinde çeşitli

¹⁹³ Miller 2010, 319.

¹⁹⁴ Miller 2010, 319.

¹⁹⁵ Kızılbel Mezar odası Batı Anadolu'da en erken mezar resimlerini barındırmaktadır. Stil bakımından bu resimler Anadolu ve Doğu geleneklerinin karmaşık bir sentezidir. Pers devri Anadolu'sunun dört bir yanından gelen maddi kültür eserlerinin daha iyi incelenmesi kültürel bağlantıları ve tercihleri daha açıkça ortaya koyacaktır. Bkz. Miller 2010, 321.

¹⁹⁶ Miller 2010, 321.

figürler, içlerinden birinin çıplak olduğu bir “mavi erkek” grubu, aralarında muhtemel bir “kraliçe”nin de olduğu bir kadın alayı, kürklü bir hayvan, aslan veya melez bir yaratık resmedilmiştir. Daha yukarıda Ön Asya stilinde yelpaze taşıyıcıları ve “kral” gibi oturan bir şahsın önünde diz çökmüş birisiyle görüşmesi gösterilmektedir¹⁹⁷.

Doğu duvarı askeri ve sportif etkinliklere ayrılmıştır: Ön Asya stilinde şortlu boksörler ve bir geyik avı sahnesi. Ayrıca frizlerde bataklıkta tekne ile yaban domuzu avı ve arabalarla savaşçıların oluşturduğu bir alayda resmedilmiştir. Spor ve avcılık, bir güreş ve bir aslan avıyla güney duvarında da temsil edilmiştir. Öte yandan büyük ölçekte resmedilmiş Medusa¹⁹⁸ (Lev. 68A) ve “Troilus’a pusu kuran Akhilleus” gibi mitler görülür. Medusa’nın kesilen başından doğan Khrysaor ve Pegasus’un yanında kanatlı ve sırttan bir Gorgon görülür¹⁹⁹.

Karaburun mezar odası 3,00 m x 2,61 m büyüklüğünde ve üçgen çatısının en üst ucudan itibaren 2,66 m yüksekliğindedir. Doğu tarafındaki kapı Antikçağda büyük bir taş blok ile kapatılmıştır. O zamanki zengin mezar eşyalarından kline dediğimiz bir ölü yatağı, bir masa, ölü hediyelerinden, kaymak taşı, fildişi ve metal parçalar kalmıştır²⁰⁰.

Kızılbel mezar odasının aksine duvar resimleri taş üzerine değil sıva üzerine yapılmıştır, ancak mobilyalarda boya doğrudan taş üzerine yapılmıştır (Lev. 68B). Yere yer patlayıp ufalanan ince duvar sıvası, çevresel ve insani faktörler yüzünden çok tahrip olmuştur. Birçok boşluklar olmasına rağmen Karaburun mezar resimleri açık ve net kompozisyonu nedeniyle Kızılbel’dekilerden çok daha iyi anlaşılabilir. Figürler kırmızı veya siyah ile çizilmiş, sonra mor, mavi, kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz renklerde boyanmıştır²⁰¹.

¹⁹⁷ Miller 2010, 321.

¹⁹⁸ Bu efsane sahnesinin Lykia için özel bir önemi vardır zira doğumu ve ölümden sonraki yaşam umudunu temsil eder. Bkz. Miller 2010, 321.

¹⁹⁹ Millier 2010, 321.

²⁰⁰ Miller 2010, 323.

²⁰¹ Miller 2010, 323.

Ana frizde yüksek bir şahsiyet bir divan (kline) üzerinde uzanmış ve baş tarafında duran eşi ona eşlik ediyor (Levha 69A). Üzerinde geniş kollu ve rozetlerle süslü bir Pers tipi kıyafet (kypassis) ve bir örtü var. Başında renkli ekose bir taç ve kollarında Pers tarzı takılar görülüyor (Lev. 69B). Ayak ucunda duran dar giysiler giymiş (sarapis) iki hizmetkar ellerinde İran kültürünün öğeleri olan havlu, yelpaze ve metal kaplar tutuyorlar. Yatan adamın arkasındaki kadın Doğu Yunan tarzında bir elbise giymiş ve elinde alabastron ve ince bir kumaş var. Kadının arkasında bitişik duvarda ziyafet sahnesi iki hizmetkarla devam ediyor. Bunlardan biri elinde yelpaze, diğeryse alabastron ve kumaş taşıyor. Sahne aristokrat yaşamın öbür dünyada da devam ettiği inancını yansıtıyor²⁰².

Hizmetkarların arkasında daha küçük bir ölçekte gösterilen savaş sahnesi ters yöne doğru hareket ediyor. Sekiz savaşçı birbirleriyle iç içe mücadele eden üç grup oluşturuyor. Üzerindeki giysilerden Doğu kökenli olduğu anlaşılan sekiz savaşçı Yunan tarzında giyinmiş savaşçıları yenilgiye uğratıyorlar. Ortada büyük ölçüde tahrip olmuş, at üzerinde oturan sakallı bir savaşçı var. Muhtemelen bu ana sahnede gösterilen şahıs. Yere düşmüş bir Yunan okçusunu ezerek düşmekte olan başka bir zırhlı askere saldırıyor. Sahne sol tarafa doğru yere düşmüş bir Yunanlı askere mızrağını batıran sakallı savaşçıyla devam ediyor ve sağda kaçan iki Yunanlı askere mızrakla saldıran daha genç bir savaşçıyla bitiyor²⁰³.

Karşı duvarda, yukarda anlatılan savaş sahnesinde aynı küçük bir ölçekte resmedilmiş bir cenaze alayı sahnesi (ekphora) var. Bu Tatarlı ahşap frizindeki alay sahnesiyle paralellik oluşturur (Lev. 70A). Karaburun konvoyu her biri bir yaya tarafından çekilen iki binicisiz at, bir çift atın çektiği iki araba, onlara eşlik eden iki yayadan oluşuyor. Konvoyun ortasında sakallı bir adam taht arabasına oturmuş ve Pers tipi elbiseler, manto (kandy) ve keçe şapka (başlık) giymiş. Bu sahne için en olası açıklama taht odasında oturan şahsın ölen kişi olduğu ve kendi cenaze töreninde zuhur ettiği²⁰⁴. Ancak bunun yanı sıra, ölen kişinin halefi, akrabası ya da cenaze törenini yürütülmesinde görevli bir rahip olduğuna dair alternatif yorumlar da

²⁰² Miller 2010, 323.

²⁰³ Miller 2010, 327.

²⁰⁴ Miller 2010, 327.

öneriliyor. Konvoyun başında binicisiz atlar ve yayalar yürüyor. Geride iki yaya daha var. Onların arkasından ikinci araba geliyor. Bunun üzerindeki koyu kırmızı, kavisli nesne lahit, eşya ve hatta din eşyaların taşındığı sandık olarak çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Alay sonunda iki hizmetkar mobilya (tabure) taşıyor. Bunlar mutlak mezar hediyeleri olmalı. Doğu duvarında kapının kenarında resmedilen bastona dayanmış, beyaz sakallı ve bir adam herhalde bir nöbetçiyi tasvir ediyor²⁰⁵.

Elmalı Karataş Semahöyük'te bulunmuş olan Karaburun mezarında tezimle alakalı bölümün tasvir edildiği hayvan betimlemeleri kireçtaşından yapılmış olan klinenin ön cephesinde görülmektedir. Farklı yönlerde doğru hareket eden köpek ve horoz betimlemeleri görülmektedir (Lev. 70B). Sol köşesinde horoz vardır (Lev. 71A). Gayet canlı işlenen horozun gagası, ibiği ve sarkık gerdanı açık kırmızı renkte, bazı tüyleri ve kanatları koyu kırmızı renkte, göğüs, arkadaki tüyler ve kanatlar koyu siyah, kanatlar ise siyah çizgilerle desenlendirilmiştir. Sola doğru yönlendirilmiş olan horoz da tüm detaylar verilmiş ve farklı boyalar kullanılmıştır. Horozun arkasında sağa doğru ilerleyen bir köpek vardır (Lev. 71B). Açık renkler kullanılarak yapılmış olan köpek kabartma olarak kline üzerine işlenmiştir. Kapalı ağız, asimetric olarak yapılmış göz, kafanın dış hatları üzerine yerleştirilmiş olan iki küçük kulak, ince bir gövde, ayaklar yürür şekilde betimlendiği için zıt yönde ve kuyruk havada olarak betimlenmiştir. Boynundaki tasmayı göstermek için boynuna iki çizgi yapılmıştır. Klinenin sağ köşesinde keklik betimlemesi yapılmıştır (Lev. 72A). Keklikte beyaz üzerine siyah renk karnının alt bölgesini vurgulamak ve hayvanın doğal rengini vermek amacıyla yapılmıştır. Kekliğin gagası, gözü, yuvarlak olarak yapılan gözbebeği kırmızı yapılmıştır. Kanatlar çizgilerle gösterilmiştir. Arka fonda mavi boya kullanılmıştır²⁰⁶.

British Museum'da sergilenen Xanthos'daki G binasının (Lev. 72B), (M.Ö. 470-460) podyum bölümünde hayvan frizi betimlemeleri görülmektedir. Betimlemeler arasında Anadolu'nun yakından tanıdığı hayvan türü olan Anadolu Parsı işlenmiştir (Lev. 73A). Ağız açık, direk avına odaklanmış, ön sağ ayağını havaya kaldırmış, diğer ön ayağı tamamen zemine doğru kıvrılmış, gövde ise ayak ve

²⁰⁵ Miler 2010, 329.

²⁰⁶ Mellink 1973, 358.

saldırı pozisyonuna göre şekil almıştır. Arka ayaklarda adım atar ve gizlice yaklaşacak şekilde yapılarak betimlenmiştir. Anadolu parsının aldığı bu görüntü ve sanatçının betimleme anlayışı Anadolu için pek yabancı bir örnek değildir. Benzer örneklerine Klazomenai Lahitleri'nde ve Korint seramiğinde karşımıza çıkmaktadır (Lev. 73B-C)²⁰⁷.

British Museum'da sergilenen Xanthos'daki F mezarın paye kısmında bir friz kuşağı şeklinde horoz ve güvercin betimlemeleri görülmektedir (Lev. 73D). Fakat her ikisi de farklı şekilde betimlenmiştir. Horozlar birbirleriyle dövüşürken, güvercinler horozların arkasında gayet sakin bir izlenim vermektedir. Horozlar, mücadele halinde oldukları için, vücutlar gergin, ibikleri havada ve adım atar şekilde birbirlerine doğru yönelmişlerdir. Güvercinler ise bazıları karşılıklı, bazıları ise tek başına, başları havada, kanatları biraz aşağı doğru sarkmış ve tıpkı horozlar gibi adım atar şekilde betimlenmiştir. Her iki hayvanın mezar payesinde yapılmış olması ve bazı mezar örneklerinde karşımıza çıkması onların ölümle bağdaştırıldığı düşüncesini akla getirmektedir. Örnekler verilecek olursa Klazomenai seramikleri (Lev. 73E), Harpy Anıtı verilebilir (Lev. 74A)²⁰⁸.

²⁰⁷ Jenkins 2006, 170.

²⁰⁸ Jenkins 2006, 174.

3. G. Anadolu Dışı Arkaik Örnekler

Prinias'taki Apollon Tapınağı'na ait kireçtaşı figürler de yapılan restarasyon oldukça sorunludur (Lev. 74B). Altında ayakta duran kadınlar iç ve dış yüzlerinde hayvan sıralarından oluşan kabartmalarla süslü söve taşı üzerinde; ortada bir kare panelle sınırlandırılmış iki ayrı panelde üç tane panter birbirini takip eder şekilde, yüzleri cepheden olarak betimlenmiştir (Lev. 75A). Başka bir söve üzerinde otlayan geyikler, panterler gibi üç sıra halinde birbirini takip eder şekilde betimlenmiştir. Süvariler dizisinin olduğu panel ise doğulu tarzda, muhtemelen sundurmada süpürgelik olarak kullanılmıştı (Lev. 75B). Atların uzun bacakları ilkel gözükür, ancak bu tam Girit tarzıdır ve zaman içinde değişmeden uygulanır. Yaklaşık M.Ö. 620-600 arasında tarihlendirilmiştir²⁰⁹.

M.Ö. 580'lere tarihlenen, Korkyra'daki Artemis Tapınağı'nın alınlık kabartmasının orta kısmında rastlarız (Lev. 75C). Beline bir çift yılan dolanmış Medusa'nın omuzlarında da yılanlar vardır. Her iki betimde de kanatlı at Pegasos solunda; ayrıca Korkyra'daki alınlıkta genç Khrysaor sağında yer almaktadır (Lev. 75D). Medusa'nın başı kesildikten sonra doğan Khrysaor'la Pegasos'un burada yer alması, zaman dizimine önem vermeyen Arkaik Dönem anlatımcı sanatına iyi bir örnektir²¹⁰. Hem Gorgon hem de Artemis, hayvanlar hakimi olarak bilinir. Gorgon'un yanındaki büyük leoparların da anlamı budur (Lev. 76A). Sağdaki küçük grupta Zeus'un elindeki şimşek demetiyle Titan'ı ya da bir devi öldürmesi tasvir edilmiştir. Sol köşede ise oturan başka bir figürün bir mızraklı kişi tarafından tehditi bulunur. Buradaki şema, Priamos'un altar başında öldürmesini hatırlatır²¹¹.

Akropolis'ten kireçtaşı alınlıkta ufak parçalardan hareket ile önerilen alınlık rekonstrüksiyonları ciddi tartışmalara neden olmuştur. Büyük ölçekli hayvan figürleri arasında en azından bir boğayı parçalayan bir dişi aslan, yatan bir erkek aslan vardır (Lev. 76B-C). Bu bahsedilen hayvan gruplarından ilki diğerlerine göre daha erken tarihten olabilir, ancak kesin olan nokta bunların neredeyse hepsinin kabartma olarak değil sanki birer heykel gibi yapılmış olmalarıdır. Bunlar aynı ölçekte olmasalar da

²⁰⁹ Boardman 2001, 44.

²¹⁰ Carpenter 2007, 107.

²¹¹ Boardman 2001, 193.

diğer Akropolis gruplarından üslup yönünden çok büyük farklılık göstermezler (Lev. 77A-B-C-D). İlki dışında diğer hayvan figürlerinin, temelleri görülebilen yegane binaya yani Athena Tapınağı'na ait olmaları olasılık dışı değildir. Üçlü hayvan grupları şüphesiz diğer figür grupları ile bir arada kullanılmıştır. Bu görüşlerin hemen hepsinde hayvan figürleri merkezde bulunur. Sol yana Herakles ve Triton (Lev. 78A-B), sağ köşeye ise üç gövdeli “Mavi Sakal” yerleştirilir (Lev. 78C-D). Diğer alınlık için yapılan tartışmalı öneride ise dişi ve erkek aslan arasına parçaları kalabilen bir medusa ve en uç köşelerde yılanlar vardır²¹².

Delphi Apollon Tapınağı batı alınlığında Gigantomakhia teması alınmıştır (Lev. 79A). Yapının doğu alınlığı daha erken tarihli Atina ve Korkyra alınlıklarında olduğu gibi birbirinden kopuk bir kompozisyonu devam ettirir. Bu alınlıkta her iki yanda aslan boğa ve aslan geyik mücadelesi (Lev. 79B), ortada ise tanrı taşıyan ve cepheden tasvir edilen araba ve yanlarında da eşlikçiler vardır. Cepheden yapılan araba tasviri ayrıca batı alınlıkta Zeus için de tekrar edilmiştir. Erken tarihli Gorgon tasvirli alınlık süslerinde bulunan ve meydan okuyan cepheden tasvir anlayışı artık bu örneklerde hayvan mücadeleleri ile simgeleşen gücün ifadesine ve ağırbaşlı, sakin tanrı tasvirine ya da tanrının insanlara gözükmesine dönüşmüştür²¹³.

Korkyra'da ele geçen ve anlaşıldığı kadarıyla Dionysos Tapınağı'na ait olan kireçtaşı kabartmadaki symposium sahnesinde, Dionysos, genç bir erkek çocuğu, köpek ve aslan ve kendisinin satyr eşlikçileri mükemmel bir şekilde işlenmişlerdir (Lev. 79C). Genç bir oğlanla birlikte Dionysos'un ziyafet sahnesi, altta uzanmakta olan bir aslan, solda ise köpek ve şarap krateri görülür. Bu eserde yine kabaca Korinth üslubunun varlığı dikkat çeker²¹⁴.

Naukratis'ten bulunmuş kırık parçaların bir araya getirmesiyle oluşmuş tam olarak tamamlanamayan bazı detayları ise tahrip olmuş Fikellura grubuna ait vazo üzerinde görebildiklerimiz de boyundan omuza geçişte dil motifi, omuz kısmında iki siren arasına yerleştirilmiş yaban keçisi ve sirenlerin dışında hareket eden başka bir yaban keçisi, hemen onun önünde bir kuş betimi görülmektedir (Lev. 80A). Kuşun

²¹² Boardman 2001, 170.

²¹³ Boardman 2001, 172.

²¹⁴ Boardman 2001, 174.

baş kısmı görülmektedir. Araya doldurma motifi olarak rozetler işlenmiştir. Gövde kısmında yarım ay şeklinde motifler, kaidede ise lotus palmet bezemesi görülmektedir. Hayvanlarda siyah boya üzerinde beyaz boya kullanılarak fırçayla detayları vurgulanmaya çalışılmıştır²¹⁵.

Rhodos'ta bulunmuş fikellura grubuna ait amphoraların omuzları üzerinde farklı hayvan betimlemeleri görülmektedir. Amphoralar üzerinde ağızdan kaideye kadar farklı süslemeler kullanılarak kabın tamamı boyanmıştır. Boyundan kulplu amhora üzerinde ağızda dikey çizgiler, boyunda gioş, boyundan omuza geçişte iki kalın enine çizgiyle ayrılmıştır. Omuz kısmında ise birbirini takip eder şekilde kuğular betimlenmiştir (Lev. 80B). Kuğuların yapılışında siyah boya kullanılmış, göz ve kanatlarını göstermek amacıyla fırçayla beyaz boya kullanılarak detaylandırılmıştır. Geçişlerde dikey çizgiler kullanılarak panellere ayrılmıştır. Kabın gövde kısmında gioş kaideye doğru yarım ay şekline benzer motifler kullanılmıştır²¹⁶.

Yine Rhodos'tan omuzdan kulplu amphora üzerinde boyun kısmında gioş süslemesi ve omuzda keklik betimlemeleri yer almaktadır (Lev. 81A-B). Keklikler bir friz kuşağı şeklinde arka arkaya, birbirini takip eder şekilde, aralarında bazılarının birbirine bakar şekilde betimlenmiştir. Beyaz zemin üzerine yapılan keklikler, siyah boya kullanılarak yapılmış; fakat detaylandırmada beyaz boya kullanılmıştır. Gövdede yarım ay şekline benzer iki sıra halinde betimlemeler yer alırken, kaidede lotus-palmet dizisi yer alır²¹⁷.

Rhodos'ta bulunmuş bir oinochoe de hayvan betimlemelerine görülmektedir. Kabın omuz kısmında birbirini takip eden karacalar ve otlayan yaban keçileri görülmektedir (Lev. 82A). Omuzdan gövdeye geçişte kalın bir çizgiyle paneller birbirinden ayrılmıştır. Gövde kısmında yine otlayan ve birbirini takip eder şekilde betimlenen yaban keçileri yapılmıştır. Omuz ve gövde kısmında bolca doldurma motifi kullanılmıştır²¹⁸.

²¹⁵ Cook 1933, 3.

²¹⁶ Buschor 1940, 210.

²¹⁷ Buschor 1940, 210.

²¹⁸ Walter 1968, 114.

Kıbrıs Zypern’de bir kaba ait kırık parçalar bulunmuştur. Tamamlanamayan bu parçalar üzerinde sıra halinde birbirini takip eder şekilde keklikler bir çizgi üzerinde muhtemelen kabın omuz kısmında betimlenmiştir (Lev. 82B). Keklikler siyah boya ile yapılmış, beyaz boya ile gözlerini, boynunu, kanatlarını gövdenin alt kısmını belirtmek için fırça kullanılarak dalgalı çizgilerle gösterilmiştir. Kekliklerin bazıları birbirini bakar şekilde betimlenmiştir²¹⁹.

Delphi’den fildişi grubun bir üyesi olan eserde şema, aslan ile bir arada gösterilen kahramanların tasvir edildiği doğu kahramanlarını anlatır (Lev. 83A). Saçlarındaki uzun, sarmal kıvrımlar, kemer hizasında ikiye ayrılan etek, aslanın stili yine doğu özellikler taşır. Apollon’un aslanları ile bir aradaki tasvirleri Yunan sanatında daha geç tarihlerde ortaya çıkar. Ancak kardeşi Artemis’in “Hayvanlar kraliçesi” (Potnia Theron) olarak gösterildiği eserlerin bu tarihlerde bulunduğunu düşünürsek, buradaki erkek figürünün Apollon olma ihtimali hiç de zayıf değildir. Heykelciğin altlığındaki süslemeye Doğu Yunan ve Lydia sanatlarında da rastlanır, fakat bunun tarihlendirilmesi tek başına mümkün değildir²²⁰. (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı)

Atina’dan kouros kaidesi gücü temsil eden hayvan grubu karşımıza çıkmaktadır. Themistokles Duvarı’nda bulunmuştur. Aslan ve yaban domuzu karşılıklı saldırıya geçmek üzeredir (Lev. 83B). Aslan ağzı açık, dişlerini göstermiş ve kabarmış yelesiyle oldukça güçlüdür. Gövdenin arka kısmı kırıktır. Karşısında betimlenen domuz ise ağzını açmış, keskin ve güçlü dişleri gözükmekte, kabarık tüyleri ve gergin vüculla aslan kadar güçlü betimlenmiştir²²¹.

²¹⁹ Cook 1933, 12

²²⁰ Boardman 2001, 53.

²²¹ Boardman 2001, 184.

4. ARKAİK İON SANATINDA GÖRÜLEN HAYVAN FRİZLERİ

Günümüzde İzmir ve Aydın illerinin Ege Denizi kıyısındaki tüm batı kesimi ile Yunanistan'ın Sakız ve Sisam adalarını kapsıyordu²²².

Anadolu kıyılarına M.Ö. 1000 yıllarına doğru ayak basan ilk göçmenlerle başlayıp M.Ö. 8. yüzyıla değin süren ve “Karanlık Çağ” olarak nitelenen dönemde gelişen olaylar konusunda açık bir bilgi yoktur²²³. Ancak ana kütlesinin Attika bölgesinden kaynaklandığı bu göçün, Thessalia ve Boiotia'dan gelmiş Aioller'inkiyle hemen hemen aynı tarihlerde ve belki de az bir süre sonra başladığı söylenebilir. Nitekim Menderes Magnesiası, Notion ve Teos gibi ünlü İonia kentlerinin önce Aiollerce kurulmuş olması Aiol göçünün biraz daha erken başladığına işaret eder.

İonia kent devletleri olasılıkla M.Ö. 700 yıllarından önce, belki de M.Ö. 9. yüzyılın sonlarına doğru, Batı Boiotia'daki Helikon dağı tanrısı olan Poseidon Helikonios'un koruyuculuğu ve kültü aracılığıyla bir konfederasyon çevresinde toplanmışlardı. Otonom kentlerin oluşturduğu Panionion adı verilen ve özgün işlevi ile amacı açık olarak anlaşılmayan bu konfederasyonun merkezi Mykale (Samsun) dağının kuzeyindeki Melia (Güzelçamlı) kentindeydi. Önceleri güçlü İon kentlerinden biri olan Melia, halkının asiliği yüzünden kentler arası büyük bir iç savaşa neden olmuş ve olasılıkla bu sırada kimi küçük İon yerleşmeleri çok daha güçlü komşuları tarafından ilhak edilmişti.

M.Ö. 7. Yüzyılın ortalarına değin Lydia Devleti'nin baskısı altında kalan bölge büyük çapta özgürlüğünü korudu. M.Ö. 638 yıllarında Ephesos ve güneyindeki yöre Kimmer ve Trer çapulcuları tarafından yağmalandı. Bu yağmadan özellikle Ephesos kentinin yakınındaki Artemis kutsal alanı (Artemision) olumsuz etkilendi. Bu tarihlerde İonia kentlerinin çoğu deniz aşırı ülkelerde kendilerine bağlı koloniler kurmaya başlamışlardı. Örneğin Miletos M.Ö. 7. Yüzyılın ilk çeyreğinden M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına değin geçecek sürede gerek Propontis (Marmara Denizi) ve

²²² Sevin 2001, 81.

²²³ Sevin 2001, 82.

gerekse de Pontos Eukseinos (Karadeniz) çevresinde kimileri çok ünlü ve güçlü pek çok koloni kenti oluşturmuştu: Abydos, Kyzikos, Sinope, Amisos, Trapezos vb.

Lydia Devleti'nin M.Ö. 547 yılındaki yıkılışını izleyen yılların hemen ardından İranlılar İonia'yı da ele geçirmeye başladılar²²⁴. Nitekim M.Ö. 545 yıllarına gelindiğinde tüm Batı Anadolu Akhaimenid sülalesinden İranlılar'ın eline geçmişti. Yalnızca Miletos'a Lydialılar ile olan önceki antlaşmaları çerçevesinde, kimi ayrıcalıklar sağlanmıştı. İran egemenliği döneminde İonia önce Sardeis sonra da Yauna (İonia) Satraplığı'na bağlandı.

²²⁴ Sevin 2001, 83.

4. A. Seramik Sanatı

İonia'da atlı araba ya da binici tasvirleri Klazomenai siyah figür teknikli vazoları ya da Klazomenai lahitleri üzerinde yer alır. Şimdi Brüksel'de bulunan Klazomenai kökenli büyük olasılıkla bir hydriaya ait bir parça üzerinde sola doğru hareket halinde bir atlı araba tasviri vardır (Lev. 84A)²²⁵. Dört nala koşan atları yelesi geriye doğru dalgalanmaktadır. Siyah at başını düz şekilde tutarken, sahnede daha geride duran beyaz at başını yukarı doğru kaldırmıştır. Siyah olan atın boynunun çevresinde çok zengin süsleri bulunan geniş bir gerdan kemeri bulunur. Araba kasasının siperi öne doğru yükselmekte ve üstte dizginlerin bağlanmasına yarayan bir halka yapmakta, arkada ise geniş bir tutma sapı ile son bulmaktadır. Araba okunun yukarı doğru kıvrım yaptığı yerde griphon protomu vardır. Tekerlek altı parmaklıdır. Arabacı sağ eli ile atın dizgin kayışını, sol eli ile kalkan, mızrak ve dizginlerinin diğer kısmını tutmaktadır. Ortasında Gorgon başı bulunan kalkandan sarkan deriden yapılmış köşeli dizlik İonia sanatında rastlanan bir özelliktir²²⁶.

Siyah figür tekniğinde bezenmiş Klazomenai vazoları ve lahitleri üzerindeki horoz tasvirleri (Lev. 84C) stil özellikleri bakımından kabartmalı parçalar üzerindeki horozlara en yakın duran örneklerdir. Berlin'de bulunan Klazomenai kökenli muhtemelen bir amphoraya ait omuz parçası üzerinde birbiri ile dövüşen ikili horoz grubu ve sağda onlara seyirci kalan beşinci bir horoz korunabilmiştir (Lev. 84B). Dövüşen horozlar kabarmış, ibikleri ve boyun tüyleri dik, gagaları açık olarak gergin bir duruşa sahiptir. Bu friz üzerindeki horozların özellikle gövdeden diagonal olarak aşağıya doğru inen kanatları ve yelpaze şeklinde stilize edilmiş kuyruk tüyleri kabartma teknikli vazolar ile stilistik açıdan yakındır²²⁷.

6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Klazomenai vazoları ve lahitleri üzerinde sadece siren ya da sphinkslerin bulunduğu grupların yanı sıra siren ve sphinkslerin

²²⁵ Brüksel'de sergilenen hydria üzerindeki bu sahnede atların duruşu ile araba ve arabacının stiline yakın sahneler, İonia sanatında birçok örnek ile temsil edilir. Stilize edilmiş atlar, Mısır'daki benzer at tasvirlerini anımsatmakta ve aynı zamanda Asur resimleri ile bağdaşmaktadır. Bu benzerlik, özellikle atların öne çıkan göğüsleri, kalın boyunları, koşum takımları ve bunlara bağlı süslerle kendini gösterir. Araba okunun ön tarafında bulunan hayvan başı Asur arabalarında rastlanan bir örnektir. Bkz. Cevizoğlu 2005, 91.

²²⁶ Cevizoğlu 2005, 91.

²²⁷ Cevizoğlu 2005, 118.

değişmeli olarak aynı grup içinde arka arkaya sıralandığı kompozisyonlara da rastlanır (Lev. 85A-B-C). Bu fantastik yaratıklar kadın başlı ve kuş kanatlıdır; bazen gösterişli küpeler takarlar. Nadir görülmekle birlikte erkek gövdeli ve sakallı sirenler de vardır. Sirenler farklı tipte kanat duruşuna sahiptir. İlk tipte kanatlar geriye doğru açıldıktan sonra öne kıvrılıp incelerken son bulurken, ikinci tipte geriye doğru düz açılır. Ayrıca kanatların her iki yana genişleyerek açıldığı diğer bir tip de söz konusudur²²⁸.

Smyrna'da bulunmuş Athena Tapınağı'nın oryantalizan evresinin en eski ve en güzel yapıtı oldukça iyi korunmuş olan transitional stildeki kothon'dur (Lev. 86A). İki boğanın ortasında yer alan ve sola doğru yürüyen aslanın sağrısında görülen kas stilizasyonu Assur, Geç Hitit ve Urartu eserlerindeki aslanlarda izlediğimiz W biçimli işaretin uçları kapalı çeşitlenmesidir. Belki de Korinth'li ressam biraz baştan savma çizdiği için W bu biçime bürünmüştür. Çünkü bu çeşit sağrı stilizasyonu Korinth vazoculuğunda yalnız bu eserde yer almaktadır. İki tarafında ve ona doğru yürüyen iki boğa görülmektedir. Boğalar başlarını eğmiş, gayet gergin bir ifadeyle aslana doğru yürümektedirler. Genellikle aslanların arasında yer alan boğa bu kap üzerinde farklı bir betimleme anlayışıyla yapılmıştır²²⁹.

Smyrna Athena Tapınağı'ndan bulunan en güzel örneklerden biri de parçalar halinde ele geçen büyük oinochoe oluşturmaktadır (Lev. 86B). Geçiş stilindeki oinochoenin iki büyük parçası 1948-1951 yıllarında Athena Tapınağı'nda daha büyük parçası da 1974 çalışmalarında, tapınağın 12 m batısında 6. yüzyıl yerleşmesi içinde ele geçmiştir. İki aslan arasında başı cepheden betimlenen panter çok baştan savma şekilde yapılmıştır. Aslanlar ise sağrılarındaki stilizasyon Tomris Bakır'ın saptadığı gibi, ilk önce orta protokorinth devri sonlarında görülmektedir. Aslanların başları öne doğru eğilmiş, farklı yönlerde hareket etmektedirler. Aslanların arasında betimlenen iki farklı fantastik yaratık betimlenmiştir. Sphinks gayet sakin, oturmuş pozisyonunda, siren ise tam aksine kanatların açmış saldırmak üzeredir. Kapın devamında görülen farklı bir hayvan betimlemesi olarak kaz görülmektedir (Lev. 87A). Bu kadar vahşi hayvanların betimlendiği panelde kaz gibi bir hayvanın

²²⁸ Cevizoğlu 2005, 136.

²²⁹ Akurgal 1997, 95-96.

betimlenmesi açısından önemlidir. Buna benzer örnek Klazomenai lahitlerinde görülmektedir. Kabın ayrı bir panelinde panterin önünde ve arkasında otlayan keçiler görülmektedir (Lev. 87B). Oinochoe üzerinde her panelde farklı hayvan grupları betimlenmiştir²³⁰.

Smyrna’da bulunan kabın omuz kısmında aslan, boğa ve keçi betimlemeleri görülmektedir (Lev. 88A). Aslan ön ayağını kaldırmış, ayağını bir rozet üzerine koymuş, ağzını açmış, keskin dişleri görülmekte, başı rezerve bırakılmış, yeleleri çizgi şeklinde verilmiş, heykel gibi görünmektedir. Karşısında betimlenen boğa ise boynunu eğmiş, duruşundan her an saldırıya hazır bir izlenim vermektedir ve gergin bir vücudu vardır. Gövde üzerinde rozet betimlemesi vardır. Benzer örnekler Klazomenai lahitlerinde de görülmektedir. Aslanın arkasında betimlenen keçi ise sadece baş ve boynuz detayı verilmiş, dekor olarak kullanılmıştır. Sahnenin tamamında bolca rozet süslemesi vardır²³¹.

Smyrna’dan skphos-krater üzerinde birbirini takip eden kaz betimlemeleri görülmektedir (Lev. 88B). M.Ö. 600-575 Orta Oryantalızan döneme verilmiştir. Kazlarda ilginç bir betimleme anlayışı vardır. Kazlar boyunlarını aşağıya çevirmiş, gözlerini gövdesine dikmiştir. Muhtemelen gövdesini kaşır şekilde yapılmıştır. Gövde yuvarlak bir hat çizerken kuyruk kısmında bombeli verilmiş, gövdenin üst kısmı düz yapılmıştır. Önde betimlenen kazın sadece arka ve bombeli olarak yapılmış olan kuyruk kısmından kaz betimlemesinin devam ettiğinin göstergesidir²³².

Ephesos’ten çok sevilen bir motif olan dağ keçisinin “yaban keçisi stili” olarak kullanılması, “hayvan frizi stili” adının gelmesine neden oluyordu (Lev. 89A). Korinth vazolarında çok sık görülen hayvan frizlerinden farklı olarak, M.Ö. 7. yüzyıl doğulu Yunan ressamlarını iç alandaki ayrılmış yerde çiziyorlar ya da bunları kırmızı örtücü boya ile tekrar veriyorlardı. Çanak üzerinde otlayan dağ keçileri rozet süslemeleri arasında zemine basmış şekilde betimlenmiştir. Oldukça uzun boynuzları, ince gövdesi ve uzun bacakları vardır²³³.

²³⁰ Akurgal 1997, 96.

²³¹ Schiering 1957, 142.

²³² Akurgal 1997, 123.

²³³ Kerschner 2008, 334.

Ephesos'da tamamlanmamış bir kaba ait parçalar bulunmuştur. Kap üzerinde otlayan geyikler ana süslemeyi oluştururken doldurma motifi olarak ve panelde sınırlama amacıyla geyik başları kullanılmıştır (Lev. 89B). Bunun dışında doldurma motifi olarak rozetler de dekor amaçlı kullanılmıştır. Bir sınırla ayrılan kabın alt parçasında ceylanlar otlarken betimlenmiştir. Ceylanların üzerinde siyah üzerine beyaz boya ile nokta şeklinde süslemelerle onun benekleri gösterilmeye çalışılmıştır²³⁴.

Milet Kalabaktepe'den bir kaba ait küçük parça üzerinde hayvan betimlemeleri görülmektedir. Aynı zemin üzerine basan yaban keçisi ve kaz betimlemesi vardır (Lev. 89C). Yaban keçisi otlar şekilde ve yürür pozisyonda yapılmıştır. Baş kısmı ve gövdenin alt kısmı rezerve bırakılmıştır. Baş kısmında gözler ileriye doğru bakmakta, karşıdan saldırabilecek herhangi bir avcı için temkinli olmaya çalışmıştır. Kulaklar dik ve havada tıpkı gözler gibi kendini korumak için yapılmıştır. Sakal yere değmekte, boynuzlar ise oldukça uzun ve kalın yapılmıştır. Boyun kalın, gövde ve ayaklar ince ve uzun yapılmıştır. Keçinin önünde betimlenen kaz ise yürür şekilde yapılmıştır. Küçük bir kafa, "s" çizen bir boyuna, yuvarlak bir gövdeye ve kalın bacaklara sahiptir. Gözbebeği dışında gözün çevresi, gaganın alt kısmı ve bacaklar rezerve bırakılmıştır. Gövdenin içinde üçgen şeklinde süsleme yapılmıştır. Kuyruk kısmını detaylandırmak için rezerve alanının üzerine boya kullanılmıştır²³⁵.

²³⁴ Kardara 1963, 12.

²³⁵ Graeve 1987, 17.

4. B. Klazomenai Lahitleri

Borelli ressamına²³⁶ ait Madrid'deki Klazomenai lahtinde hayvan betimlemelerin görüldüğü kısımlar başucu ve ayakucu bölümleridir (Lev. 91A)²³⁷. Her iki bölümde de üçlü hayvan grubu betimlenmiştir. Başucu bölümünde karşılıklı olarak yerleştirilmiş karışık mitolojik yaratık olan sphinksler vardır. Sphinkslerin yüzleri kadın başı olarak oldukça sert bir hat çizmektedir. Saçlar tepede topuz olarak verilmiştir. Sphinksin başı, gövdenin ön bölümü, ön sağ kolu rezerve bırakılmış ve sağ ön koldan yukarıya doğru çıkan kanat betimlemesi araya yapılan yatay çizgilerle rezerve bırakılarak yapılmıştır. Gövde ince uzun bir hat göstermektedir. Sphinksler gayet sakin, oturmuş olarak, kuyruğu havada, mücadeleyi kazanacağından emin ve ön sol ayağını kaldırarak saldırıyı başlatmak üzeredir. Sphinkslerin arasında betimlenen kaz ise boynunu içeri çekmiş, bir ayağını geriye atmış, oldukça korkmuş olarak betimlenmiştir. Öndeki sphinksten oldukça korkan kaz arkadaki sphinksten haberdar olmadan hareket etmektedir. Kaz betimlemesinde kazın gagası, gövdede üçgen şeklini verilen bölüm, geriye doğru uzattığı ayağı ve kanatlar rezerve yapılmıştır. Boyun kanatlara yapışık olarak yapılmış, gövde yuvarlak bir hat çizmektedir. Bu kaz figürü bilinen Klazomenai lahitleri arasında sadece Borelli ressamında ve Hannover ressamına ait C.3²³⁸ lahtinde görülmektedir²³⁹. Bu sahnelerde, sonuç betimlemelerden anlaşılmaktadır. Sahne rozet süslemeleriyle son bulmaktadır. Ayakucu bölümünde yine karşılıklı olarak betimlenen iki aslan görülmektedir. Aslanların bazı bölümleri tahrip olmuştur, bu nedenle vücudunun bazı bölümleri tam olarak seçilememektedir. Sahneler birbirinin devamı olduğu için tahrip olmuş diğer hayvan muhtemelen aslandır. Ressam antitetik olarak yerleştirdiği hayvanları genellikle aynı türden seçmektedir. Çünkü Borelli ressamı genellikle üçlü hayvan gruplarını tercih etmiştir. Aslanlar ağızları açık, ön sol ayağını kaldırmış aralarında kalan keçiye saldırmak üzeredirler. Arada sıkışan keçinin vücudun ön bölümü tahrip olmuş, vücudun aldığı şekilden keçinin hareketi anlaşılmıştır. Ön

²³⁶ Borelli ressamı bilinen ve isimlendirilmiş en erken Klazomenai lahit ressamı olup, Klazomenai lahitlerinin tipolojik gelişimi ve kronolojisi açısından büyük önem taşımaktadır. Buluntular ışığında, geç yaban keçisi stilini lahitlerin pervazlarında ilk uygulayan ressamdır. Borelli ressamı düzenli ve tutarlı detay özelliklerine sahip olan bir ressam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Müderissoğlu 2001, 59.

²³⁷ Cook 1981, 13.

²³⁸ Cook 1981, 13.

²³⁹ Müderissoğlu 2001, 59.

ayakları kıvrılmış ve kaçışının olmadığını anlamış, mücadeleyi bırakmıştır. Keçinin gövdesi ince ve uzun olarak yapılmıştır. Sahne rozet süslemesiyle tamamlanmıştır²⁴⁰.

Chapel Hill'de sergilenen Borelli ressamına ait lahitin ayakucu kısmında, üçlü hayvan grubu görülmektedir (Lev. 92A). Sahnede farklı olan iki saldırgan türün birbirleriyle olan mücadelesi anlatılmaya çalışılmıştır. Aslanların başları, pençeleri ve karnının alt kısmı rezerve bırakılmıştır. Aslanların yeleleri çok fazla gür yapılmamıştır. Antitetik olarak yerleştirilen aslanların açık olan ağızlarından sivri dişleri görülmekte, kuyrukları havada, gergin vücudu ve havaya kaldırmış olduğu sol ön ayağıyla saldırıya hazırdır. Aralarında betimlenen sphinks kolay pes etmeyeceğini göstermek için de ön ayaklarından birini kaldırmış, vücudu gergin, oturmuş olduğu pozisyonu bozmuş vazgeçmeyeceğini göstermeye çalışmıştır. Sphinksin baş kısmı Madrid'de betimlenen sphinkslere göre daha yumuşak ve daha kadınsıdır, kanat bölümü de daha büyük yapılmıştır. Saçlar da enseye düşürülmüştür. Sphinksin başı, tacı, kanatları ve pençeleri rezerve bırakılmıştır. Kanat bölümünde süsleme olarak balık pulu ve yatay çizgiler kullanılmıştır. Sahnede bolca rozet süslemesi kullanılmış ve sahne tamamlanmıştır²⁴¹.

Atina'da sergilenen Borelli ressamına ait lahitte üçlü hayvan grubuna ait betimlemeler devam eder. Üçlü hayvan grubuna ait betimlemeler başucu ve ayakucu bölümünde görülür (Lev. 92B)²⁴². Başucu bölümünde antitetik olarak yapılmış aslanlar görülmektedir. Aslanların başları, pençeleri, alt karınları rezerve bırakılmıştır. Aslanlar keskin dişlerini gösterdiği açık ağızıyla, dışarıya sarkmış diliyle ve gergin vücuduyla saldırıya hazır pozisyonuyla betimlenmiştir. Aslanların betimlenişinde küçük bir farklılık görülmektedir. Yaban domuzunun önünde betimlenen aslan, domuzu sıkıştırabilmek ve hareketini sınırlandırmak için diğer ön ayağıyla domuzun burnuna basmıştır. Yaban domuzu ise güçlü sivri dişi, yeleleri, gerilmiş ön ayaklarıyla ve büyük vücuduyla kurtulma çabası içindedir. Mücadelede domuzun fazla şansı kalmamıştır. Domuzun başı, dişi, yelesi ve gövdesinin ortasında yer alan rozet detayı rezerve bırakılmıştır. Ressam rozetlerle tamamlamayı sevdiği bölümde bir farklılık yapmış, domuzun üzerine de büyük bir rozet süslemesi

²⁴⁰ Cook 1981, 8.

²⁴¹ Cook 1981, 8.

²⁴² Cook 1981, 9.

yapmıştır. Ayakucu kısmında da üçlü hayvan grup betimlemesi devam etmektedir. Antitetik olarak yerleştirilmiş olan iki aslan betimlenmiştir. Keskin dişini gösteren açık ağzı, gergin vücut, havaya kaldırmış olduğu sol ön ayağıyla, saldırıya hazır aslanlar ressamın betimlemeyi sevdiği hayvan türüdür. Aralarında betimlenen keçi ise, iki aslan arasında kalmış, başını biraz geriye çekmiş, ön ayakları üzerine çökmüş, kaçamayacağını anlamıştır. Keçinin baş kısmı rezerve bırakılmıştır. Keçinin gövdesi ince ve uzun yapılmıştır. Bu sanatçının özellikleri arasındadır²⁴³.

İzmir’de sergilenen Borelli ressamına ait Klazomenai lahtinde, ressamın yapmaktan hoşlandığı üçlü hayvan grubu betimlemesi burada da karşımıza çıkmaktadır. Ayakucu bölümünde antitetik aslanlar neredeyse vazgeçemediği bir grup betimlemesidir (Lev. 93A). Burada görülen aslanlar her zamanki gibi ön sol ayağını havaya kaldırmış, açık ağzı, görülebilen keskin dişleri ve gergin olan vücut betimlemesi ile yine karşımıza çıkmaktadır. Aslanların başı, pençeleri, karnının alt kısmı rezerve bırakılmıştır. Aslanların arasında ise benekli ve otlayan bir geyik betimlemesi vardır. Geyik av olacağından habersiz otlamaktadır. Gövde, bacaklar baş ve boyun kısmı orantısız olarak yapılmıştır. Baş kısmı bukranion gibi, gövde ise bir tulum görüntüsü vermektedir. Geyiğin başı ve gövdesi rezerve olarak bırakılmıştır. Gövdeye farklı büyüklükte konulan noktalarla benek havası verilmeye çalışılmıştır. Ressam genellikle hayvan betimlemelerinde av olan hayvan, avcıya karşı mücadele etmekte ve karşılık vermektedir. Burada ise haberdar olmayan bir av betimlemesi görülmektedir. Bu ressamın ilginç örneklerinden biridir. Bu lahitin alt panellerde de karşılıklı keçi betimlemesi görülmektedir. Vücut ince ve uzun, ön ayaklarından birini yukarı kaldırmış erken örneklerden biridir. Borelli ressamı geç vahşi yaban keçisi stilini uygulayan ilk ressamdır. Bu ressamın bir özelliğidir. Ayakucu ve alt panel de rozet süslemesi ile tamamlanmaktadır²⁴⁴.

Brussels’de sergilenen Hannover ressamına ait lahitin ayakucu bölümünde üçlü hayvan grubu betimlemesi görülmektedir (Lev. 93B)²⁴⁵. Bu grupta aslan, geyik ve kaz arka arkaya betimlenmektedir. Bu grupta farklı bir betimleme anlayışı görülmektedir. Aslan bu grupta görülen tek en güçlü hayvandır. Aslan açık ağzı,

²⁴³ Cook 1981, 9.

²⁴⁴ Cook 1981, 10.

²⁴⁵ Cook 1981, 13.

keskin dişleri, daha detaylı olarak işlenmiş yeleleri, kalın ensesi ve kalkık kuyruğu ile aslanın gücü vurgulanmıştır. Aslanının başı, karnının alt kısmı rezerve bırakılmıştır. Ortadaki geyik ise aslandan habersiz otlamaktadır. Geyiğin boynuzu, boynu, ayakları ve karnının üst kısmı dışında vücudunun diğer bölümleri rezerve bırakılmıştır. Baş kısmı otlamakta olduğu için öne doğru eğilmiş, budaklı olarak yapılmış boynuzları biraz abartılı verilmiştir. Karnı rezerve bırakılmış ve benek olduğunu göstermek için gövdenin içi noktalarla süslenmiştir. Bacaklar ince yapılmış ve kuyruk kısmı da rezerve yapılmıştır. Geyiğin arkasında betimlenen ressamın ilginç ve tek örneği olan lahitteki hayvan kazdır. Daha önce Borelli ressamında görülen bu hayvan, Hannover'ın betimlediği tek örnektir. Oldukça rahat betimlenen kazın gagası gövdesine yapışmış, gözler ise iç içe geçmiş konsantrik daireler şeklinde verilmiş, kalın başlayıp ince biten boynunu içeri çekmiştir. Gövdenin ön kısmında, iç bölümde kalp şekli verilmiş ve dışı rezerve bırakılmış, gövdenin arka kısmı ise rezerve bırakılarak çizgilerle şekillendirilmiştir. Rozet süslemesi ile sahne son bulmuştur²⁴⁶.

Özel bir koleksiyondan olan Hannover ressamına ait lahitte başucu ve ayakucunda ikili grup oluşturan hayvan betimlemeleri görülmektedir (Lev. 94A)²⁴⁷. Başucunda dişi bir panter ve ağacın arkasından izlenildiğini fark eden boğa betimlemesi görülmektedir. Panter başını eğmiş, ön ayakları kıvrılmış, vücut saldırı pozisyonunu almıştır. Vücut boş bırakılarak benekli olduğunu göstermek için noktalar verilmiştir. Panterin dişiliğini göstermek için iki meme yapılmış ve boyanmıştır. Panterin yüzü cepheden verilmiş, fakat yüzünün ve vücudunun bazı bölümleri tahrip olmuştur. Karşısında betimlenen boğa saldırının farkına varmış, boynuzlarını pantere doğru yöneltmiş ve kendini savunmaya hazırlamıştır. Boğanın baş ve boyun kısmı rezerve yapılmış, gövdede yonca şeklinde rozet süslemesi de içi boş bırakılarak verilmiştir. Vücut detayları fırça yardımıyla gösterilmiştir. Bacaklar ince ve kuyruk uzun, kuyruk ucu üç çizgi yapılarak verilmiştir. Ayakucu bölümünde aslan ve onun karşısında yine izlenildiğini fark eden geyik betimlemesi vardır. Aslan açık ağzı, keskin dişleri, sarkık diliyle, başı öne doğru eğilmiş, ön ayaklar pozisyona uygun olarak kıvrılmış ve her an saldırabilecekmiş gibi betimlenmiştir. Baş kısmı

²⁴⁶ Cook 1981, 13.

²⁴⁷ Cook 1981, 13.

rezerve bırakılmış, vücudunun bazı detayları boya ile verilmiştir. Karşısında betimlenen geyik ise aslanı fark etmiş, korkudan arka ayakların hareketinden irkilmiş olduğunu hissettirmektedir. Geyiğin gövdesi başucu panelinde betimlenen panter gibi gövde boş bırakılmış, benekleri göstermek için boya ile noktalandırılmıştır. Baş, gövdesi ve kuyruğu rezerve bırakılırken, boynuz, boyun ve ayaklar boyanmıştır. Her iki ana sahne de rozet süslemesi ile son bulmuştur²⁴⁸.

Klazomenai lahitlerinin önemli bir sanatçılarından biri de Hannover sanatçısıdır. Ona ait olan Vienna'da sergilenen lahitin başucu kısmında ikili grup oluşturan hayvanlar görülmektedir (Lev. 95A). Sanatçı bu lahitte de ikili hayvan grubunu tercih etmiştir. Aslan avcı edasıyla ağacın arkasından avını gizlice seyretmektedir. Aslanın başı, gövdenin bir kısmı ve ön bacaklar hafifçe ve keskin bir şekilde öne doğru bir eğim göstermiştir. Her an saldırabilecek gibi betimlenmiştir. Hayvanının sağrı kısmı ince yapılmıştır. Kuyruk aşağı doğru sarmakta aldığı pozisyona uyum sağlamaktadır. Baş kısmı (burun hariç), gövdenin iç hatları ve bacakların dış hatları rezerve bırakılmıştır. Borelli ressamına göre aslanlar yeleleri daha kabarık, daha hantal ve daha güçlü görünmektedir. Aslanın karşısında olan yaban keçisi ise ağacın arkasından onu seyretmekte olan aslanı fark etmiştir. Yaban keçisi av olmaktan korktuğu için aslanı seyretmekte, kaçış için yol aramaktadır. Keçinin başı rezerve bırakılmış, gözler nokta şeklinde boynuzun yarısı boyanmış diğer yarısı ise rezerve bırakılmıştır. Boyun ve gövde kısmı gergindir. Sol ön ayak ileri de sağ ön ayak geride, arka ayaklar da hayvanın hareket şekline göre ters uzantıdadır. Sol ön ayak ileride ve gergin, sağ ön ayak ise bükülmüş olarak yapılmıştır. Bacaklar vücuda göre ince yapılmıştır. Sahne rozet süslemesi ile tamamlanmıştır²⁴⁹.

Hannover'de sergilenen lahitte hayvan betimlemeleri ayakucu, alt ve üst panellerde görülmektedir. Ayakucu bölümünde karşılıklı iki aslan arasında otlayan bir geyik vardır (Lev. 96A). Aslanlar başları öne doğru eğilmiş, ön bacakları kıvrılmış ve gergin olarak yapılmış gövdesiyle saldırıya hazır olarak betimlenmiştir. Karşılıklı yerleştirilmiş olan aslanların, ağızları açık, keskin dişleri, kalın yelesi ve

²⁴⁸ Cook 1981, 13.

²⁴⁹ Cook 1981, 13.

boynu, hantal gövde ve kalın bacaklı olarak betimlenmiştir. Baş, boyun ve yelesi rezerve bırakılmış, detaylar boya ile verilmiştir. Otlayan geyiğin önünde yer alan aslan tahrip olduğu için karşısında yer alan aslana göre anlatılmıştır. Arada betimlenen geyik ise aslanların farkında olmadığı için otlanmaya devam etmektedir. Geyiğin gövde kısmını benekli yapmak için rezerve bırakmış, noktalandırılmıştır. Gövde dışında baş ve kuyruğu rezerve bırakmış, boynuzu, boynu ve ayaklarında boya kullanmıştır. Geyiğin boynuzu budaklı verilmiş, boyun orantısız yapılmıştır. Alt panel de karşılıklı yaban keçileri yapılmış, koşar şekilde betimlenmiştir. Sol alt panelde yer alan keçi, başını geriye çevirmiş, sağ alt paneldeki keçi ise önüne bakmaktadır. Keçinin sakalları boya kullanılarak ince çizgiler şeklinde gösterilmiştir. Baş ve kuyruk kısmı rezerve bırakılmış, detaylar boya ile verilmiştir. Ayakucu ve alt panellerde rozet süslemesi kullanılmıştır. Karşılıklı betimlenen koçlar ön ayaklarını havaya kaldırmış şekilde betimlenmiştir. Tamamen boya kullanılarak yapılan koçlar da detaylar gösterilmemiştir. Rozet süslemesi burada kullanılmıştır²⁵⁰.

Klazomenai lahitlerinin önemli bir diğer sanatçısı olan Dennis ressamıdır. İstanbul'da sergilenen ve Dennis ressamına verilen lahitte hayvan betimleri ayakucu bölümünde alt ve üst panelde yer almaktadır (Levha 97A)²⁵¹. Ayakucu bölümünde üçlü hayvan grubu betimlemesini tercih etmiştir. Bu panelde panter, boğa ve aslan görülmektedir. Tahrip olan panter betimlemesinde ve görülebilen detaylarında, panter ön ayaklarından birini havaya kaldırmış, ince ve uzun gövdesiyle boğanın önünde yer almış, saldırmak için hazırdır. Sadece boya kullanılarak yapılmıştır. Arada yer alan boğa ise kafayı yere doğru eğmiş, pantere doğru boynuzlarını uzatmış ve panterin saldırısına cevap vermek için kendini hazırlamaktadır. Boğa oldukça iri betimlenmiş, boyun kısmı oldukça kalın yapılmış, gövde üzerinde boğanın beneğini yapmaya çalışmış ve bu konuda diğer sanatçılara göre boğa betiminde daha gerçekçi bir yol izlemiştir. Bacaklar vücuda göre orantılı verilmiş, fakat kuyruk ince yapılmıştır. Boğanın arkasında kalan aslan, ön sol ayağını havaya kaldırmış, bu ayak boğanın kuyruğuna değmekte, boğaya saldırmak üzeredir. Aslan ağız açık, dişi keskin, kalın bacaklı ve ince, uzun gövdeli yapılmıştır. Aslanın baş kısmı rezerve bırakılmış, detaylar boya kullanılarak fırça yardımıyla verilmiştir. Alt panelde ise

²⁵⁰ Cook 1981, 14.

²⁵¹ Cook 1981, 16.

karşılıklı yaban keçileri betimlenmiştir. Her iki keçide kafalarını arkaya çevirmişler ve ön sol ayaklarını havaya kaldırmışlardır. Başları rezerve bırakılan keçilerin, detayları boyanarak verilmiştir. Ayakucu ve alt panelde rozet süslemeleri kullanılmıştır. Üst panelde karşılıklı iki sphinks betimlemesi yapılmıştır. Sphinksler oturmuş, soldaki sphinksin, sağdaki sphinkse göre daha kalın gövdeli, daha kalın ayaklı yapılmış ve tamamen boya kullanılmıştır. Bu üst panelde rozet süslemesi yoktur²⁵².

Dennis ressamına verilen diğer bir lahitte Londra'da sergilenmektedir. Daha önce Borelli ve Hannover ressamında görülmeyen farklı bir konu seçmiştir (Lev. 98A). Başucu bölümünde görülen konu, ortada bir insan muhtemelen avcı, iki elinde havaya kaldırdığı kuşlar ve ayaklarının yanında oturan iki köpek yani av köpekleri vardır. Ne insanda ne de hayvanlarda detaylar gösterilmemiş tamamen boya kullanılmıştır. Ortada yer alan insan figürünün elinde tuttuğu kuşların biri havalanmış, kaçmak üzere diğeri ise eline konmuş şekilde betimlenmiştir. Ayaklarının yanında betimlenen köpekler de ön ayaklarını havaya kaldırmış sahibinden bir şeyler ister şekilde betimlenmiştir. Köpeklerin arkasında karşılıklı yerleştirilmiş iki horoz betimi vardır. Horozlar normal ebatlarına göre daha büyük olarak yapılmıştır. Tamamen boya kullanılarak yapılan horozlar da gövde yuvarlak bir hat çizmiş ve bir ayaklarını öne atmış yürür şekilde betimlenmişlerdir. Solda yer alan büyük horozun hemen arkasında kendi boyutunda yapılan horoz olduğunu düşündüğüm betimleme tekrarlanmıştır. Bu horozda göz, kanat ve kuyruk bölümü detayları boyayla gösterilmiştir. Bu lahitin sol üst panelinde satyr betimlemesi yapılmıştır. Bu mitolojik yaratıkta tamamen boya kullanılarak yapılmış, detayları gösterilmemiştir. Sol elini havaya kaldırmış, sağ eli aşağıda ve açık olarak betimlenmiştir. Saç, sakal ve kuyruk kabarık ve gür yapılmıştır²⁵³.

Paris Louvre müzesinde sergilenen Dennis ressamına ait Klazomenai lahitinde hayvan betimlemeleri ayakucu, alt panel ve üst panel de görülmektedir (Lev. 99A)²⁵⁴. Ayakucu bölümünde ressam üçlü hayvan grubu betimi yapmıştır. Bu grupta aslan, boğa ve panter vardır. Aslan ağız açık, yere doğru bakar ve gücünü göstermek

²⁵² Cook 1981, 16.

²⁵³ Cook 1981, 15.

²⁵⁴ Cook 1981, 16.

istercesine kükreler şekilde betimlenmiştir. Öne doğru hafif eğilmiş olan aslanının yelesindeki kıllar detaylı olarak yapılmıştır. Baş kısmı rezerve bırakılmış, detaylar boyayla verilmiştir. Aslanın önünde yer alan boğa ise gayet sakin ve heybetli bir görünüm çizmektedir. Boğanın baş ve boyun kısmı rezerve bırakılmış, boyun ve gerdanını boğumlu göstermek için rezerve olan alanda dikey çizgiler kullanmıştır. Boğanın hemen arkasında görülen panter de yüz kısmı tahrip olmuştur. Görülebilen alanda aslan gibi o yüzünü yere eğmemiş, daha dik durmaktadır. Aslanın başarısız olması durumunda boğaya kendisi saldıracaktır. Panterin ön sol ayağı havada, muhtemelen aslan gibi o da ağzı açık yapılmış, saldırıya hazır şekilde betimlenmiştir. Panterin yüz kısmı rezerve bırakılmış ve bazı detaylar boyayla verilmiştir. Sahne rozet süslemesi ile son bulmuştur. Hayvan betiminin görüldüğü diğer kısım alt panel bölümüdür. Alt panelde karşılıklı Anadolu Panteri diye adlandırılan ve Borelli ve Hannover ressamında örneğine rastlanılmayan bir hayvan türü karşımıza çıkmaktadır. Panterin türü dışında yüzünün cepheden betimlenişi de farklı bir özelliğidir (Lev. 99B). Panter ya oturmak üzere ya da kalkmak üzeredir. Sağdaki panter soldaki pantere göre daha zayıf yapılmıştır. Ressam panteri tamamen rezerve bırakarak, Anadolu panterinin bir özelliği olan beneği göstermek için içini fırça yardımıyla noktalandırmıştır. Yüz, kulak, vücut detayları ve kuyruk boya kullanılarak şekillendirilmiştir. Hayvan betiminin görüldüğü bir diğer alanda üst paneldir. Üst panelde yine karşılıklı olarak betimlenen sphinksler görülmektedir. Alt panelde betimlenen panterlerin aksine üst paneldeki sphinksler gözleri dışında tamamen boya kullanılarak yapılmıştır. Gövde ince uzun gösterilmiştir. Kanatların yapımında farklılık görülmektedir. Sağdaki sphinksin kanatları sırttan verilirken, soldaki sphinksin kanatları omuz üzerinden yapılmıştır. Ayrıca sağdaki sphinks soldaki sphinkse göre her an uçabilecekmiş gibi bir izlenim bırakmaktadır. Sağ ayak önde sol ayak arkada yapılarak çapraz bir görüntü verilmiştir. Rozet süslemesi burada görülmemektedir²⁵⁵.

Münih'te sergilenen R.M. Cook'un Albertium grup diye adlandırdığı ve hayvan betimlemelerin olduğu lahitlerden biridir. Başucu kısmında ve üst panelinde görülmektedir (Lev. 100A)²⁵⁶. Aslan ve domuzun mücadelesinin yapıldığı bölümde

²⁵⁵ Cook 1981, 16.

²⁵⁶ Cook 1981, 24.

aslan, her zaman ki gibi ağzı açık, keskin dişleri, kükreyen ve saldırıya hazır pozisyonuyla betimlenmiştir. Ön ayakları kıvrılmış, saldırı pozisyonuna uygun olarak arka ayaklar havada, kabarık yeleli ve hantal olarak yapılmıştır. Baş kısmı ve yeleri rezerve bırakılmış, geri kalan kısmında ise tamamen boya kullanılmıştır. Aslanın karşısında betimlenen domuz da başını öne eğmiş, ön ve arka ayaklar gergin ve ince, aslanın saldırısına karşılık vermek üzeredir. Belki de ondan önce davranacaktır. Tıpkı onun da aslan gibi baş ve yele kısmı rezerve bırakılmış, geri kalan detayların tamamında boya kullanılmıştır. Aslan ve domuzun yelelerinde rezerve bırakılan kısımlar da çizgiler kullanılarak verilmeye çalışılmıştır. Hayvan betimlemelerinin devam ettiği üst panelde karşılıklı yaban keçileri görülmektedir. Yaban keçileri ağızları açık, ön ayaklarını havaya kaldırmış ve bükmüş, arka ayaklar hafif kıvrık betimlenmiştir. Diğer bir tabirle süsmeye hazırlanmaktadır. Baş ve kulakları rezerve bırakılmıştır. Vücutlarının diğer bölümlerinde boya kullanılmıştır. Başucu ve üst panel de rozet süslemesi görülmektedir²⁵⁷.

Albertium grubuna ait Berlin'de sergilenen lahitin üzerinde hayvan betimlemeleri ayakucu, alt panel, üst panel ve üst köşe çıkıntısında görülmektedir (Lev. 100B)²⁵⁸. Ayakucu bölümünde aslan, boğa ve panter betimlemesi görülmektedir. Aslan ağız açık, keskin dişli, gergin vücutlu ve kükreler şekilde betimlenmiştir. Baş profilden verilmiş ve benekli yapılmıştır. Aslanın göz ve çevresi, çenesi, dişleri rezerve bırakılmış, diğer bölümler de boya kullanılmıştır. Ortada yer alan boğa ise başını eğmiş, otlar şekilde betimlenmiştir. Aslanın gövdesinde benekleri göstermek için rezerve alanlar bırakılmış, boya ile detaylandırılmıştır. Bu benekler ayaklarda da yapılmıştır. Boyun kısmında da boğumları göstermek için rezerve bırakılan alan üzerinde boya kullanılmıştır. İki güçlü hayvanın arasında kalan boğanın arkasında panter betimlenmiştir. Panterin her ne kadar yüzü ve vücudunun bir kısmı tahrip olmuş olsa da, görülebilen alanlardan baş kısmı aslandan farklı olarak cepheden betimlenmiş ve rezerve bırakılmıştır. Vücudunun geri kalan bölümlerinde boya kullanılmıştır. Alt panel de devam eden hayvan betimlemelerinde karşılıklı yaban keçileri betimlenmiştir. Sol ön ayağını havaya kaldırmış keçilerin yüz kısımları tahrip olmuş, görülebilen detaylarından gövde de farklı bir betimleme

²⁵⁷ Cook 1981, 24.

²⁵⁸ Cook 1981, 24.

görülmektedir. Gövdenin ve ayakların büyük bir bölümü rezerve bırakılmış, detaylandırma da boya kullanılmıştır. Ayakucu ve alt panel rozet süslemesi ile son bulmaktadır. Hayvan betimlemelerinin görüldüğü bir diğer alan ise üst paneldir. Üst panel de karşılıklı iki yaban domuzu vardır. Domuzların biri dişi diğeri erkek olarak yapılmış, cinsellikleri belirtilmiştir. Başlarını öne eğmiş olan domuzlar muhtemelen otlar şeklinde betimlenmiştir. Vücutlarının bazı bölümlerini detaylandırmayı tercih eden ressam genel anlamda tamamında boya kullanmıştır. Üst köşe çıkıntısında dışarıya doğru art arda koşan koçlar betimlenmiştir. Koçların gövdeleri ince ve uzun betimlenmiştir. Bu nedenle anatomileri biraz abartılmıştır. Tıpkı yaban domuzlarının da olduğu gibi özellikle tüylerini detaylandırmış, geri kalan kısımlarda boya kullanmıştır. Bu iki sahnede rozet kullanılmamıştır²⁵⁹.

Albertium grubuna ait Vienna'da sergilenen lahitin üzerinde hayvan betimlemeleri başucu, üst panel, alt panel ve ayakucu bölümünde görülmektedir (Lev. 101A)²⁶⁰. Üst panelde bir av sahnesi betimlenmiştir. Sahnede geyikleri kovalayan atlı arabacıların atları koşar şekilde ve boyayla yapılmıştır. Ağızları açık, hantal gövdeli yapılmış, ön ayaklar zemine basmazken, arka ayaklar zemine basmakta ve neredeyse geyiklerin hızını yakalamak üzeredirler. At koşumları, gözler ve ayak kasları detaylı verilmiştir. Atların hemen altında köpek görülmektedir. Tıpkı o da atlar gibi geyiklerin peşinden koşarken betimlenmiştir. Boya kullanılarak yapılmıştır. Köpeğin de tıpkı atlar gibi ön ayakları zemine basmazken, arka ayaklar zemine basmaktadır. Koştuklarını göstermek için geyikler de onlar gibi basmaktadır. Avcılardan kaçan geyikler grup halinde hareket etmektedir. Gözleri ve vücutlarındaki farklı büyüklükte yapılan benekler rezerve olarak verilmiş, vücudunun diğer bölümlerinde boya kullanılmıştır. Sol üst panelde hayvan betimlemesi olarak karışık mitolojik yaratık olan siren yapılmıştır. Farklı bir betimleme anlayışı izlediği siren de önde iki el betimlemeyi tercih eden ressam, sol elini havaya kaldırmış ve elinde bir şey tutarken betimlemiştir. Genellikle siren betimlemelerinde görülmeyen bir özelliktir. Kuşların ayakları ve pençeleri sirenlerde görmeye alıştığımız bir betimlemedir. Kadın başlı, kuş gövdeli ve ayaklı olan bu mitolojik yaratıkta başı ve kanatları detaylandırmış, geri kalan kısımda boya kullanmıştır. Başucu ve üst

²⁵⁹ Cook 1981, 24.

²⁶⁰ Cook 1981, 23.

panelde rozet süslemesi yapılmamıştır. Alt panelde devam eden hayvan betimlemelerinde karşılıklı yaban keçileri görülmektedir. Keçiler başlarını geriye çevirmiş, ön ayaklarını bükmüş oturmaya ya da kalkmaya hazırlanmaktadır. Gövde oldukça hantal yapılmış, keçilerin başları, kulakları, sakalları rezerve bırakılmış, boynuz, gövde ve kuyrukta boya kullanılmıştır. Yaban keçisi betimlemesi ayakucu bölümünde devam etmektedir. İki panter arasındadır. Panterler karşılıklı yapılmış, benzer özelliklerinin yanında farklı bir özellikte dikkat çekmektedir. Başların cepheden verilmesi, orantılı bir gövde, kuyruk ve başlarının rezerve bırakılarak beneklerle doldurulması benzer özelliktir. Farklı betimleme ayaklarda yapılmıştır. Sağda betimlenen panter sol ön ayağını hafif kaldırmış ve ayaklar kalın yapılmıştır. Sol da yer alan panter de ise Sol ön ayak sağdaki panterin aksine daha yüksekte ve daha ince yapılmıştır. Bu da önde betimlenen panterin saldırıyı başlatmak üzere olduğunu göstergesidir. Panterlerin arasına sıkışan yaban keçisi ise gayet sakin, sanki öndeki panteri fark etmeksizin yürür şekilde betimlenmiştir. Baş küçük, boyun kalın, gövde hantal ve ayaklar ince yapılmıştır. Baş, kulakları ve sakalları rezerve bırakılmış, diğer bölümler boyayla yapılmıştır. Başucu ve üst panelin aksine, alt panelde ve ayakucu bölümü rozet süslemesi ile son bulmaktadır²⁶¹.

Albertium grubuna ait İzmir’de sergilenen Klazomenai lahtinde hayvan betimlemeleri ayakucu ve alt panelde betimlenmiştir (Lev. 102A). Ayakucu bölümünde karşılıklı iki aslan görülmektedir. Aslanların ağızları açık, keskin dişleri ve dilleri görülmekte, ön sol ayaklarını havaya kaldırmış ve gergin vücutlarıyla betimlenmiştir. Birbirlerine karşı güçlerini gösterme çabası içindedirler. Baş kısmı ve cinsel bölgesi rezerve bırakılmış, diğer bölümler de boya kullanılmıştır. Aslanların arasına ters olarak yapılmış palmet betimlemesi vardır ve ikisi arasında bir sınır oluşturmuştur. Hayvan betimlemelerinin görüldüğü diğer bir bölüm olan alt panel de ise karşılıklı yaban keçileri yapılmıştır. Keçiler başlarını geriye çevirmiş, ön ayakları kıvrılmıştır. Başını geriye çevirerek bir şeyleri hissetmiş olacak ki ön ayakların kıvrarak koşmaya hazırlanmaktadır. Hantal bir gövdeye ve ince bacaklara sahip olan keçilerin baş kısımları, sakalları rezerve bırakılmış, diğer bölümler de boya kullanılmıştır. Her iki sahnede rozet süslemesi ile son bulmaktadır²⁶².

²⁶¹ Cook 1981, 23.

²⁶² Cook 1981, 37.

Albertium Grubuna verilen Munich'te sergilenen lahitte ayakucu, üst panel ve üst köşe çıkıntısı bölümlerinde hayvan betimlemeleri görülmektedir (Lev. 103A)²⁶³. Ayakucu bölümünde aslan ve yaban domuzu ana sahnede yer alan hayvan figürleridir. Aslan tam olarak açmadığı ağızından sadece dişlerini göstermekte ve hırlar şekilde betimlenmiştir. Ön sol ayağını havaya kaldırmış biraz gergin olan vücuduyla gücünü göstermeye çalışmaktadır. Baş ve cinsel bölgesi rezerve bırakılmış, diğer bölümlerde boya kullanmıştır. Karşısında betimlenen yaban domuzu ise başını öne eğmiş, ön bacaklar gergin, arka bacaklar kıvrık ve ince aslana cevap üzere o da hazırlanmaktadır. Ressam bakışlarında biraz olsun domuzun gergin olan ifadesini yansıtmaya çalışmıştır. Göz ve üzerini rezerve bırakmıştır. Domuzun beneklerini göstermek için boyun ve gövdesinde rezerve alanlar bırakmıştır. Geri kalan bölümde boya kullanmıştır. Sahne rozet süslemesi ile son bulmaktadır. Hayvan betimlemelerinin devan ettiği bölüm üst paneldir. Üst panelde sphinks betimlenmiştir. Birçok lahit üzerinde görmeye alıştığımız mitolojik bir yaratıktır. Sahnede sphenklerde tamamen boya kullanılmış ve bazı detayları verilmemiştir. Oturur betimlenen sphinkslerin pozisyonundan dolayı ön ayaklar gergin, arka ayaklar kıvrık durumdadır. Soldaki sphinks, sağdakine göre daha hantal görünümlüdür. Kanatlar havada, kuyruk arka ayakların hemen yanında kıvrık olarak betimlenmiştir. Devam eden hayvan betimlemeleri üst köşe çıkıntısında görülmektedir. Ayakucu panelinde görülen aslan ve yaban domuzu sahnesi bu bölümlerde tekrarlanmıştır. Lahit üzerine yapılan betimlemelerde konu tekrarlanması olan nadir örneklerden biridir. Aslanın hafif ağızı açık, ön ayaklar gergin, sanki karşılaştığı hayvanın karşısında aniden durmuş gibi bir izlenim bırakmaktadır, gergin olan vücuduyla yaban domuzuna gücünü göstermeye çalışmıştır. Aslanın karşısında betimlenen yaban domuzu ise tıpkı ayakucu bölümündeki gibi baş yerde, ön ayaklar gergin aslana saldırmak üzeredir. Yaban domuzunun betimlenişi aslana göre daha güçlü ve daha hantal vücutlu yapılmıştır. Her iki hayvanın yapımında tamamen boya kullanılmış, hiçbir detayı verilmemiş, sadece yaban domuzunun gözleri rezerve bırakılarak gösterilmiştir²⁶⁴.

²⁶³ Cook 1981, 47.

²⁶⁴ Cook 1981, 47.

Newyork'ta sergilenen Albertium grubuna verilen lahitte hayvan betimlemelerinin görüldüğü alanlar ayakucu, alt panel, üst panel ve üst köşe çıkıntısında görülmektedir (Lev. 104A)²⁶⁵. Ayakucu bölümünde iki aslan arasına sıkışan yaban domuzu vardır. Aslanlar ön ve arkadan yaban domuzunu sıkıştırmış, ağzı açık yapılmış ve açık olan ağzından dişleri gösterilmiş, vücut gergin ve ön ayaklarından birini kaldırarak avına saldırmak üzeredir. Yaban domuzunun arkasında betimlenen aslanının havaya kalkan ön ayağı öndekine göre daha yüksekte betimlenmiştir. Yeleleri her ikisinin de çizgi şeklinde yapılmış ve kalkmış olarak betimlenmesi hayvanların gerginliğini göstermek amacıyla yapılmış olabilir. İki aslanın arasında betimlenen başını öne eğmiş yaban domuzu ise, bakışlarından sinirlendiği ve her an aslanlara cevap verebileceği gösterilmiştir. Ressam bence bu duyguyu lahite bakan herkese hissettirmektedir. Yaban domuzunun ön ayaklar gergin, arka ayaklar biraz kıvrımlı, hantal vücutlu ve gergin betimlenmiştir. Çene, göz ve kulak kısmı rezerve bırakılmış, diğer detaylar boya ile yapılmıştır. Betimlemelerin görüldüğü diğer bir alan olan alt panelde karşılıklı sirenler görülmektedir. Sirenler ince ve kibar bir kadın yüzü, saçlar salınmış, kanatlar gergin, silindirik bir gövde, demet şeklinde bir kuyruk ve ince kuş ayaklarıyla betimlenmiştir. Soldaki siren sağdakine göre daha hantal görünüştür. Sirenlerin baş ve boyun kısmı, kanatların bazı detayları rezerve bırakılmış, diğer bölümler boya ile yapılmıştır. Ayakucu ve alt panel rozet süslemesi ile tamamlamıştır. Karışık mitolojik yaratık betimlemesinin görüldüğü diğer bir bölüm üst paneldir. Üst panelde karşılıklı kentauroslar yapılmıştır. Kentaurosların genel olarak betimleniş tarzından biraz farklı betimlenmiştir. İki elleri havada ve sağ ellerinde bir dal parçası tutmakta olan kentaurosların ön ayakların insan şeklinde ayakları at toynağı şeklinde verilmiş, arka ayaklar mitolojik tasvirlerine uygun olarak yapılmıştır. Tamamı boya ile yapılmış olmasına rağmen sakalları, hokka burnu ve iri gözler görülebilmektedir. Üst panelin hemen üstünde görülen üst panel çıkıntısında her ne kadar seçilemeye de aslan, iki sphinks ve panter betimlemesi yapılmıştır. Aslan ön ayaklar gergin, vücut ince, arka ayaklar ön ayaklara göre daha havada betimlenmiştir. Araya sıkıştırdıkları sphinksler seçilemeye de karşılıklı olarak yapılmıştır. Kanatlar açık ve oturur pozisyonda betimlenmiştir. Diğer bir avcı olan hayvan ise panterdir. Panterin, tıpkı aslan gibi ön ayaklar gergin, sol ön ayak havada yapılmış olması ondan ayrılan yönü,

²⁶⁵ Cook 1981, 44.

arka ayaklar ön ayaklara göre daha uzun yapılmıştır. Vücut oldukça ince, boyun uzun, boyna göre kafa küçük yapılmıştır. Betimlenen hayvanların tamamında boya kullanılmıştır²⁶⁶.

²⁶⁶ Cook 1981, 44.

5. ARKAİK İON MİMARLIĞI'NDA HAYVAN FRİZLERİ

5. A. Miletos

1992 yılı kazıları sırasında Zeytintepe'nin batı terasında üç adet mermer heykel parçası ele geçmiştir. Dişi bir pantere ait oldukları anlaşılan mermer parçalarının mimari bir yapı elemanına ait oldukları kesin olarak belirlenmiştir (Lev. 105A-B-C). Heykel parçaları çok iyi bir şekilde tıraşlanmış olup şekillendirilmiştir²⁶⁷. Heykel parçalarının ilki hayvanın sırt kuyruk kısmına ait olup üst bölümden oluşan mermer heykel parçasının sol arka ayağı adım atar durumdadır. Bundan başka güçlü bir şekilde gösterilen kuyruk çıkıntısının bacaklar arasından aşağı doğru uzandığı düşünülmektedir. Panterin iki kuyruğu arasında küçük bir bölümü ele geçen panterin meme uçlarına rastlanmıştır. Bu sebepten dolayı heykel parçaları dişi bir pantere ait olmalıdır. Milet kentinde yapılan kazılar sırasında üzerinde panter tasviri bulunan çok sayıda kap ele geçmiştir. Bu kaplar üzerinde tasvir edilen panterler baz alınarak ele geçen üç heykel parçası dikkate alınarak rekonstrüksiyon denemesi yapılmıştır. Heykel parçalarının arka kısmı düz bir şekilde tıraşlanmıştır. Böylece bu alanın başka bir yüzeyle birleşmesi sağlanmak istenmiştir²⁶⁸.

Berlin'de bulunan ve Milet'den götürülen aslanlar ile olan yakınlıkları Arkaik Dönem Milet heykeltıraşlığı açısından göze çarpan bir özellik gösterir. Berlin'deki aslanlar ile Zeytintepe'den ele geçen panter heykel parçaları karşılaştırıldıklarında bazı benzerlikler göze çarpar. Milet'de ele geçen yatar durumdaki aslan heykellerinin tarihlendirilmesi konusunda bazı tartışmalar vardır (Lev. 106A). Bunların M.Ö.6 yüzyılın ilk yarısına ait oldukları düşünülmektedir. Bu sebeplerden dolayı panterler ile aslanların benzer özellikleri göz önüne alındığında panter heykellerinin de M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına ait oldukları düşünülebilir. Böyle bir yapı örneği Ionia

²⁶⁷ Greave 2005, 41.

²⁶⁸ Greave 2005, 41.

bölgesinde ilk defa karşımıza çıkar. Bu açıdan oldukça önemlidir. Buna göre M.Ö. 6. yüzyılda burada oldukça görkemli bir yapı bulunmaktaydı²⁶⁹.

Doğu Yunan bölgesinde Miletos ve Didyma'da çiftler halinde Kutsal Yol üzerine dizilen ya da mezarlara işaret olması amacıyla yapılan mahmur bakışlı, Mısırlı tipte aslanlar ile karşılaşmaktayız. Bunlar arasında en iyi korunan örnekte, sanatçı sarkık postu gösterirken güçlü omurga kavsinde ve yelenin süslenmesinde herhangi bir kourosun yapımındaki uyumu ve gözlemlemedeki mükemmelliği aşan bir başarıya ulaşmıştır. Bölgesel tiplerdeki söz konusu bu ayrım arkaik dönemin sonlarında yavaş yavaş ortadan kalkar. Bu arada aslan başı uzun süre mimaride kullanılan heykeltıraşlık süslerinde çöten olarak kullanıma devam etmiştir²⁷⁰.

²⁶⁹ Greaves 2005, 44.

²⁷⁰ Boardman 2001, 189.

5. B. Phokaia

Phokaia Athena Tapınağı kazılarında bulunmuş mimari terakotalar arasında muhtemelen Larisa örnekleri ile aynı kalıptan üretilmiş atlı araba tasvirlerinin bulunduğu sima parçaları vardır (Lev. 106B). E. Akurgal'a göre bu levhalar 6. yüzyılın son çeyreğine ait olmalıdır²⁷¹.

²⁷¹ Cevizoğlu 2005, 86.

5. C. Erythrai

Sphinks mitolojik yaratıklar arasında sevilen ve tercih edilen konulardan biridir. Güçlü, gösterişli ve korkutucu görüntüsünden dolayı genellikle korumacılık vasfını yüklenmiştir. Bu sevilen mitolojik yaratıklar Erythrai’de bulunan bir terrakotta üzerinde de karşımıza çıkmaktadır (Lev. 107A-B). Biri dişi biri erkek olan sphinksler sağ ön ayaklarını kaldırmış pençeler birbirine değmiş olarak yapılmıştır. Erkek olan sphinks dişiye göre daha güçlü ve kalın belli yapılmıştır. Kanatlar da daha kalın, enli ve daha geniş açılmıştır. Ön sol ayak gergin ve arka ayaklara göre daha kalın, gövde uzun, kalça oturur pozisyonu almış, arka ayaklar kalçanın aldığı şekilden dolayı kıvrılmış, kuyruk “s” şeklinde kıvrılmıştır. Dişi sphinkste erkek sphinks gibi benzer özellikler gösterirken erkekten ayıran en önemli yönü dişiliğini vurgulayan memeleridir. Bu sphinkslerin benzerleri Klazomenai lahitlerinde de görülmektedir. Sphinkslerin hemen arkasında lotus betimlemeleri görülmektedir. Lotuslar tamamen zeminde olmadığı için devamında olan kuyruklar hayvan betimlemelerinin devamı olduğunu göstermektedir. Hayvan betimlemelerinin hemen üstünde yer alan parça üzerinde lotus-palmet dizisi devamı görülmektedir. Hayvan betimlemelerin aksine boyuna doğru yol izlemektedir²⁷².

²⁷² Bayburtoğlu 1977, 119.

5. D. Didyma

Didyma Apollon Tapınağı, Batı Anadolu yapı faaliyetleri içinde, Ephesos Artemis ve Samos Hera Tapınakları gibi dipteros plan geleneğini takip eden anıtsal mimarinin önemli örneklerindendir (Lev. 108A). Yapı M.Ö. 540 tarihlerinde inşa edilmeye başlanmıştır, ancak yapı M.Ö. 494'te Dareios, daha sonra Xserxes tarafından tahrip edilmiştir²⁷³. Arkaik Didyma Apollon Tapınağı'nın çatı mimarisine ait kayıtlı parçalar, Ephesos Artemis Tapınağı'nda olduğu gibi az sayıdadır. Ele geçen parçalar, biri İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde (Lev. 108B), diğeri Berlin'de bulunan iki adet Gorgon kabartmalı köşe architrav veya friz bloğu (Lev. 109A)²⁷⁴, İon kymalı blok ve geisona ait parçalardan ibarettir²⁷⁵. Gorgonlu köşe bloklarından İstanbul'da bulunan parçanın yüksekliği 90.9 cm, derinliği 53.0 cm'dir. Gorgon gövdesinin sol yarısının işlendiği kenarda, Gorgon figürünün 33 cm kadar gerisinde, bir aslan kabartmasına ait ön pençeler yer alır. Berlin'deki bloğun 90.9 cm, derinliği 76.3 cm'dir. Bu blokta Gorgon kabartmasının hemen arkasından başlayan 3 fascia profilleri izlenebilmektedir²⁷⁶.

Bu kabartmalı architrav blokları birçok tartışmayı da getirmiştir. Ephesos Artemis, Didyma Apollon ve Samos Polykrates tapınakları arasında architrava dair buluntular içeren tek örnek Didymaion'dur. İstanbul ve Berlin'de bulunan gorgon kabartmalı iki köşe bloğu, farklı özellikleriyle, iki farklı öneriyle tanımlanmaktadır. Gruben'in önerisine göre İstanbul'da korunan fasciasız parça arkaik tapınağın güney ve doğu kanatlarında kullanılmıştır²⁷⁷. Blokta Gorgon kabartmasının arkasında pençeleri görülen aslan ise architravın kabartmalı yapılmış olduğunu işaret ettiği görüşünün ileri sürülmesine neden olmuştur (Lev. 109B)²⁷⁸. Berlin'deki parçanın ise İstanbul bloğundan daha geç olduğu değerlendirilerek, yapının kuzey ve batı

²⁷³ Dinsmoor 1950, 133.

²⁷⁴ Gruben 1963, 142-146.

²⁷⁵ Schneider 1996, 7-8.

²⁷⁶ Schattner 1996, 4.

²⁷⁷ Gruben 1963, 142-147.

²⁷⁸ Gorgon ve aslan kabartmalı İstanbul bloğu, tartışmalar nedeniyle, kesin friz saptaması ile tanımlanması güç bir buluntudur. Batı Anadolu yapılarında frizin geleneksel olarak, kabartmalı uygulandığına dair sunulan teoriler ise, Ephesos Artemis ve Didyma Apollon tapınaklarında kullanıldığı anlaşılan kabartmalı sütun tamburları ile desteklenmeye çalışılmaktadır. Bkz. Öncü, 2005, 36.

kanatlarında kullanıldığı önerilmiştir²⁷⁹. Berlin bloğu, bu öneri sonucu, yapının kuzey ve batı kanatlarının fascialı olduğunu gösterir.

Didyma Apollon Tapınağı Gorgonlu köşe blokları için bir diğer öneri Schattner tarafından sunulmuştur (Lev. 110A)²⁸⁰. Bu öneride Berlin bloğu üç fascialı architrav, İstanbul bloğu ise, Berlin bloğunun üzerine binen hayvan kabartmalı friz olarak önerilmiştir.

İstanbul bloğunda Gorgon'un tümü korunmuştur ve parçanın yüksekliği 90.9 cm'dir. Berlin bloğunda ise Gorgon'un baş ve kanat uçları olmaksızın yükseklik 90.9 cm'dir. G. Gruben Berlin bloğunun üzerine İon kymalı blokların bindiğini ve bu bloğun Gorgon'un kanatlarının arkasından başladığını önermiştir²⁸¹. Bu aynı architrav kuşağındaki iki bloğun yükseklik farkını ortadan kaldırabilir, ancak klasik İon yapılarının üst yapı kurallarına uygun değildir. Aynı zamanda bu derece önemli bir yapının iki kenarının fascialı diğer iki kenarının ise kabartmalı friz şeklinde oluşturulması da İon yapıları üst yapıları tasarım çizgilerine aykırı görünmektedir. Schattner'in önerisi ise, Barletta tarafından, architrav-friz oranları göz önünde bulundurularak reddedilir ve Gruben'in önerisi daha uygun olarak işaret edilir²⁸².

²⁷⁹ Gruben 1963, 144-146.

²⁸⁰ Schattner 1996, 2, 17-23.

²⁸¹ Gruben 1963, 36-39

²⁸² Barletta 2001, 117.

5. E. Myus

Myus'da bir mezar yapısında bulunmuş yaklaşık 35 adet kırık friz parçası en azından on adet panele ait olmalıdır (Lev.111A-B-C), (Lev. 112A-B-C). Kırık parçaların birleştirilmesiyle tekrar ayağa kaldırılan frizler üzerinde İonia karakteri taşıyan ve vazo resimleri ile mimari pişmiş toprak levhalardan da çok iyi bilinen bir sahne yer alır (Lev. 110B). Arabacı dizini kırarak öne doğru eğilmiş ve elinde dörtnala koşan atların dizginlerini tutmaktadır. Bir kemer ile belini sıktığı kısa khitonu giyen arabacının başında bir şapka bulunur. Atların yeleleri düzenli ve birbirine paralel düz çizgiler şeklinde stilize edilmiştir. Araba siperinin hem önünde hem de arkasında geniş bir tutamak yer alır ve tekerlekler genelde sekiz parmaklı olmasına karşın, aralarında dört parmaklı tekerlek tasviri bulunan parçalar da vardır²⁸³.

²⁸³ Cevizoğlu 2005, 96.

6. SONUÇ

Paleotik Dönem'den itibaren insanların hayvanlarla tanışması ve hayvanları hayatı (beslenme) dışında inançlarında, sanatlarında, kültürlerinde ve simgesel olarak kullanmaya başlamışlardır. Paleotik Dönem'de bunu inançlarına yansıtmışlar, tanrıçalarıyla özdeşleşmişlerdir. Panter, yılan, akbaba, boğa gibi hayvanları çok fazla detaylarına girmeden basit, özensiz ve kendi hayatlarına kattıklarıyla anlamlaştırmışlardır.

Mezopotamya kültürlerinde hayvanlar inançlar dışında özellikle sanatta büyük bir öneme sahiptir. Gösteriş amaçlı kullanılan hayvan betimlemeleri bazen kendi özelliklerinin yanında başka hayvanların da özelliklerini alarak, fantastik yaratık olarak nitelendirilmiş ve başka bir isim altında anılmıştır. Ayrıca yeni hayvan türleri insanoğlunun hayatına girmeye başlamış ve insanlar da onları kullanmaya başlamışlardır. Özellikle aslan güç göstergesi olarak anılmıştır. Aslanın boğayla olan mücadelesi simgeleştirilmiş, günümüze kadar uzanan bir tarihe sahip olmuştur. Hayvanlar süslemede, seramikte ve mimaride kullanılmış, kişinin gücünü, tanrıya olan saygısını ve zenginliğini vurgulamak amaçlı yapılmıştır. Bunlar dışında günlük hayatta kullanılan eşyalarda da yerini almış; detaylı, özenli fakat hissiyatlarını fazla yansıtamamışlardır. Hayvan betimlemeleri artık birçok açıdan kültürleri ayırmada ve kendi kültürlerini yansıtmada önemli bir yere sahiptir.

Hititler hayvan betimlemelerini gösterişli kapılarda ve orthostatlarda yapmışlardır. Özellikle kapılara yapılan Aslanlar ve sphinksler simgeleşmiş kentin hem koruyuculuğunu hem de gücünü göstermeye çalışmıştır. Burada dikkat çeken başka bir hususta farklı kültürlerde yapılan hayvan betimlemelerinin, kendi sanatı içine dahil ederek, kültürel alışverişi anlatmaya çalışmışlardır. Hayvan betimlemeleri güzel bir örnek oluşturabilir. Hititlerde Asur'da, Mısır'da çok sevilen av betimlemeleri Hititler'de yapılmış ve orthostatlar üzerine işlenmiştir. Aslan, geyik, yabandomuzu v.s. Mezopotamya kültüründe olduğu gibi fantastik yaratıklar Hitit sanatına da girmiştir.

Minos ve Myken sanatında yaşadığı coğrafi şartlardan dolayı sanata daha çok denizle ilgili hayvan türleri yer almıştır. Bu da sanatın farklı bir yönünü vurgulamıştır. Duvar resimlerine, seramiklere, banyo teknelerinde, aynalarda, kamalarda kullanılmıştır. Tabi birçok kültürde olduğu gibi farklı kültürlerin izleri de görülmektedir. Fantastik yaratıklar bu iki kültürde de işlenmiştir. Minos ve Myken sanatında birçok kültürde göremediğimiz hayvanların günlük hayatındaki birbirine olan ihtiyaçları da konu olarak işlenmiştir. Mücadale ve beslenme örnekleri de birçok kültürde olduğu gibi kendi sanatsal özelliklerini katarak anlatma yoluna gitmişlerdir.

Urartu sanatında ilk olarak görülen ve kendilerince geliştirdikleri kemerlerde süsleme olarak hayvan betimlemelerini tercih etmişlerdir. Kemerler üzerindeki hayvan betimlemeleri kimin kullandığını, zenginliğini ve cinsiyetini belirleyen unsurlardı. Kemerler dışında, miğfer, kalkan, göğüslük gibi birçok silah üzerinde de kullanılmıştır. İlk örneklerini gördüğümüz bu uygarlıkta, bolca bulunan malzemeyi kendi ihtiyaçlarının yanında, sanatsal bir özellik ve gösteriş katarak, el becerilerini de kullanarak yapmışlardır.

Geç Hitit sanatı Asur, Babil, Arap ve Girit sanatlarının yansıması görülürken, kendi özelliklerini de vurgulayarak onların içinden sıyrılmayı başarmıştır. Orta Krallık Çağı'ndan daha fazla başka kültürlerin izleri de görülmektedir. Altılıklarda, av sahnelerinde bunu daha çok hissettirmektedir. Bunun dışında detaysız ve özensiz üst üste istiflenmiş hayvan betimlemeleri de görülmektedir.

Pers sanatına gelindiğinde Anadolu'da büyük etkisi olduğu kesindir. Sanatsal açıdan etkileri de görülmektedir. Tatarlı Tümülüsü buna güzel bir örnektir. Mezar doğulu bir şahsiyete aittir. Konu olarak (Kızılbel mezarında olduğu gibi) yunan mitleride kullanılmıştır. Duvarda Herakles'in Geryoneus'un sürülerini kaçırmayı ve onun arkasında kaçan kanatlı boğalar betimlenmiştir. Burada ilginç olan boğaların kanatlı yapılışı ve daha önce böyle bir örnekle karşılaşılmasındadır. Belki de kendi kültürlerinden bir şeyler katmak için de yapılmış olabilir. Mezar doğu-batı kültürünü bir arada barındırmıştır. Ayrıca havada aşağı doğru uçan kuşlar da simgeleştirilerek ölüm tasvir edilmiştir. Akhaemenidler dönemine ait merdiven basamaklarında

gösterişli ve kültürlerine uygun olarak aslan-boğa mücadelesi yapılmıştır. Güçlü ve zayıfı simgelemektedir.

Kıta Yunanistan ve adalarda arkaik dönem öncesinde geometrik döneme verilen örnekler hayvanların uzuvlarını abartılı yapılmış, sikke üzerinde görülen aslan-boğa mücadelesi oldukça iyi işlenmiştir.

Arkaik Dönem’de görülen hayvan frizleri Anadolu’da birçok bölgede görülmektedir. Bu bölgelerden biri olan Frigya’da karşılıklı ayağa kalkmış aslanlar kaya üzerine oyulmuş, benzer örneği terrakottaya da işlenmiştir. Frigya’da özellikle terrakotalar da karşılıklı hayvan betimlemeleri, mitolojik yaratıklar, araba sahneleri, mitler konu olarak işlenmiştir. Karşılıklı duran yaban keçileri ortada hayat ağacı doğuya özgüdür. Theseus- Minotaur Prof. Dr. Fahri Işık’ın da değindiği gibi doğuda Bey-Boğa mücadelesi ile benzerlik göstermektedir. Bunların dışında karşılıklı aslan-boğa, kentauroslar betimlenmiştir. Orthostatlar üzerinde görülen hayvan betimlemelerinde vücut abartılı ve özensiz olarak işlenmiştir. Orthostatlar içine tamamen yerleştirilmiştir. Bu örneklerin dışında hayvan betimlemeleri malzeme olarak ahşap ve fildişine yapılmıştır. Hayvan betimlemelerinde ifadeler tam olarak yansıtamamışlardır.

Lydia’da ise Lydia evi olarak adlandıran mimari yapıda birçok arkaik tapınağa örnek oluşturabilecek özellikler taşımaktadır. Alınlık simasında savaş arabası, yanal simalarda uzun yağmur suyu oluğunun her iki yanında, karşılıklı şaha kalkmış Pegasoslar, aşağıda ise sekerek yürüyen keklikler, her iki elinde Anadolu Parsı taşıyan tanrıça ve yıldız ve kıvrım motifleri bulunmaktadır. İonia ve Karia’da alınlık simalarında sıkça kullanılan keklik figürlü friz levhalarından önemli bir parça da Sardeis’te bulunmuştur. Sağa doğru yürüyen keklik figürü İonia, Karia ve hatta Frigya örnekleri ile çok yakın benzerlik içindedir. Lydia Evi’nin keklik frizine ilham kaynağı olan ve Mylasa buluntusu olarak kayıtlara geçmiş olan alınlık simasına ait keklik frizi levhası günümüzde Bodrum Müzesi’nde korunmaktadır.

Şaha kalkmış bir Pegasos'un hemen altında tasvir edilmiş olan komast figürü dikkat çekicidir. Adeta kendinden geçmiş durumdaki erkek figürünün esrarengiz ve orjiastik dansının bir yanal sima üzerinde tasvir edilmesi sima plakasını bezeyen sanatçının bir buluşu olmalıdır. Bir kült dansı izlenimi veren figürlü bezeme, pişmiş toprak mimari plakalar içinde bir ilki sergilemektedir.

Lydia seramik açısından da birçok örneğe sahiptir. Dikkat çekici olan atçılığın yaygın olduğu Lydia'da vazo üzerine doğuya özgü pantolon giyen, abartılı bir şekilde yapılmış olan süvari, uzun bacaklı, gövdeli bir ata binmiş olarak betimlenmiştir. Benzer örneği mimari terrakotta üzerinde de görülmektedir. Tek farkı şaha kalkmış bir at yapılmış ve vazo üzerinde olduğu gibi doğuya özgü giyinmiş bir binici görülmekte, binicinin hemen önünde griphon tasvir edilmiştir. Bu kap ve terrakotta örneği de bize Lydialı sanatçıların doğudan etkilendikleri ve onlarla olan etkileşimlerini yansıtmaktadır. Başka güzel bir örnek olarak İkiztepe Tümülüsü'nde bulunan alabastron üzerinde görülen betimlemeler hem Doğu Yunan hem de Mısır özellikleri taşıması açısından önemlidir.

Lydia'daki başka önemli bir eser olan Kerkenes Dağ'dan fildişi levhadır. Eserin Kerkenes'te bulunması, M.Ö. 1. binyılın başlarından itibaren Batı ve Orta Asya arasındaki sosyopolitik olarak değişken ortamda lüks mal üretimi ve değiş tokuşu gibi sorulara cevap vermektedir. Hayvan betimlemeleri açısından bakıldığında zaman da unik bir eser olarak nitelendirilebilir.

Troas bölgesinde başlı başına bir tez konusu oluşturan Assos Athena Tapınağı'ndaki hayvan betimlemeleri birçok açıdan unik eser olarak nitelendirilmiştir. Herakles ile ilgili mitler, kentauros lar, sphinksler, aslanlar, aslanların saldırdıkları aslanlar, aynı güçte olup birbirine saldıran hayvanlar, sakın olarak betimlenen aslan gibi örnekler Arkaik dönemin sanatını en güzel şekilde yansıtır.

Aiolis'ten M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına tarihlenen Larisa pişmiş toprak mimari kaplama levhaları üzerinde çok sevilen motiflerden bir araba yarışı sahnesi vardır.

Karia'dan Euromos buluntuları çok dikkat çekicidir. 1969-1975 yılları arasında Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu başkanlığında Euromos'ta gerçekleştirilen kazı ve onarım çalışmaları sırasında yaklaşık 800 parçadan oluşan, klasik arkeoloji dünyasında bugüne kadar bilinen en büyük arkaik mimari terrakotta grubu ortaya çıkarılmıştır. Özellikle Tanrılar alayı olarak adlandırılan frizde gerek Anadolu, gerekse Yunanistan, Sicilya ve İtalya'da bulunmuş mimari terrakotta malzemeleri içinde daha önce benzer örneğine rastlanılmayan özel bir sahne olduğu anlaşılmıştır. Frizde yer alan kanatlı at figürleri görüldüğü anda, Sardeis mimari terakotta buluntularından tanılan Pegasos figürlerini hatırlatan, ancak diğer parçaların ve kırıkları birbiri ile tamamlanan bir parçanın da yardımı ile kanatlı ikişer atın çektiği arabalı bir tören alayının varlığı anlaşılmıştır. Bunun dışında malzeme içindeki en büyük gruplardan biri de Kentauiromakhia frizine ait olan parçalardır.

Karia'da diğer önemli bir grup ise Hacıbayramlar'da bulunan önemli terrakotta grubudur. Euromos'taki gibi benzersiz örnekler bulunmuştur. Lydia evi gibi birçok yapıya örnek oluşturabilecek unsurları içinde barındırmaktadır. Bu grupla ilgili henüz bir yayın yayınlanmamıştır. Aslanların, anadolu parsının, yaban domuzların, boğaların, kekliklerin ve köşelerdeki sphinkslerin betimlenişi Arkaik Dönem Tapınaklara öncülük edebileceği düşünülmüştür. Hacıbayramlar buluntuları birçok yabancı müzede sergilenmektedir. Ayrıca Klazomenai lahitlerinde, Assos Athena Tapınağı'nda, Lydia Evi'nde, Didyma Apollon Tapınağı'nda v.b örnekler Hacıbayramlar'dakiyle benzerlik göstermektedir.

Lykia'da ise Kızılbel ve Karaburun mezarları hayvan betimleri açısından önemli örnekler arasında yer alır. Kızılbel mezarı Persli bir şahsiyete aittir. Tatarlı Tümülüsü'nde olduğu gibi hem doğu hem de yunan sanatını bir arada kullanılmıştır. Hayvan betimlemesi olarak sadece Medusa görülmekte ve oldukça büyük yapılmıştır. Pegasos ve Khrysaor görülmemektedir.

Karaburun mezarında ise hayvan betimlemeleri kireçtaşından yapılmış olan klinenin ön cephesinde görülmektedir. Farklı yönlere doğru hareket eden köpek ve horoz betimlemeleri görülmektedir.

Arkaik Dönem Anadolu dışı örneklerde mimari unsurlarda tapınakların alınlıklarında, yunan mitleri, yunanlı tanrıları ve fantastik yaratıklar konu olarak işlenmiştir. Hayvan betimlemeleri olarak Prinias'taki Apollon Tapınağı'nda betimlenen panterler, Korkyra Artemis Tapınağı'nda Medusa'nın yanında yer alan panterler, Delphi Apollon Tapınağı'nda hayvan mücadeleleri, Korkyra'da ki Dionysos Tapınağı'nda hayvan betimlemeleri örnek olarak verilebilir. Mimari dışında seramikler üzerinde de hayvan betimlemeleri vardır. Anadolu'da Lydia Evi'nde Mylasa örneği, Euromos'ta gördüğümüz keklik frizi Rhodos'ta ve Zypern'de bulunmuş kapların üzerinde de betimlenmiştir. Bunlar dışında otlayan yaban keçileri, sphinksler, kazlar, kuşlar Anadolu'da bulunan birçok seramik parçasında ve Klazomenai lahitlerinde görülmektedir.

Arkaik ion sanatında görülen hayvan frizli başlık altında İonia bölgesinde mimari dışında bulunan örnekler anlatılmıştır. Seramikler, Klazomenai Lahitleri, Plastik eserler, madeni eserler ele alınmıştır. Klazomenai Lahitleri'nde gördüğümüz hayvan betimlemeleri Anadolu'da ve Anadolu dışındaki birçok malzemede benzer hayvan betimlemeleri görülmektedir.

İonia'da Milet'te görülen mimari malzeme üzerinde panterlere ait parçalar bulunmuştur, oldukça iyi tıraşlanmıştır. Güzel bir çizimle bu gösterilmiştir. Benzer örneklerine Klazomenai lahitlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Erythrai'de bulunan terrakotta üzerinde karşılıklı sphinks betimi vardır. Ön ayaklarını kaldırmıştır. Benzer örneklerini Assos Athena Tapınağı'nda ve Klazomenai lahitlerinde görülmektedir.

Arkaik Dönem mimari yapılara en güzel örnek olan arşitravların köşeleri ve üzerlerinde betimlenen aslanlar tartışmalara neden olmuştur. Sphinksler ve aslanların

duruğu üzerine tartışmalar ve çizimler bu konuyu net bir çözüme kavuşturamamıştır. Hacıbayramlar'da bulunan parçalar tartışmaları sonlandıracak türdendir.

Myus'ta ise atlı arabacı tasviri bulunmuştur. Kırık parçaların tamamlanmasıyla tasvir ortaya çıkmıştır. Bu tasvir birçok yapıda karşımıza çıkmıştır. Lydia evinde benzer örnekler görölmektedir.

7. KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

- Akerstrom 1951 Akerstrom, A., Architectonische Terrakottaletten in Stockholm, Stockholm 1951.
- Akurgal 1997 Akurgal, E., Anadolu Kültür Tarihi, Tubitak, Ankara, 1997.
- Akurgal 1997 Akurgal, E., Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- Akurgal 1997 Akurgal, M., Korint Seramiği M.Ö. 750-550, İstanbul, 1997.
- Ateş 2001 Ateş, M., Mitolojiler ve Semboller, Ana Tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri, İstanbul, 2001.
- Ateşlier 2006 Ateşlier, S., “Euromos Arkaik Mimari Terrakotaları Üzerine İlk Gözlemler”, Arkeoloji Dergisi VIII, Aydın, 2006, S. 59-78.
- Ateşlier 2010 Ateşlier, S., “Lidya Pişmiş Toprak Mimari Levhaları”, Lydialılar ve Dünyaları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, S. 225- 232.
- Ateşlier 2011 Ateşlier, S., “The Archaic Architectural Terracotas from Euromos and Some Cult Sings”, Boreas 32, 2011, S. 279-290.
- Barletta 2001 Barletta, B., A., The Origins of the Greek Architectural Orders, Cambridge, 2001.
- Bayburtoğlu 1977 Bayburtoğlu, C., Erytra II Pişmiş Toprak Eserler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977.
- Belli 2003 Belli, O., “Urartular”, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1, Görsel Yayınlar, 2003, S. 139-213.

- Black-Green 2003 Black, J.,-Green, A., Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü, Tanrılar, İfritler, Semboller, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Boardman 2001 Boardman, J., Yunan Heykeli Arkaik Dönem, Homer Kitapevi, Çev: Yaşar Ersoy, İstanbul, 2001.
- Buschor 1940 Buschor, E., Griechische Vasen, München, 1940.
- Carpenter 2007 Carpenter, H., T., Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007.
- Casabonne 2007 Casabonne, O., "Akamenid İmparatorluğu, Büyük Kral ve Persler", ArkeoAtlas, 2007, S. 22-35.
- Cevizoğlu 2005 Cevizoğlu, H., Arkaik Dönem Klazomenai Kabartmalı Vazoları, İzmir, 2005. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Cook 1933 Cook, R., M., Fikellura Pottery, BSA 34, 1933.
- Cook 1981 Cook, R., M., Clozomenian Sarcophagi, Zabern, 1981.
- Çavuşoğlu 2006 Çavuşoğlu, R., "Urartu Kemerleri" ArkeoAtlas, İstanbul, 2006, S. 95-96.
- Darga 1992 Darga, M., A., Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1992.
- DeVries 2006 DeVries, K., "Phryg Sanatı Geometrik Doruk", ArkeoAtlas, İstanbul, 2006, S. 58-61.
- Dinsmoor 1950 Dinsmoor, W., B., "The Architecture of Ancient Greece", Newyork, 1950.

- Dusinberre 2010 Dusinberre, E., R., M., “Lidya Fildişi Eseler”, Lydialılar ve Dünyaları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, S. 191-200.
- Emery 1938 Emery, B., W., "Excavations at Saqqara: The Tomb of Hemeka", Egypt's Making the Origins of Ancient Egypt 5000-2000 BC, Cairo, 1938, S. 128.
- Ghadim 2007 Ghadim, F., İ., Anadolu’da Urartu Savaş Aletleri Bezeme Sanatı, İstanbul, 2007 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Glendinning 2007 Glendinning, M., “Frig Pişmiş Toprak Mimari Levhaları”, Friglerin Gizemli Uygarlığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, S. 181-187.
- Greenwalt 2010 Greenwalt, C., H., Jr., “Lidyalılar ve Dünyaları” Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, S. 3-36.
- Greenwalt 2010 Greenwalt, C., H., Jr., “Atçılık”, Lidyalılar ve Dünyaları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, S. 217-223.
- Greenwalt 2010 Greenwalt, C., H., Jr., “Lydia’da Çömlekçilik”, Lidyalılar ve Dünyaları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, S. 107-124.
- Graeve 1987 Graeve, V., V., “Eine Miszelle zur Griechischen Malerei”, İsmiit 37, 1987.
- Greaves 2003 Greaves, A., M., Miletos Bir Tarih, Homer Kitapevi, Çev: Hüseyin Çınar Öztürk, İstanbul, 2003.
- Graeve 2005 Graeve, V., V., “Fundeaus Millet” AA I, Halband, 2005, S. 27-101.
- Gruben 1963 Gruben, G., “Das Archaische Didymaion”, JDI 78, 1963, S. 78-182.

- Hanfmann 1945 Hanfmann, G., M., A., “Horsemen from Sardis”, AJA, Vol: 49, No:4, S. 570-581.
- Hartner 1965 Hartner, W., “The Earliest History of the Constellations in the Near East and Motif of the Lion-Bull Combat”, Journal of Near Eastern Studies, Vol: 24, No: 1/2, Chicago, 1965, S. 1-16.
- Hemelrijk 1984 Hemelrijk, J., M., Caeretan Hydriae, Mainz, 1984.
- Higgins 1994 Higgins, R., Minoan and Mycenaean Art, Newyork, 1994.
- Işık 2007 Işık, F., “Karanlık Dönem’in Aydınlığı ve Frig Sanatının “Anadoluluğu” Üzerine”, Friglerin Gizemli Uygarlığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, S. 15-21.
- Işıklar 2008 Işıklar, T., Frig Yontu Sanatı ve Etkileşimleri, İzmir, 2008. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Jenkins 2006 Jenkins, I., Greek Architecture and Its Sculpture in the British Museum, London, 2006.
- Kardara 1963 Kardara, C., H., Ποδιακη Αγγειογραφία, Athen, 1963.
- Karageorghis 1960 Karageorghis, V., “Mycenaean Birds Reunited”, AJA Vol 64, No 3, 1960, 278-280.
- Kerschner 2008 Kerschner, M., “Artemis Kutsal Alanı’nda Bulunan Pişmiş Toprak Kaplar”, Efes Artemisionu Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kienlin 2010 Kienlin, A., “Mezar Mimarisi”, Tatarlı Renklerin Dönüşü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, S. 89-119.

- Kutper 2010 Kutper, K., "Foreign Influences During the Early 18th Dynasty", *Ancient Egypt From Prehistory to the İslamic Conquest*, Newyork, 2010, S. 65.
- Malraux 1960 Malraux, A.,-Salles, E., G., *L'Unıvers Des Forms Sumer*, Librairie Gallimard, France, 1960.
- Mellart 2003 Mellart, J., *Çatalhöyük, Anadolu'da Neolitik bir Kent*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Mellink 1973 Mellink, J., M., "Excavations at Karataş-Semahöyükand Elmalı, Lycia, 1973", *AJA*, Vol. 78, No: 4, 1973, S. 351-359.
- Miller 2010 Miller, S., G., "Kuzey Likya'da Boyalı Mezar Odası: Kızılbel ve Karaburun", *Tatarlı Renklerin Dönüşü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, S. 319-329.
- Müderrişoğlu 2001 Müderrişoğlu, B., *Hanover Ressamı*, Ankara, 2001. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Oates 2004 Oates, J., *Babil*, Arkadaş Yayınevi, Çev: Fatma Çizmeli, Ankara. 2004.
- Öncü 2005 Öncü, Ö., E., M.Ö. 5-4. YY. Batı Anadolu İon Yapılarında Çatı Mimarisi, Aydın, 2005. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Sams 2007 Sams, G., K., "Gordion ve Frigler", *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, S. 49-58.
- Schattner 1996 Schattner, T.,G.,"Architrav und Friesdes Archaischen Apollon tempels von Didyma", *JDI* 111, 1996, S. 1-23.

- Schiering 1957 Schiering, W., Werkstätten Orientalisieren der Keramik auf Rhodos, Berlin, 1957.
- Schmidt 2007 Schmidt, K., Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Berlin, 2007.
- Schneider 1996 Schneider, P., “Neue Fundevom Archaischen Apollotempel in Didyma”, Diskussionenzur Archäologischen Bauforschung 6 (Säuleund Gebälk), Mainz, 1996, S. 78-83.
- Serdaroğlu 2005 Serdaroğlu, Ü., Behramkale Assos, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Sevin 1991 Sevin, V., Yeni Asur Sanatı I Mimarlık, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Sevin 2001 Sevin, V., Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- Sevin 2003 Sevin, V., Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Shear 1914 Shear, T., L., “A Sculptured Basis from Loryma”, AJA Vol: 18, No: 3, 1914, S. 285-296.
- Simandiraki 2004 Simandiraki, A., "Μινωπαιδείς:* the Minoan Civilization in Greek Primary Education", World Archaeology Vol. 36(2), English, 2004, S.177–188

- Summers 2007 Summers, F., G., “Kerkenes Dağ” , Friglerin Gizemli Uygarlığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, S.115-123.
- Summerer 2010 Summerer, L., “Duvar Resimleri”, Tatarlı Renklerin Dönüşü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, S. 121-185.
- Toteva 2007 Toteva, G., D., “Pers Kentleri ve Sanatı, On Binlerin Düşü”, ArkeoAtlas, 2007, S. 36-55.
- Tuplin 2010 Tuplin, C., “Tatarlı Mezar Odasının Tarihi Önemi”, Tatarlı Renklerin Dönüşü, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, 2010, S. 187-203.
- Türe 2009 Türe, A., Lydia/Uşak Karun Hazinelele ve Bulundukları Tümölüslele, İzmir, 2009.
- Walter 1968 Walter, H., Frühe Samische Gefäße, Samos V, 1968.
- Yıldırım 2003 Yıldırım, S., “Aslan Boğa Mücadelesi Kompozisyonu”, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Dergisi 43,2, Ankara, 2003, 1-18.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Selda KÖKEN
Doğum yeri ve Tarihi : Antalya/Kumluca 03.01. 1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar : 2005-2006 yaz sezonu T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Lagina Kazıları
: 2006-2007 yaz sezonu T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Lagina Kazıları
: 2007-2008 yaz sezonu T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Lagina Kazıları
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

e-posta adresi : arkeolog_demeter@hotmail.com

Tarih : 30.07.2011

HAYVANLAR	TARİH ÖNCESİ	ASUR	HİTİT	MINOS	GEÇ HİTİT	PERS	BABİL	FRİGYA	LYDİA	TROAS	AIOLİS	KARİA	LYKİA	ANADOLU DIŞI	İONİA
Aslan	X	X	X		X	X	X	X		X		X		X	X
Akbaba	X														
Akrep	X														
Anadolu Parsı	X								X			X		X	
At		X			X			X	X		X				X
Baykuş		X													
Boğa	X	X	X		X	X	X	X		X		X		X	
Balık				X											
Ceylan	X									X					
Eşek	X														
Geyik			X		X					X					
Güvercin						X					X				
Horoz													X		
Keçi		X						X							
Keklik				X					X			X	X		
Köpek			X								X		X		X
Panter	X														
Örümcek	X														
Tavşan											X				
Tilki	X														
Turna	X														
Yaban domuzu			X							X		X		X	
Yılan	X														
MITOLOJİK YARATIKLAR															
Ejderha							X								
Grifon					X			X	X						
Kentaur								X		X		X	X		
Medusa												X	X		X
Orthos						X									
Pegasus												X			
Sphinks			X		X			X		X		X			X
Triton														X	
Mimaride hayvan tasvirlerinin dağılımını gösteren tablo.															

Tablo 1

HAYVANLAR	FRİGYA	LYDİA	TROAS	AIOLIS	KARIA	LYKIA	IONIA
Aslan	Mimari	Seramik	Mimari		Mimari		Seramik Lahit Mimari Lahit
Anadolu parsı		Mimari Seramik			Mimari		
At	Mimari Fildişi kakma	Mimari Seramik		Mimari			Mimari seramik Lahit
Baykuş							
Boğa	Mimari	Seramik	Mimari		Mimari		Seramik Lahit
Balık							
Ceylan		Seramik Fildişi Kakma	Mimari	Mimari			
Geyik	Mimari	Seramik	Mimari				Lahit
Güvercin							
Horoz		Seramik				Mimari	Seramik Lahit
Kaz							Seramik Lahit
Keçi		Seramik					Seramik
Keklik		Mimari			Mimari	Mimari	
Koç		Fildişi Kakma					Lahit
Koyun		Fildişi Kakma					
Köpek		Seramik		Mimari		Mimari	Lahit
Panter							Mimari Lahit
Tavşan		Seramik		Mimari			
Yaban domuzu			Mimari		Mimari		Lahit
Yılan		Seramik			Mimari		
MİTOLOJİK YARATIKLAR							
Grifon	Mimari	Mimari					Lahit
Kentaur	Mimari		Mimari		Mimari		Lahit
Medusa					Mimari	Mimari	
Minataur	Mimari Seramik	Mimari					
Pegasus		Mimari			Mimari		
Sphenks	Tarak		Mimari		Mimari		Seramik Lahit Mimari
Siren	Mimari						Seramik Lahit

Tablo 2

HAYVANLAR	KLAZOMENAI	SMYRNA	EFES	MİLET	PHOKİA	ERYTRAİ	DİDYMA	MYUS
Aslan	Lahit	Seramik		Mimari			Mimari	
Anadolu parsı	Lahit							
At	Seramik Lahit				Mimari			Mimari
Boğa	Lahit	Seramik						
Ceylan								
Geyik	Lahit							
Horoz	Seramik Lahit							
Kaz	Lahit	Seramik		Seramik				
Keçi	Lahit	Seramik	Seramik	Seramik				
Koç	Lahit							
Köpek	Lahit							
Panter	Lahit			Mimari				
Yaban domuzu	Lahit							
MİTOLOJİK YARATIKLAR								
Grifon	Lahit							
Kentaur	Lahit							
Medusa								
Sphenks	Seramik Lahit	Seramik				Mimari	Mimari	
Siren	Seramik	Seramik						

Tablo 3

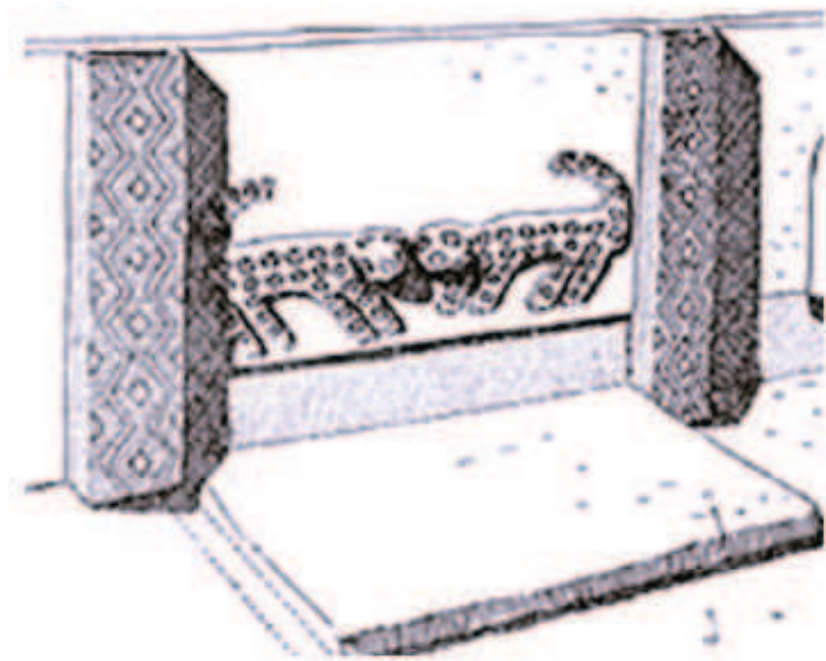
Harita 1

Harita 2

Levha 1

A

B

Levha 2

A

B

Levha 3

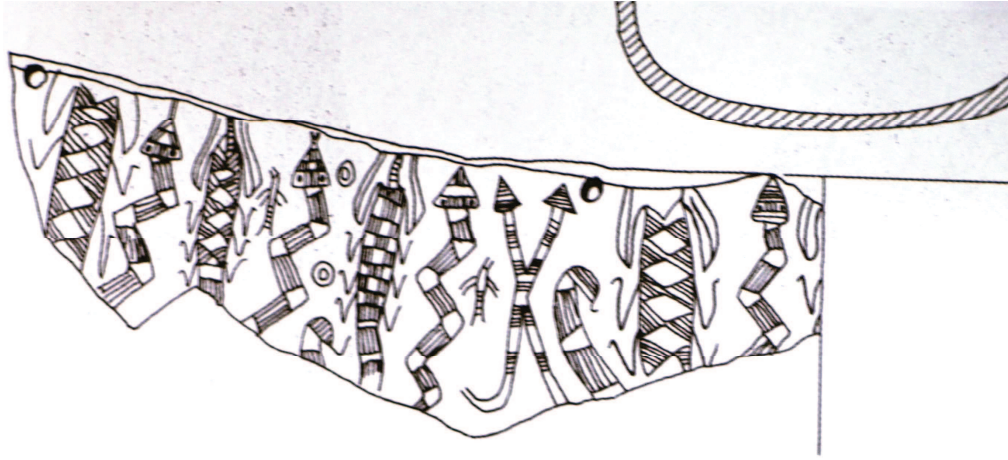

Levha 4

Levha 5

A

B

Levha 7

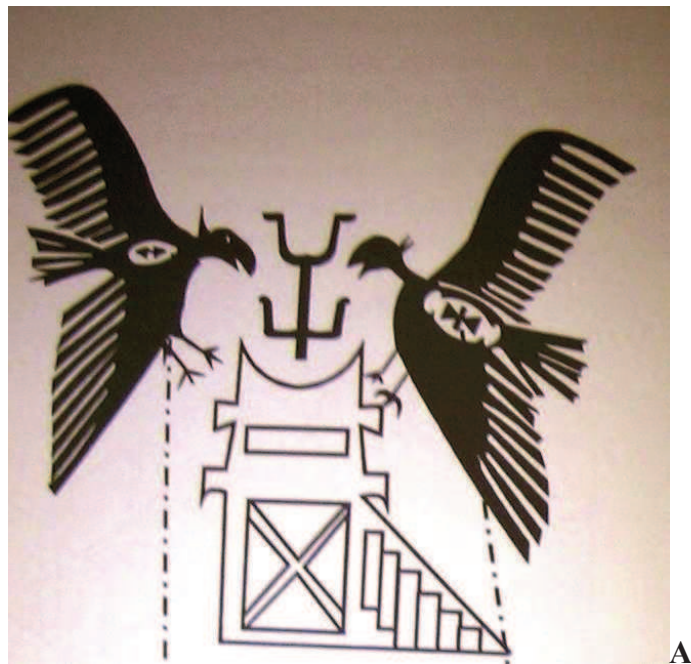

A

B

Levha 8

A

B

Levha 11

A

B

A

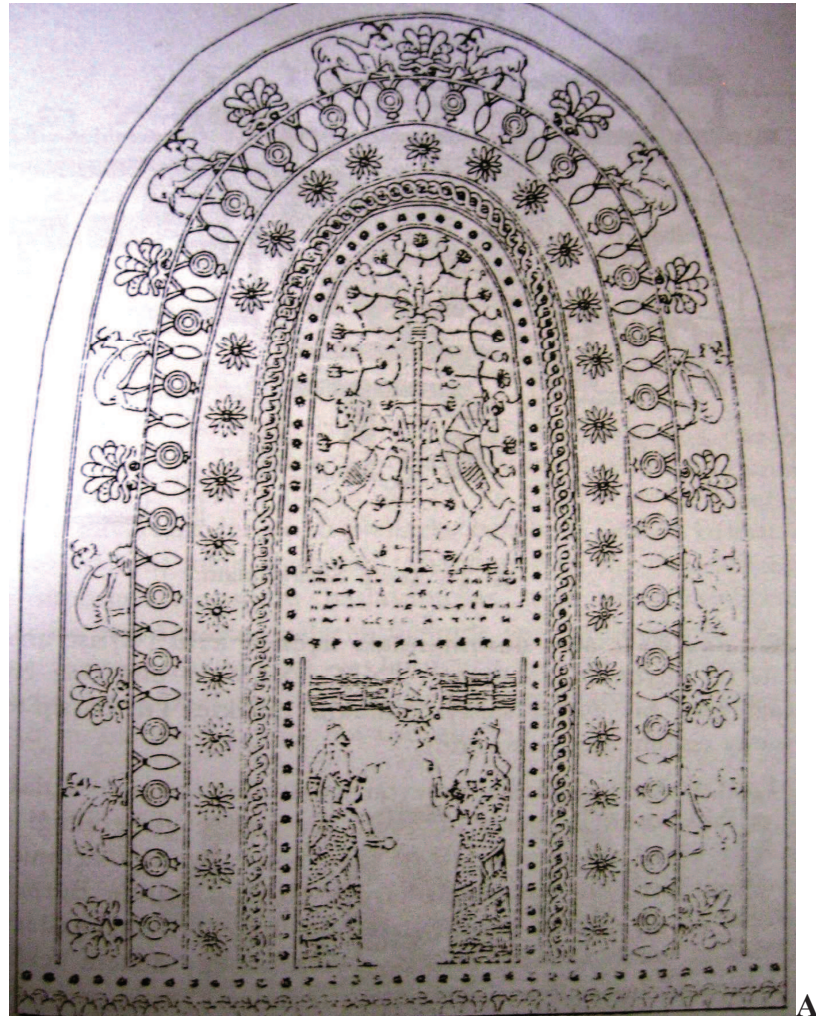
B

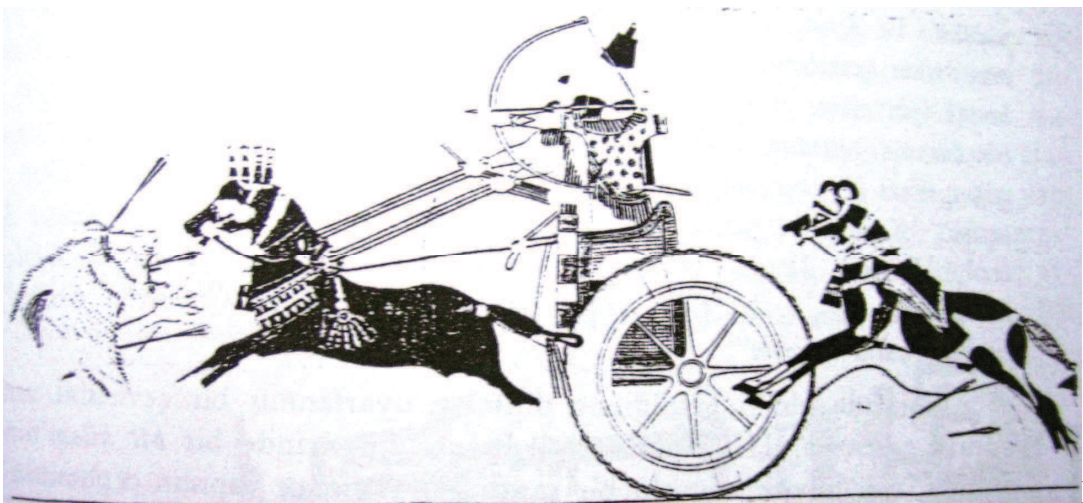
A

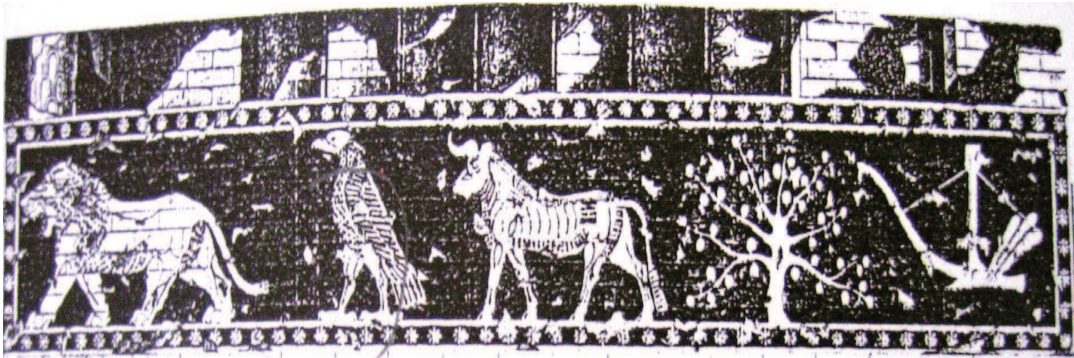
B

A

B

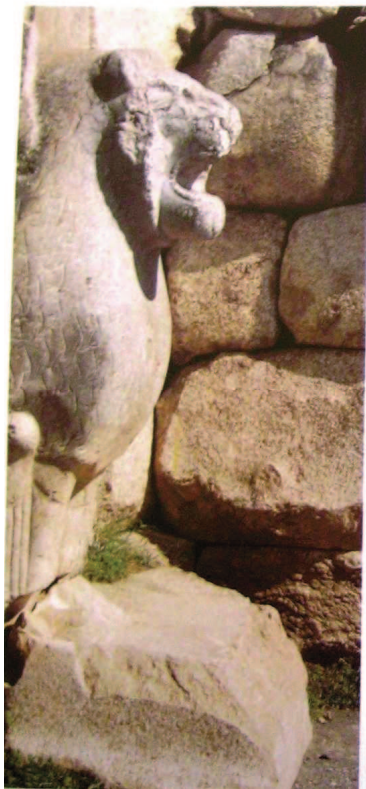
A

B

A

B

A

B

C

D

A

B

A

B

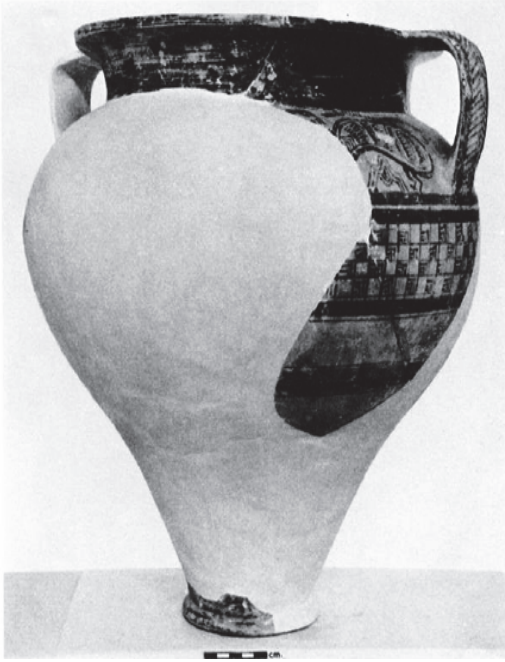
A

B

C

A

B

C

A

B

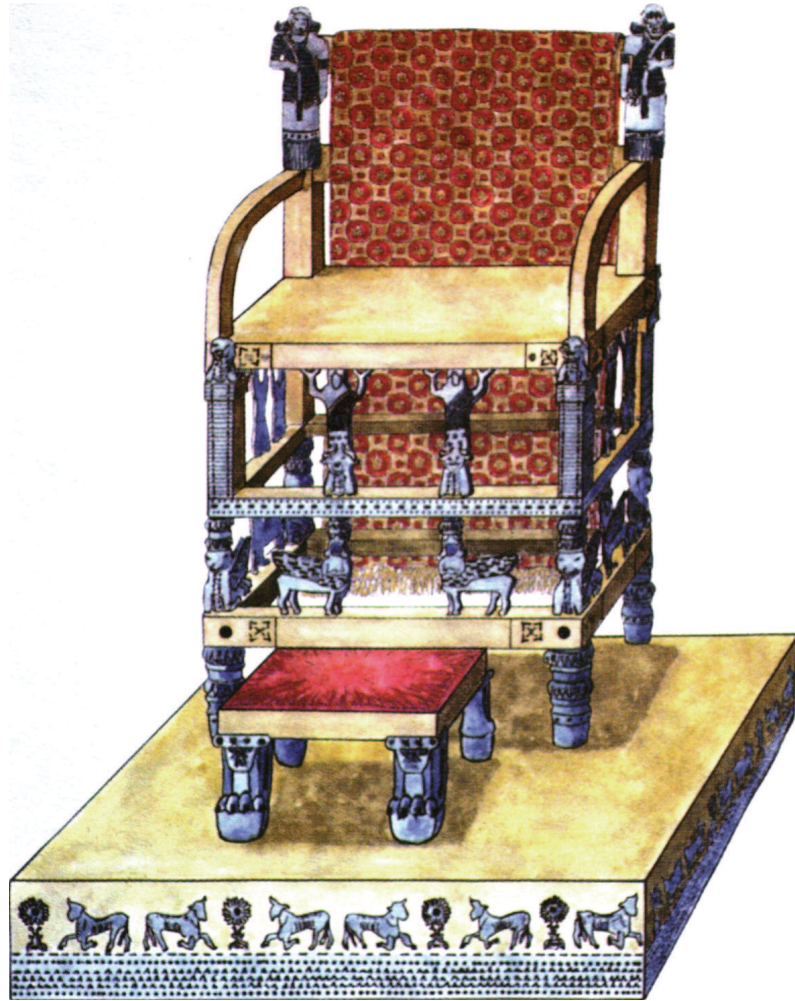
C

A

B

A

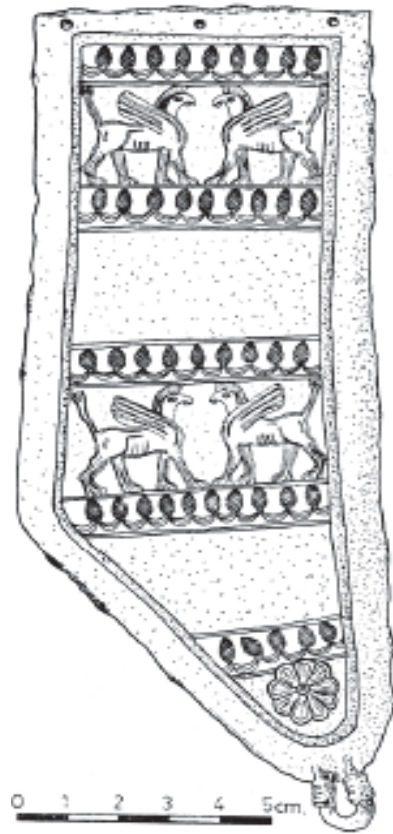
B

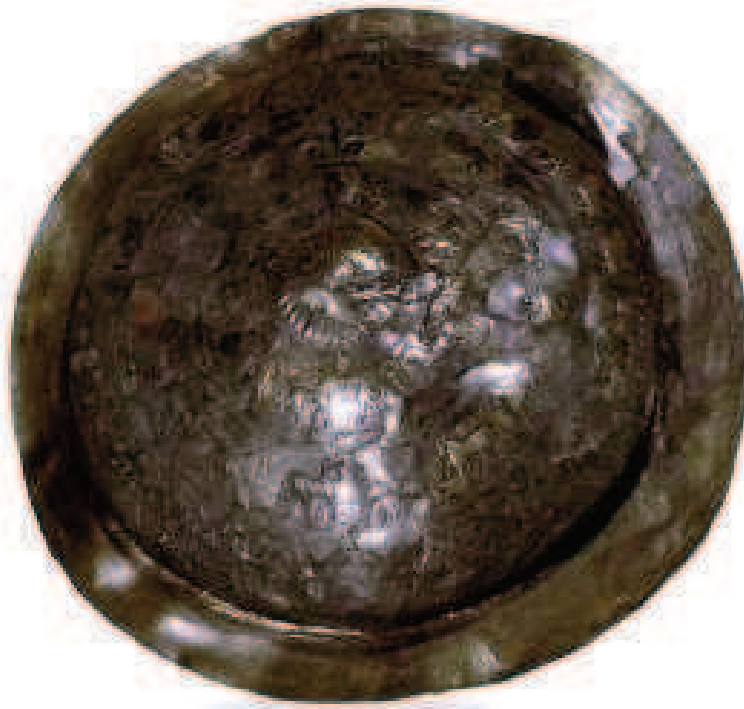

A

B

A

B

A

B

A

B

A

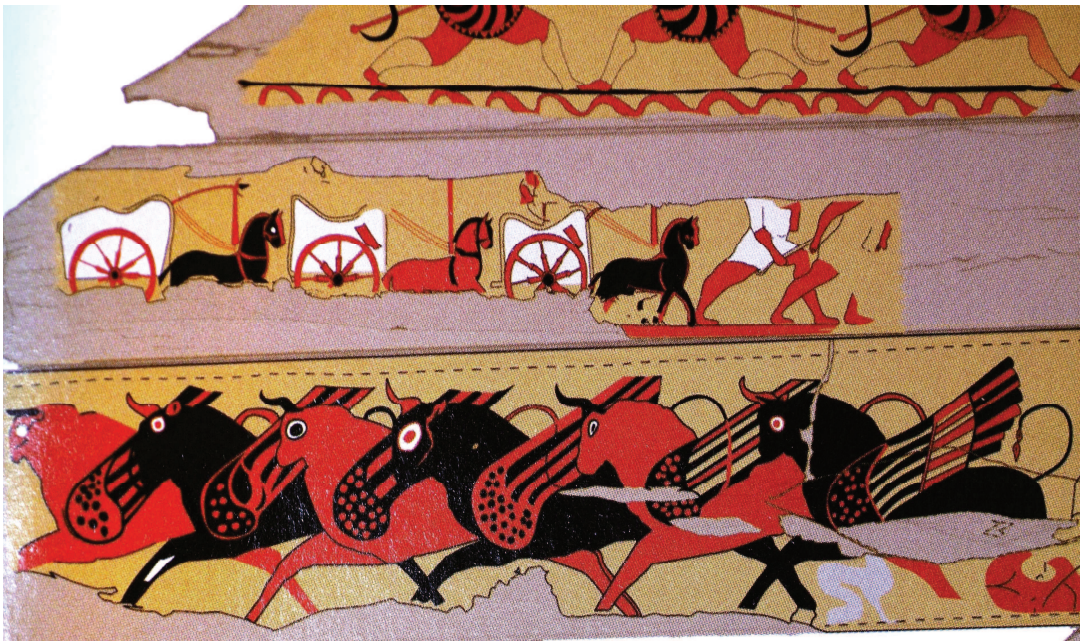
B

C

A

B

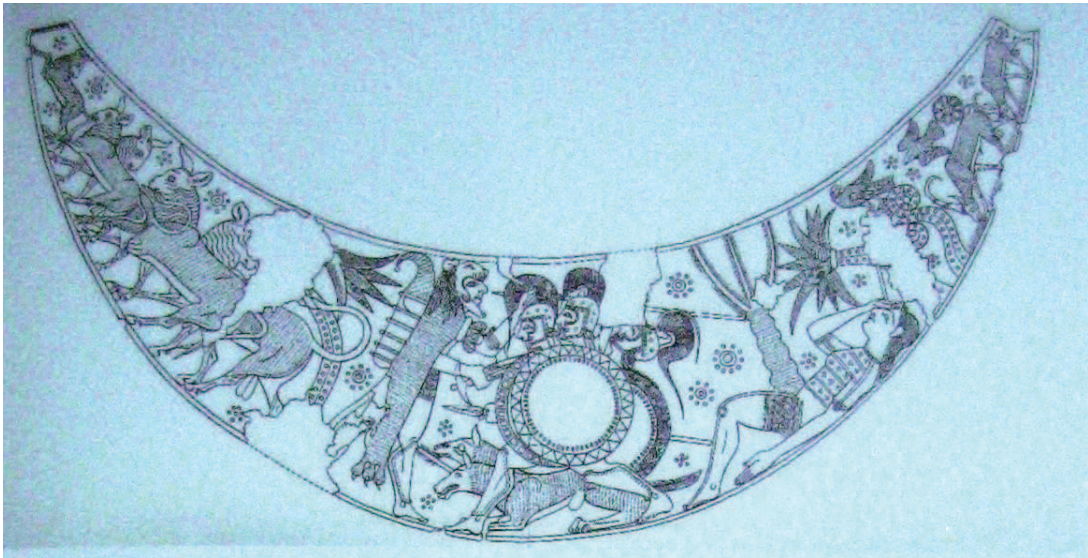
A

B

C

A

B

C

A

B

A

B

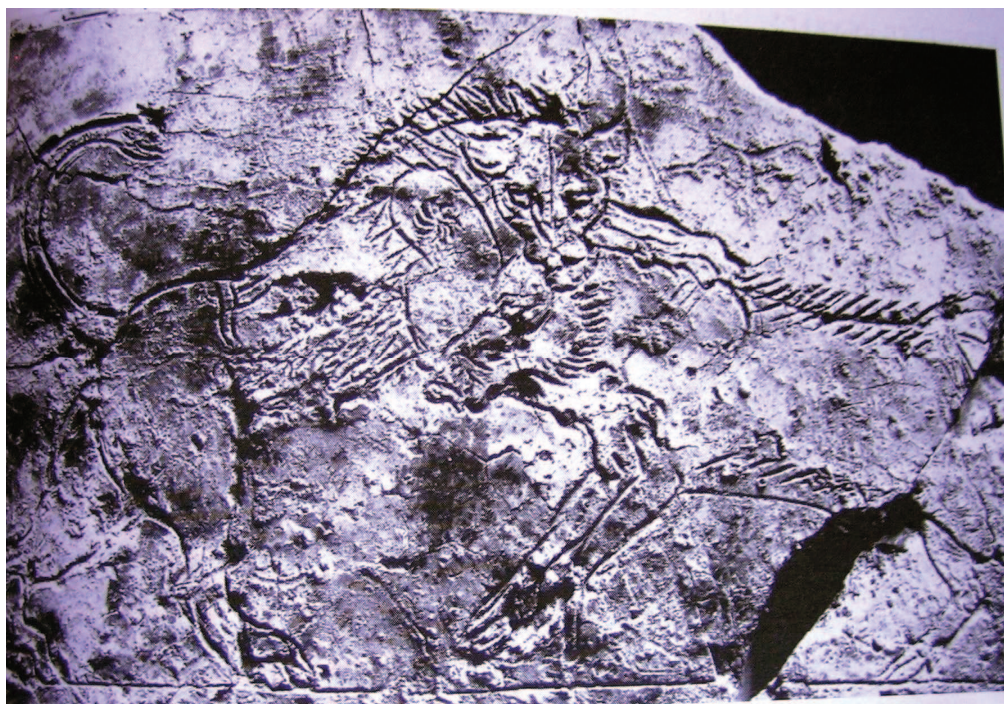

A

B

C

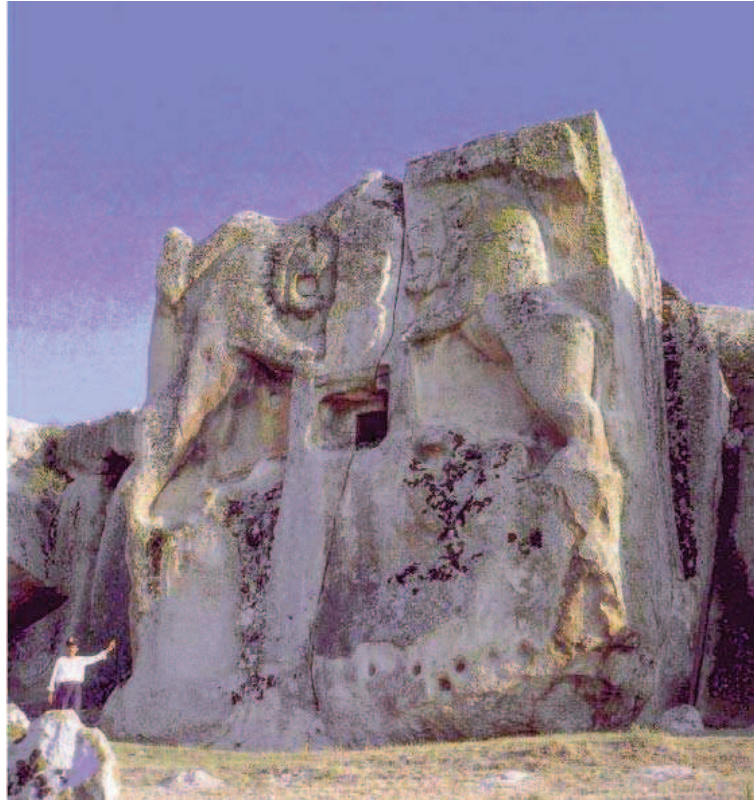

A

B

Levha 41

A

B

A

B

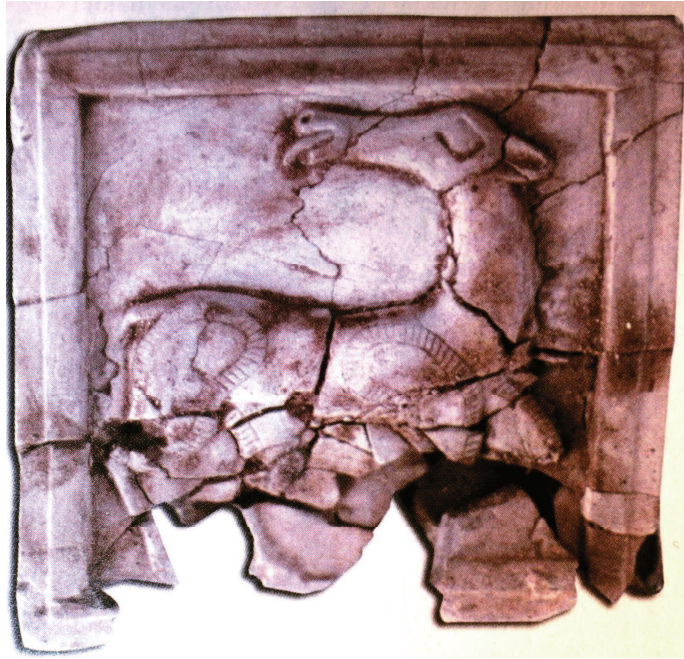
C

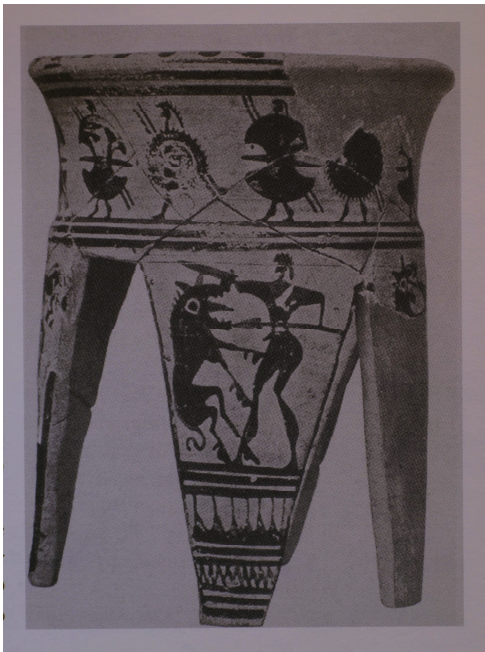
D

E

A

B

C

A

B

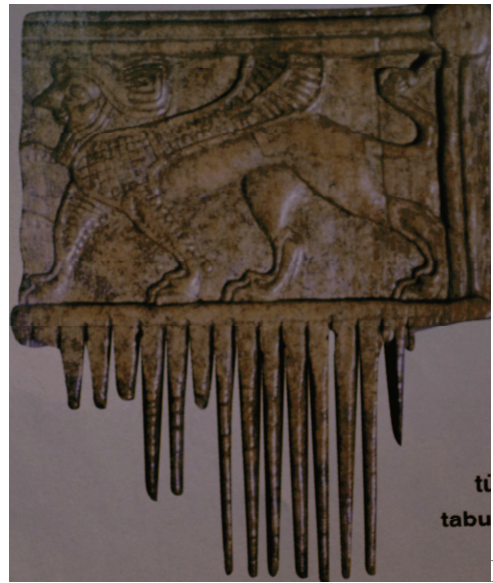
A

B

C

D

A

B

C

D

A

B

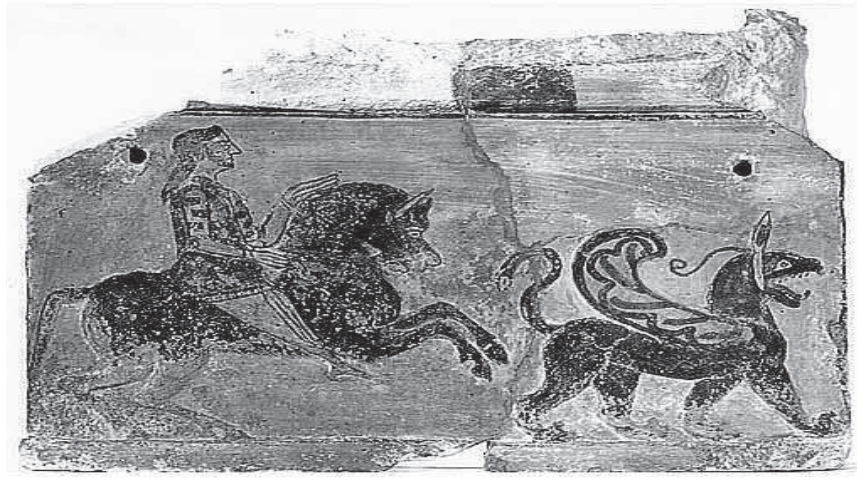
C

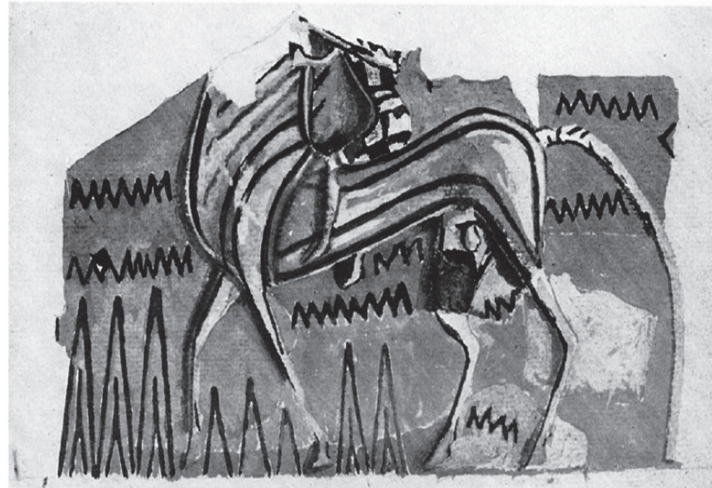
D

E

A

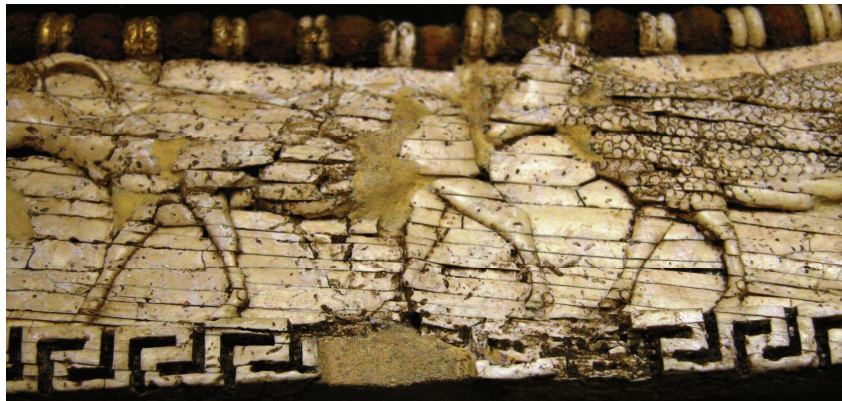

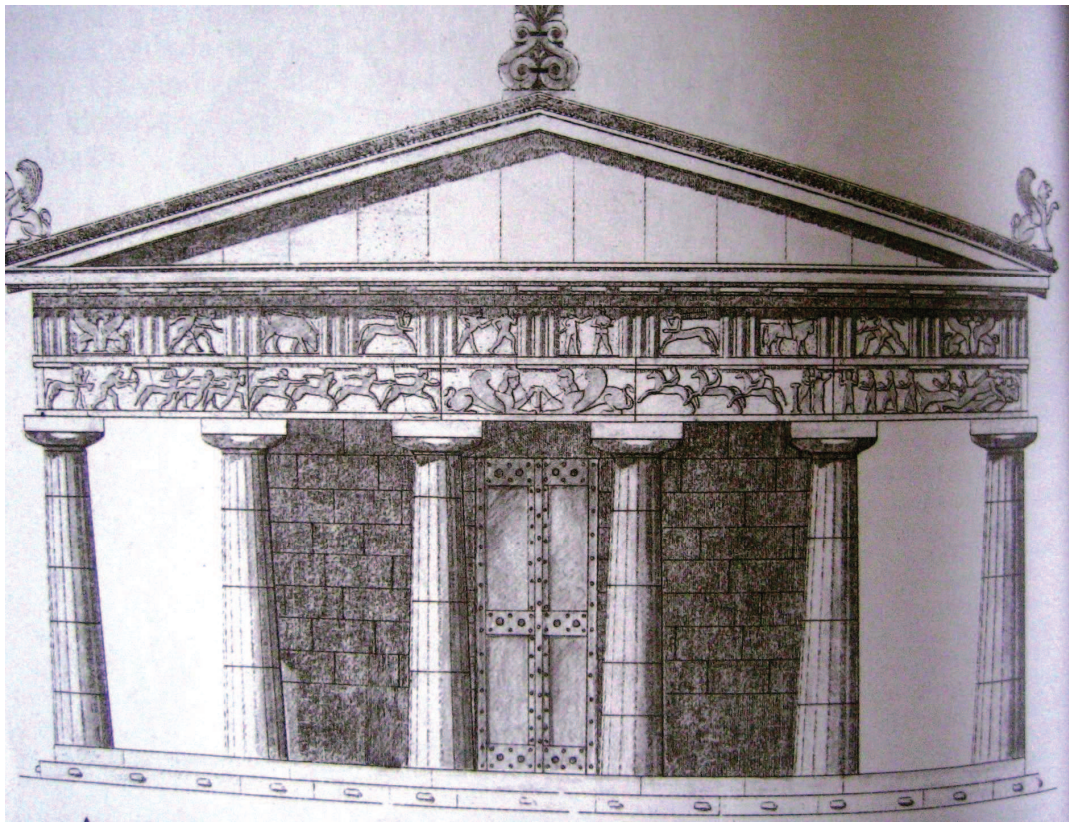
B

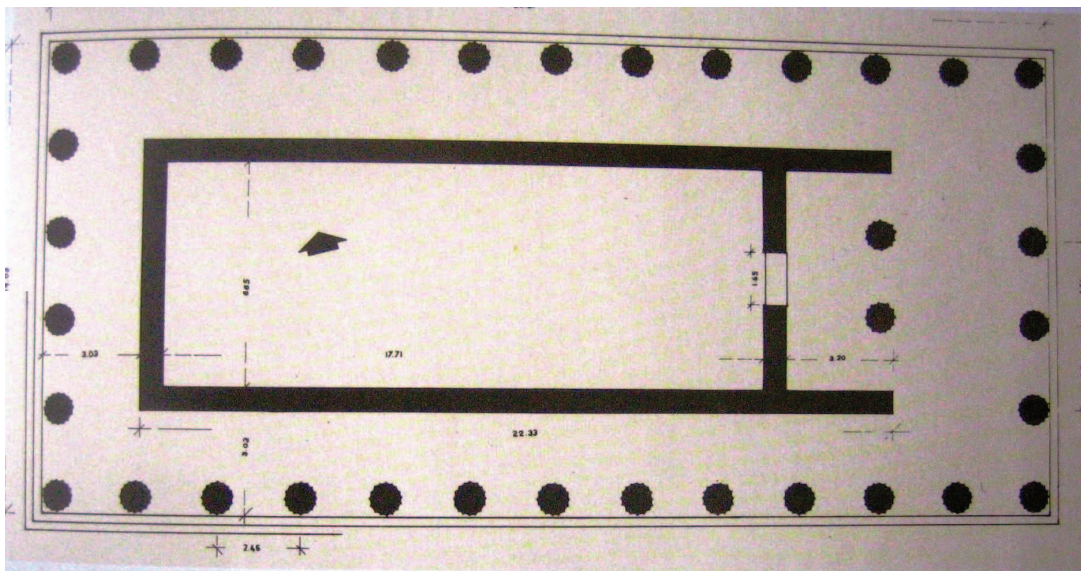
C

A

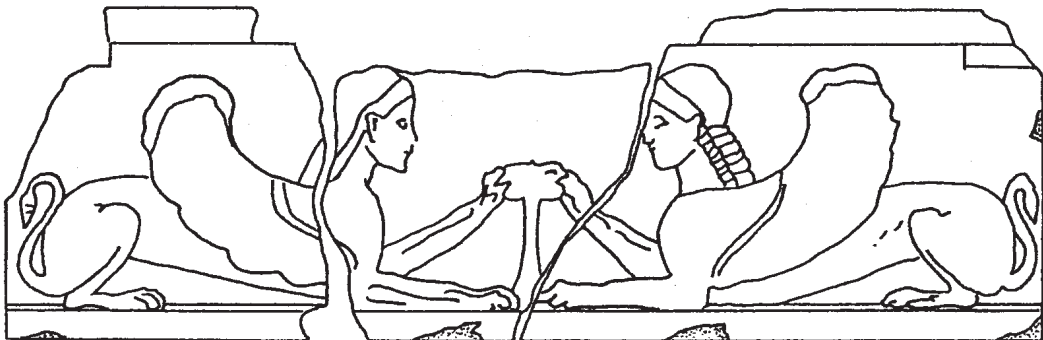

B

A

B

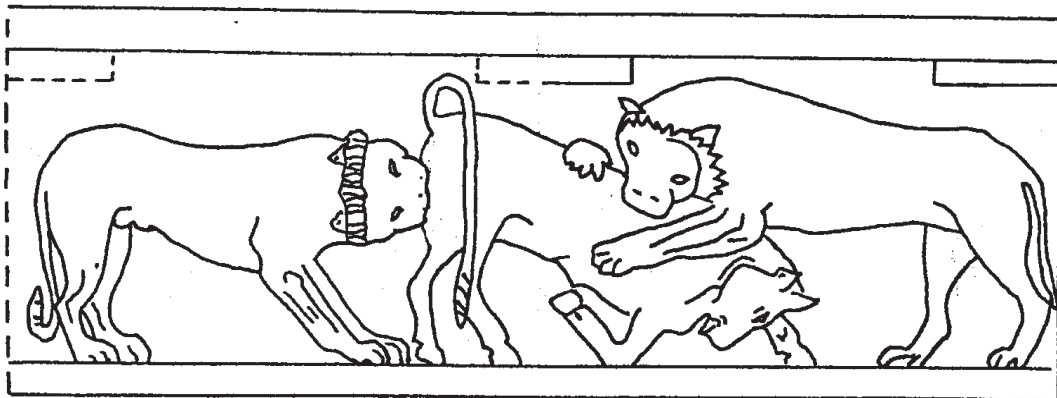
C

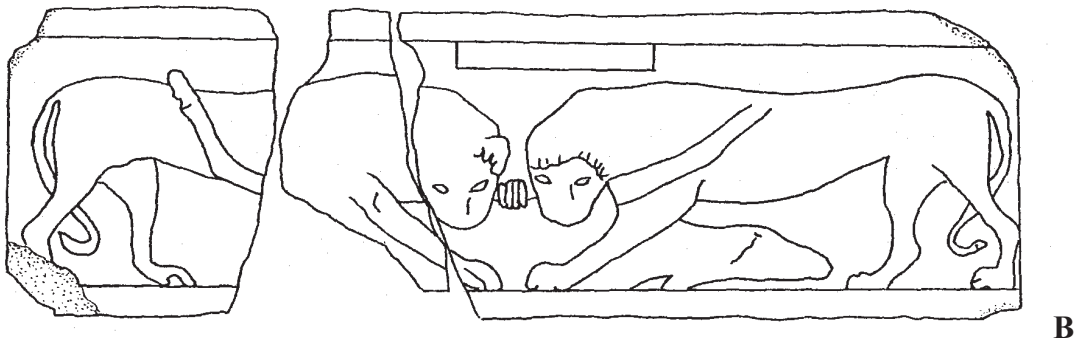
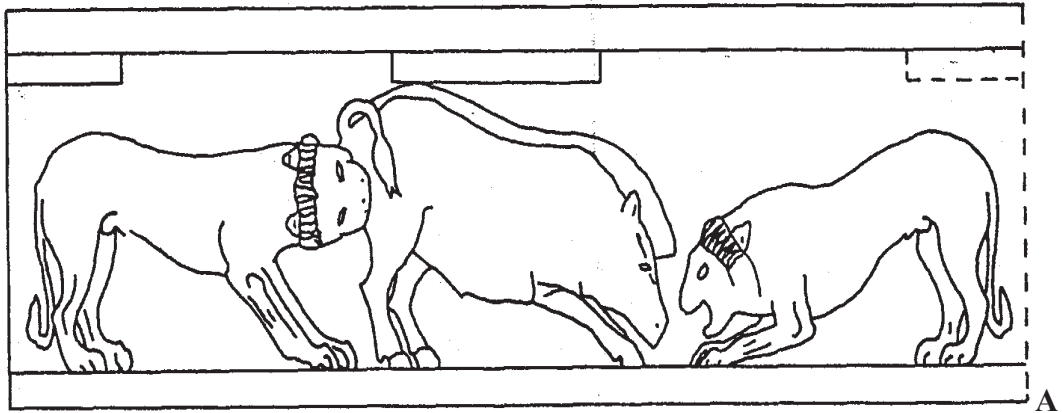
A

B

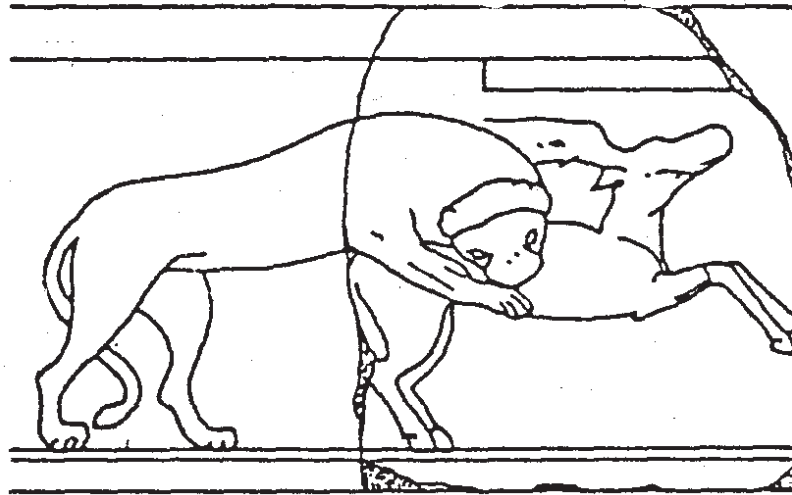

C

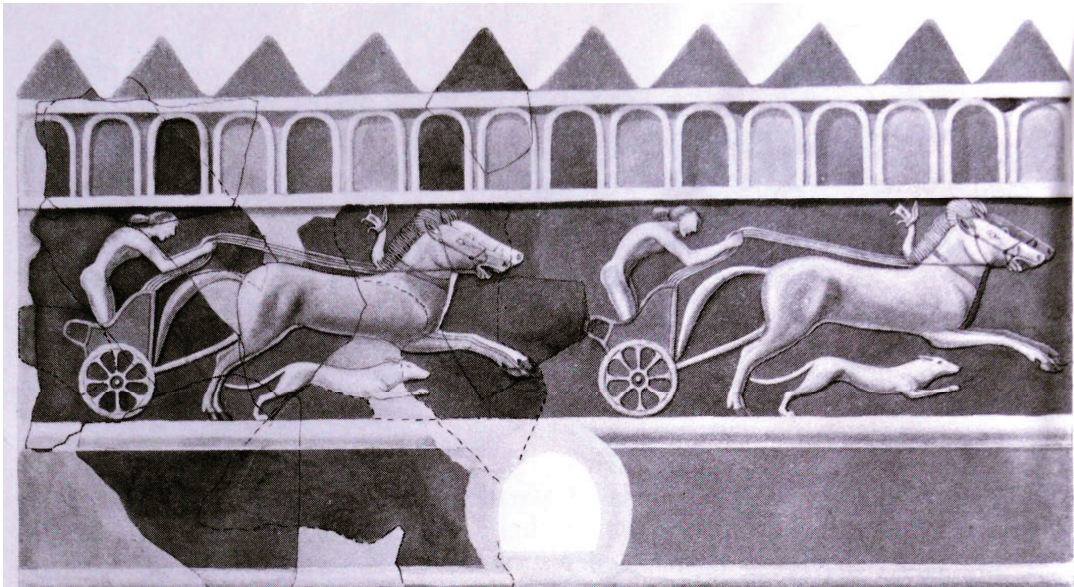

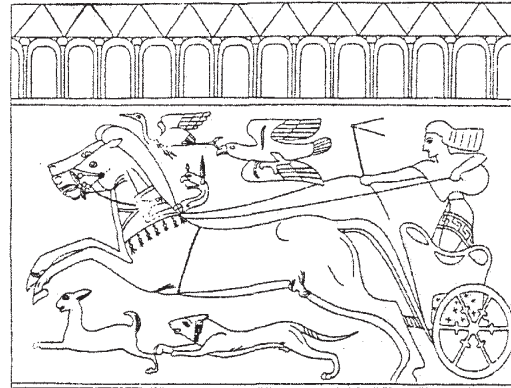
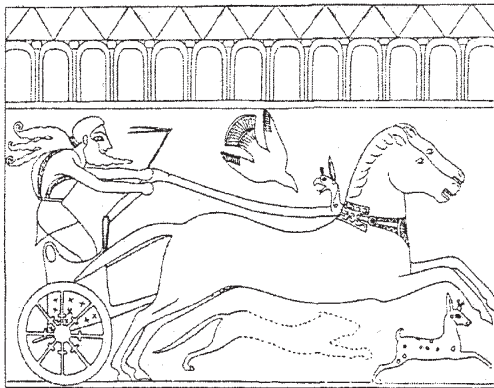
A

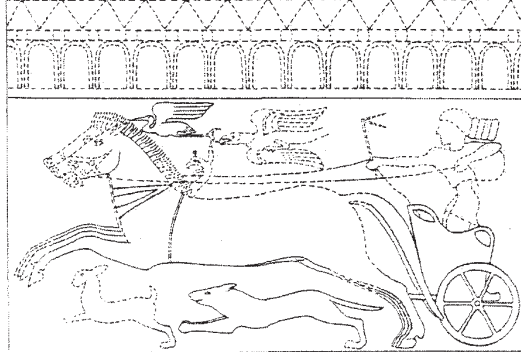
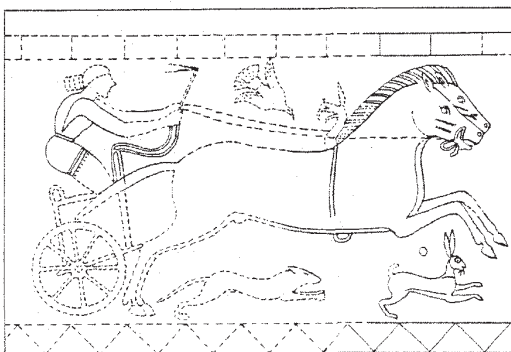
B

A

B

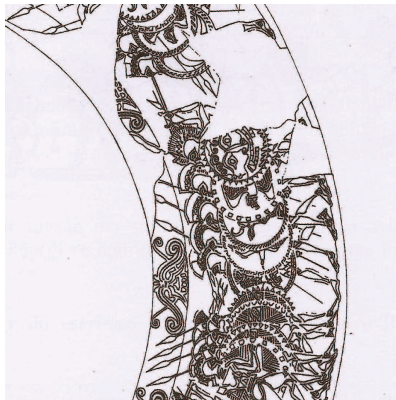
C

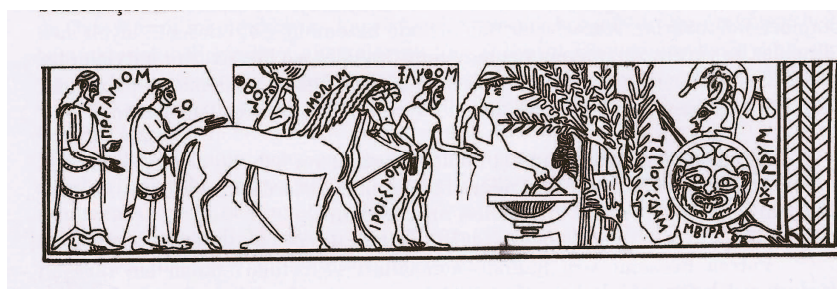
A

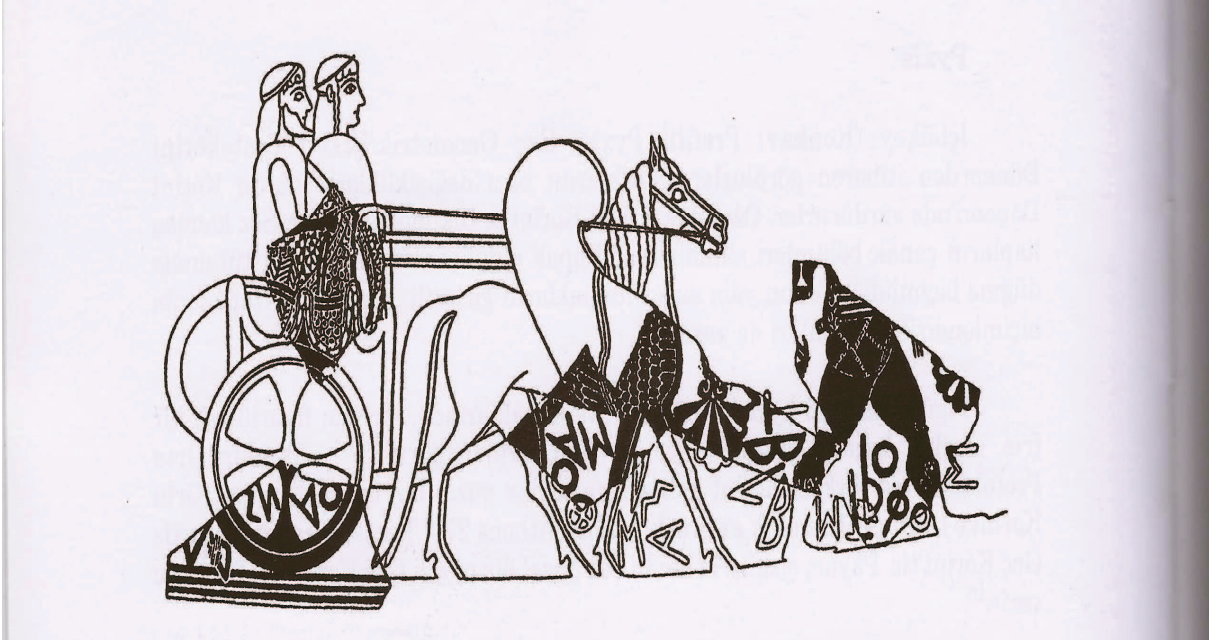
B

C

D

A

B

B

A

B

C

D

E

A

B

A

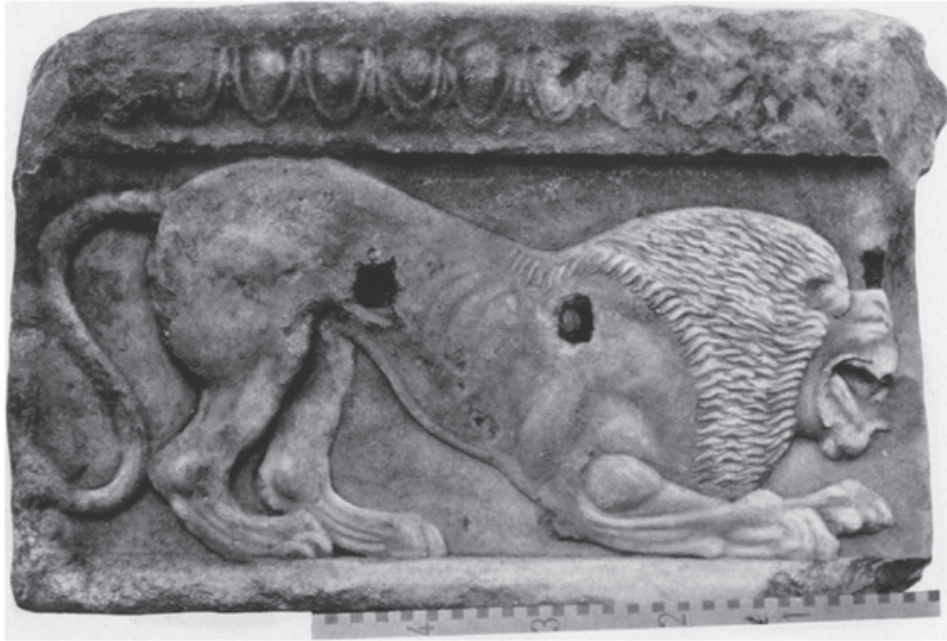
B

C

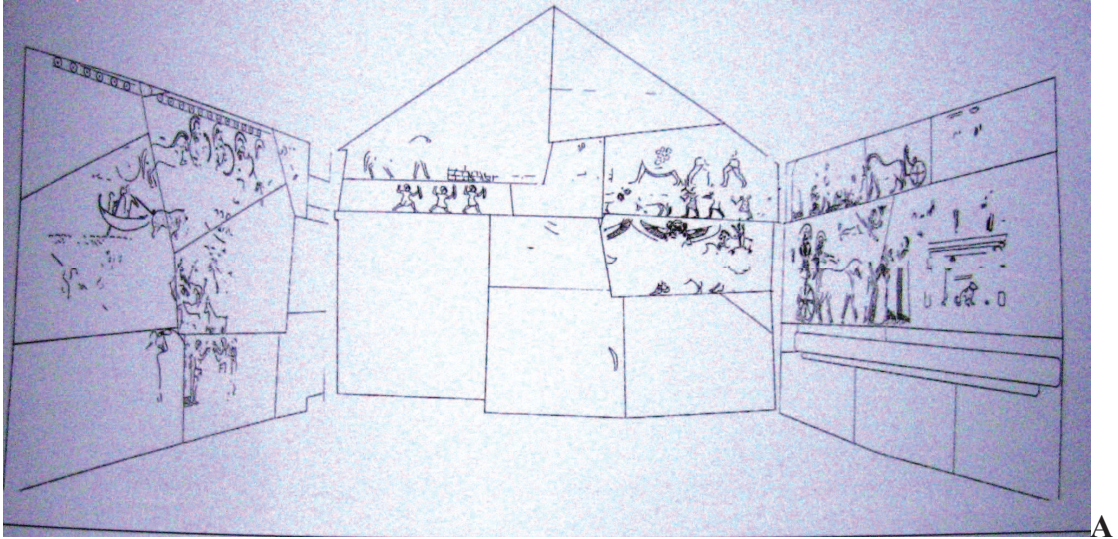
D

A

B

Levha 69

A

B

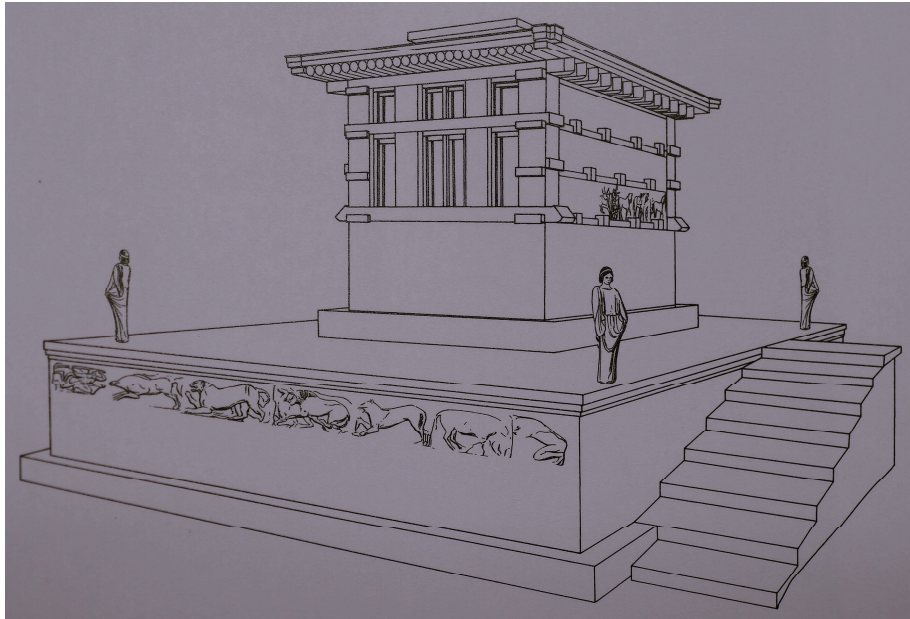
A

B

A

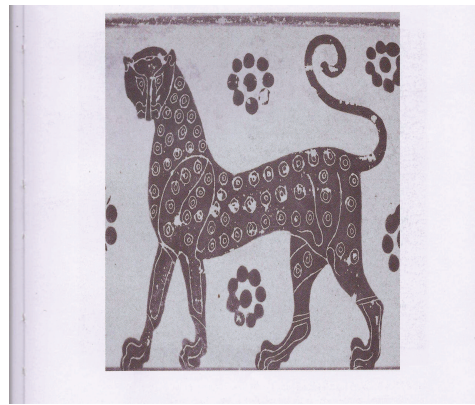
B

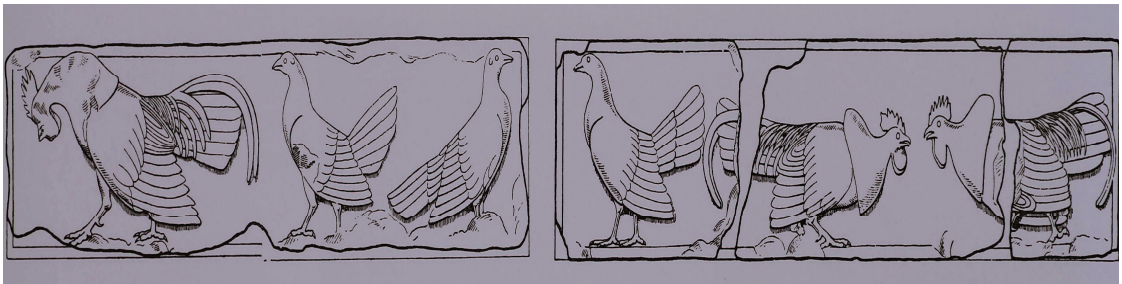
A

B

C

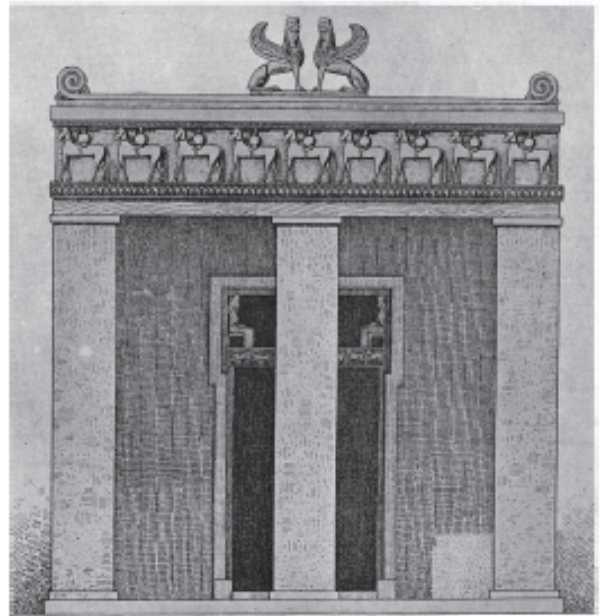
D

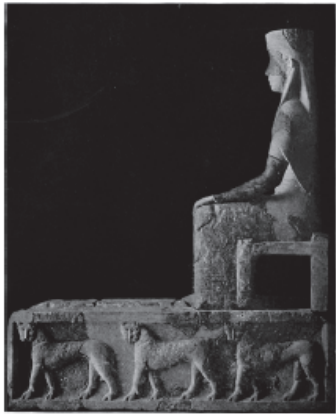
E

A

B

A

B

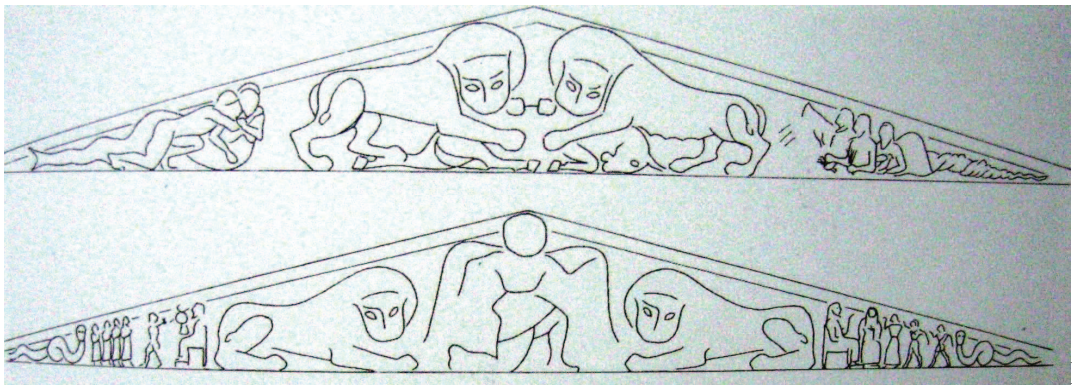
C

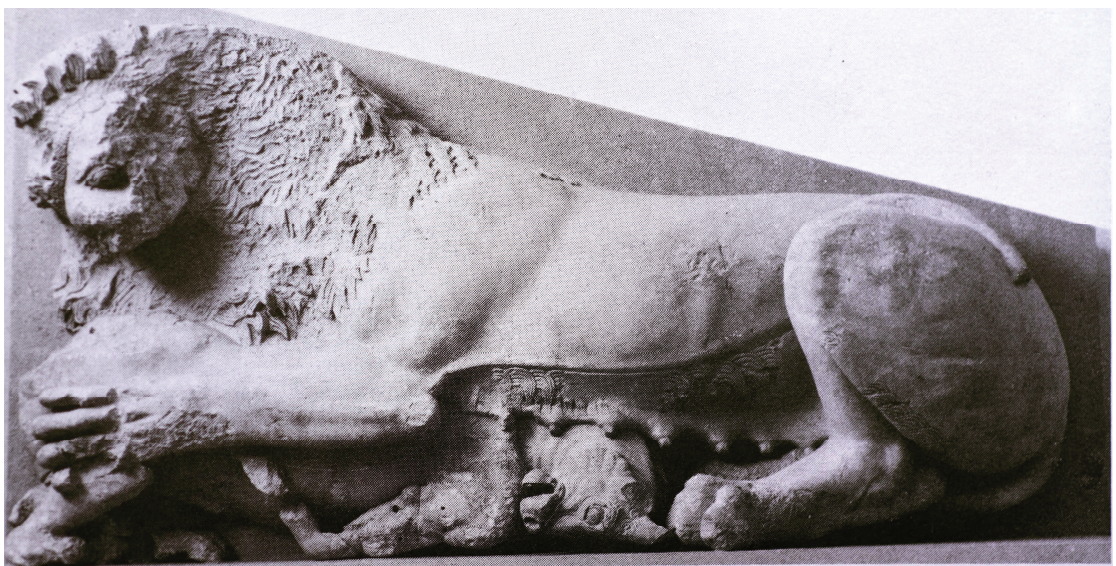
D

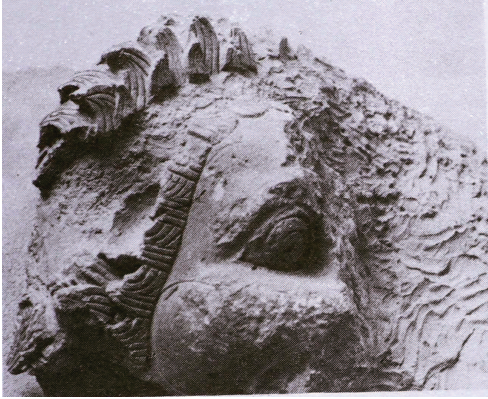
A

B

C

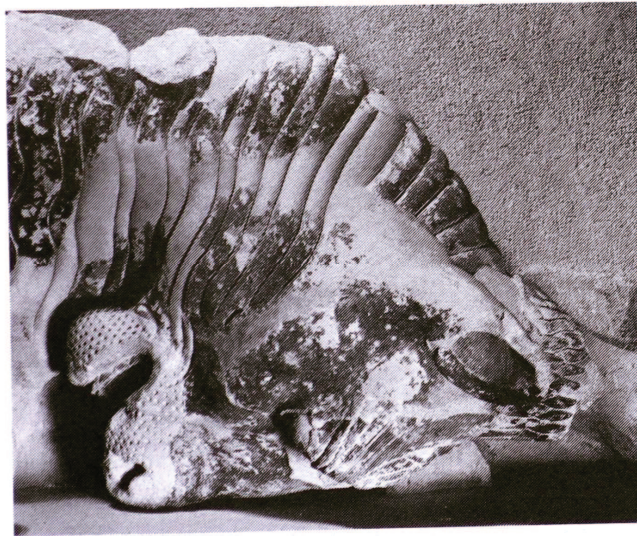
A

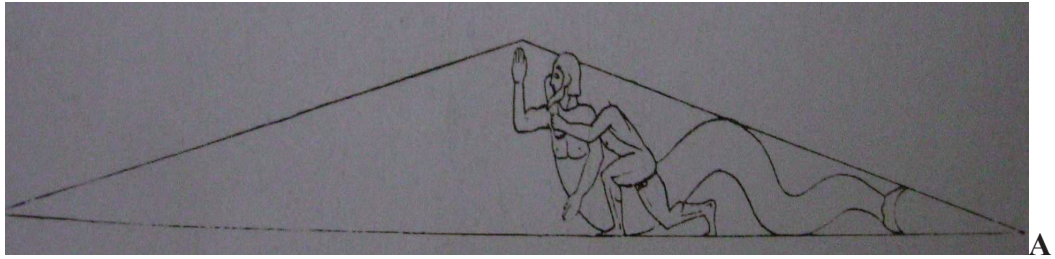
B

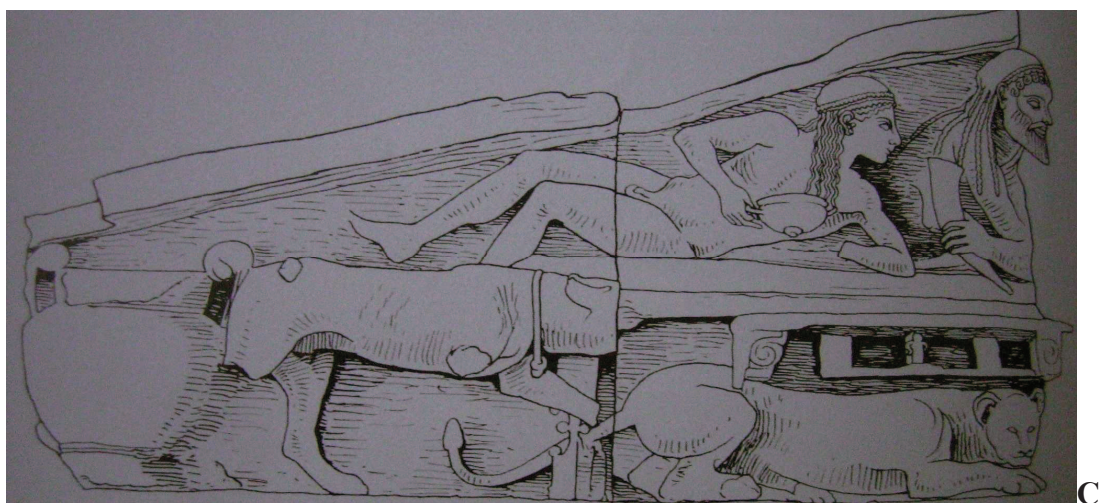
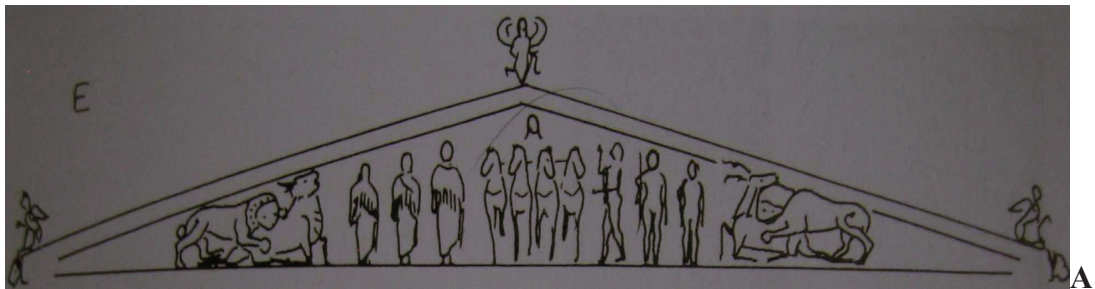

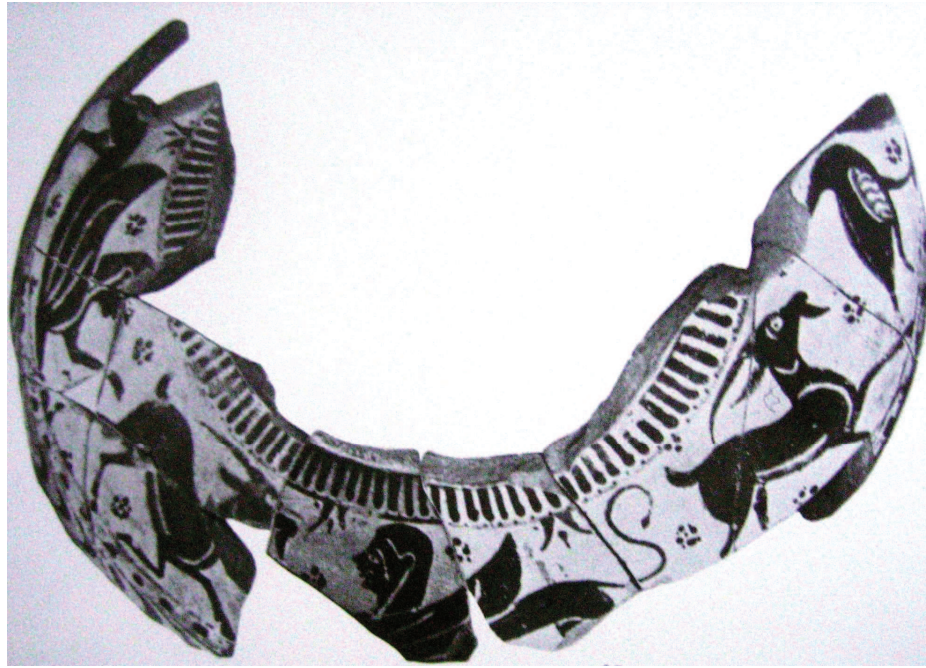
C

D

A

B

A

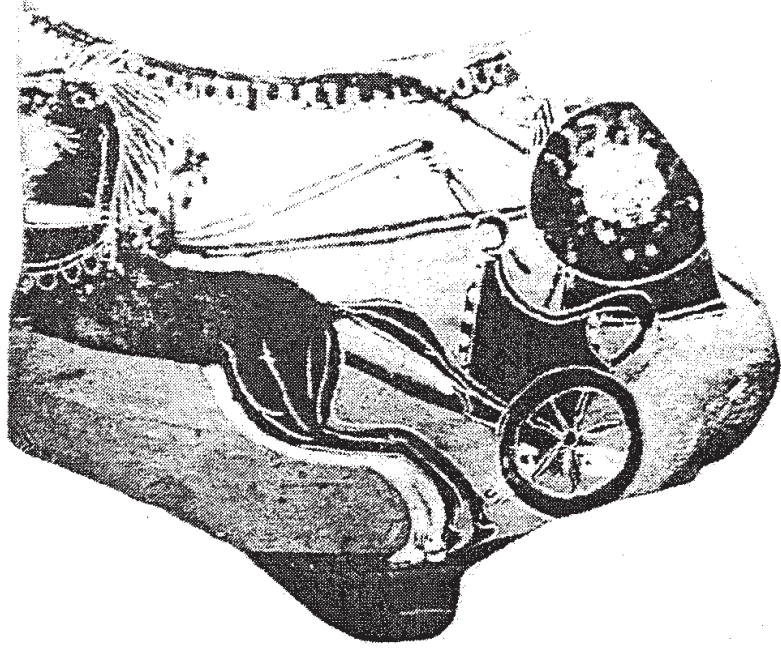
B

A

B

A

B

C

A

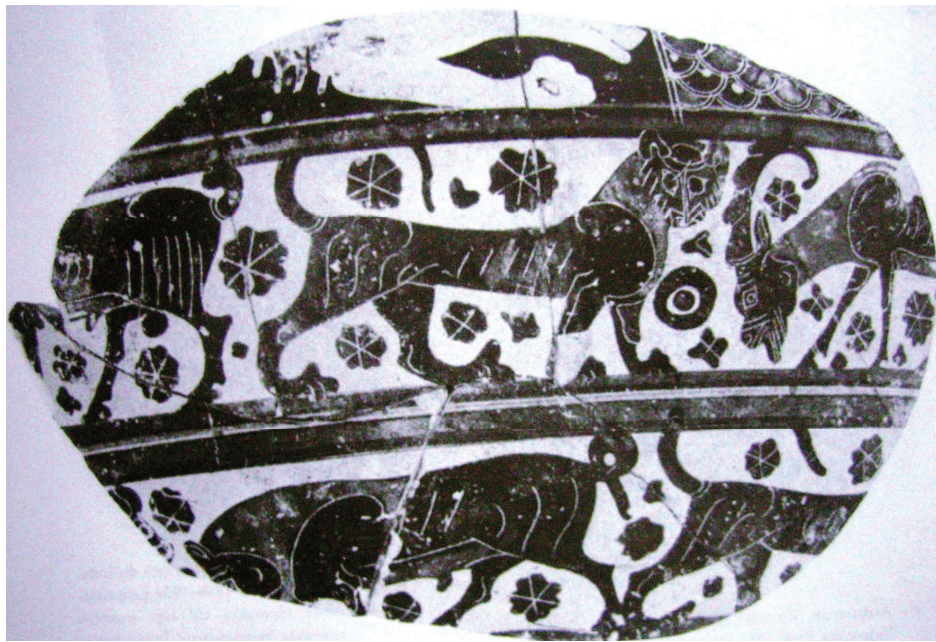

B

C

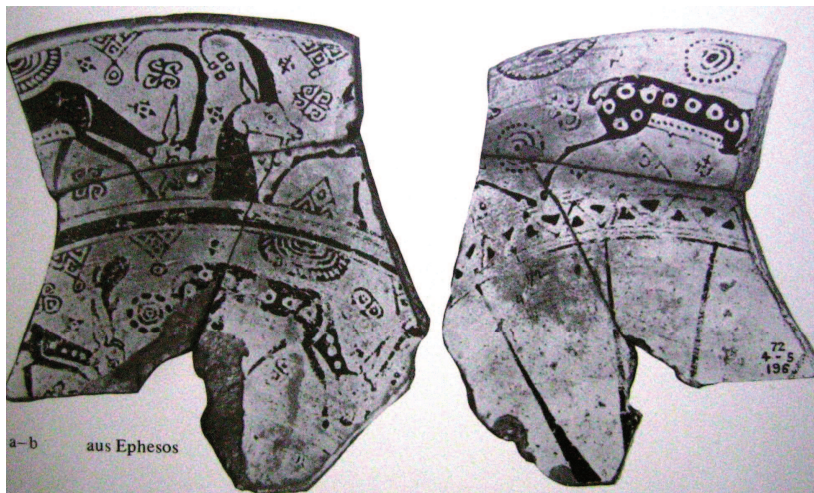
A

B

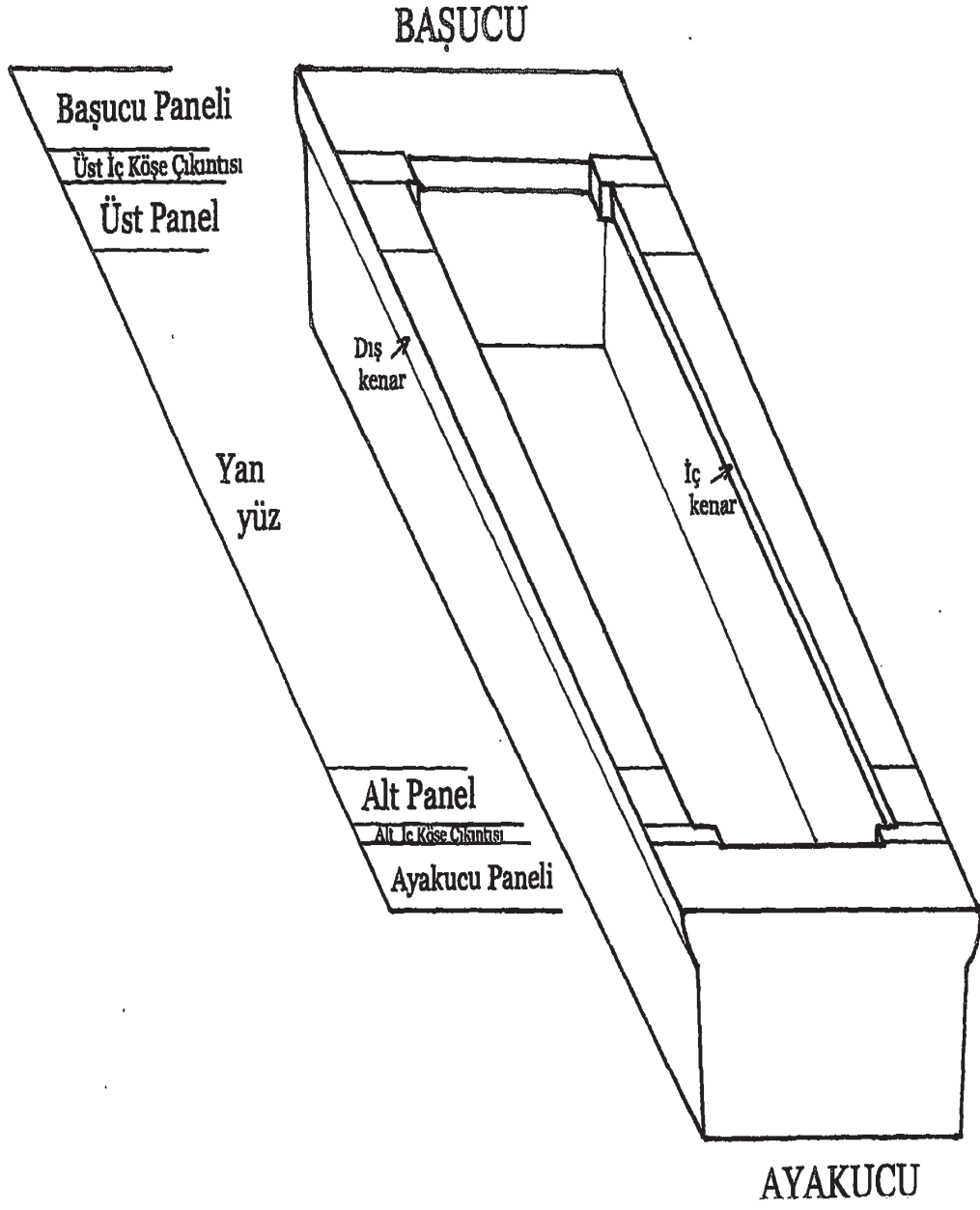
A

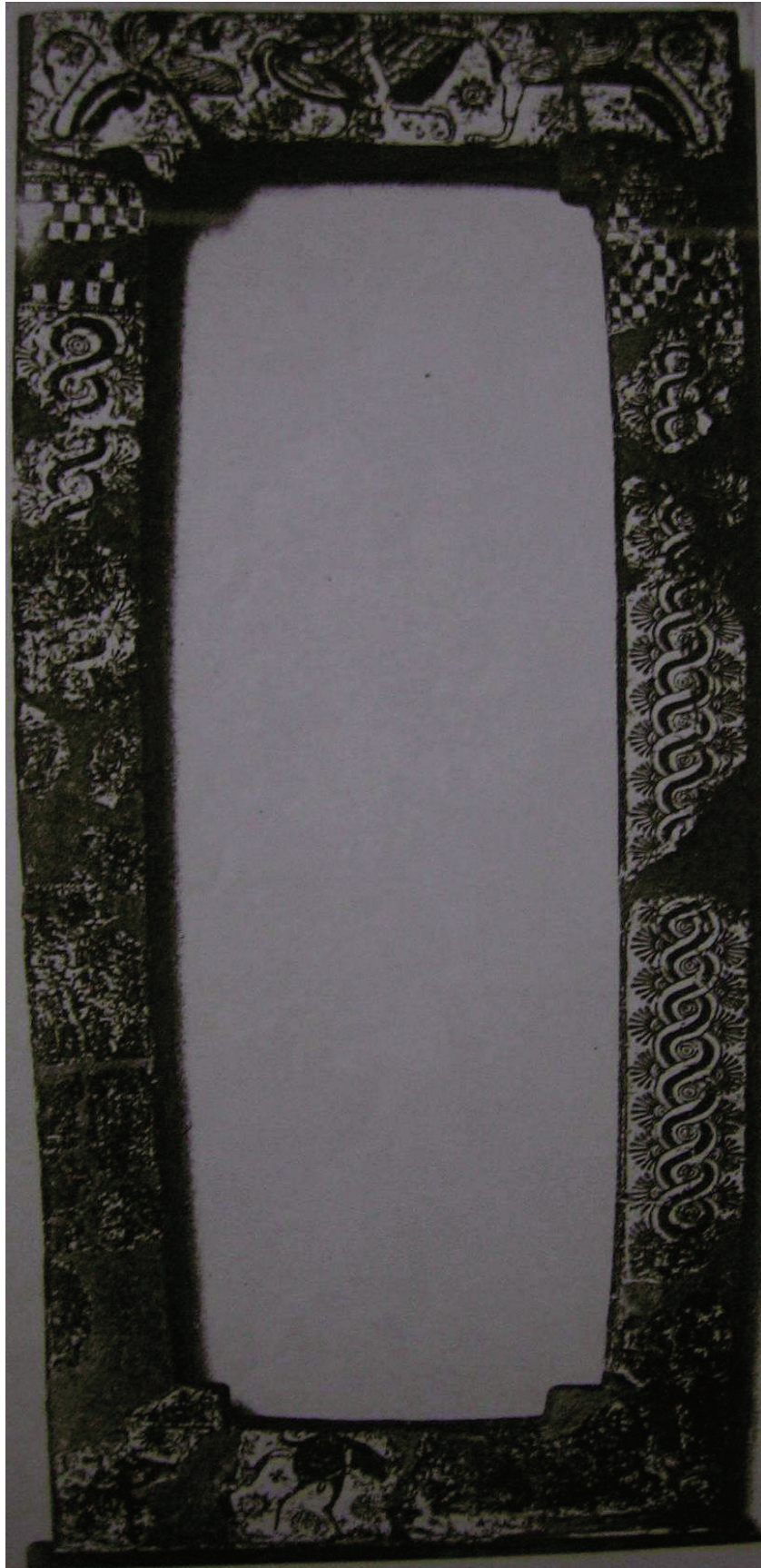

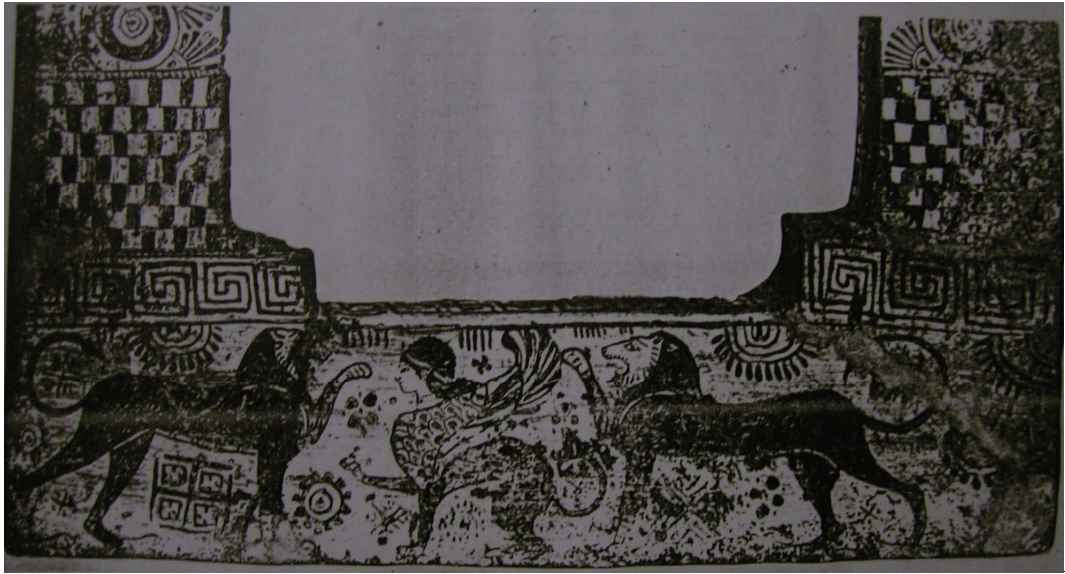
B

C

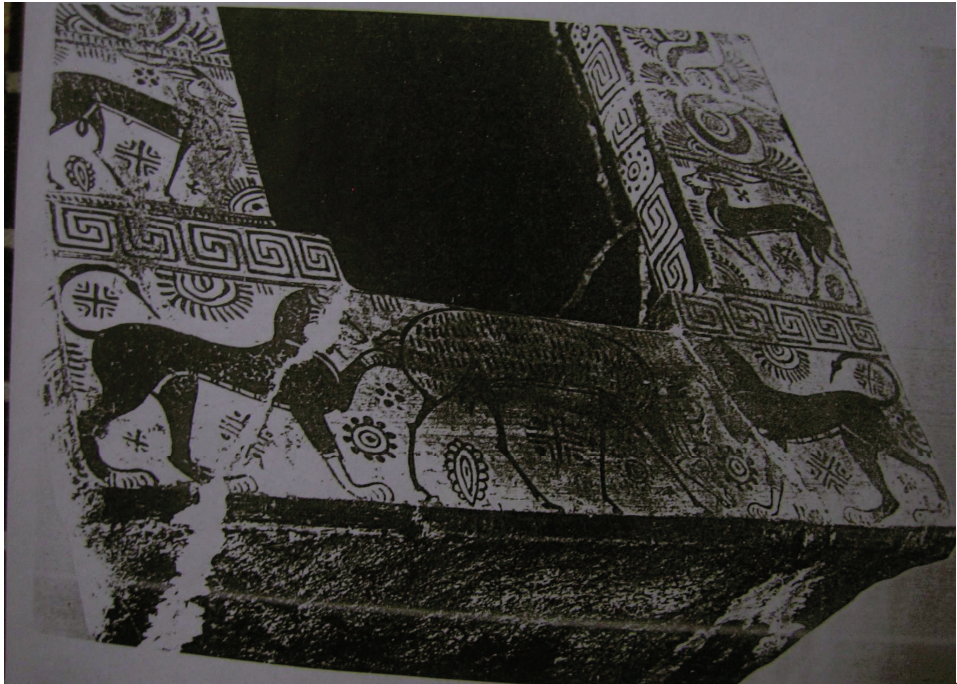
A

I B.5 (Athens 13939).

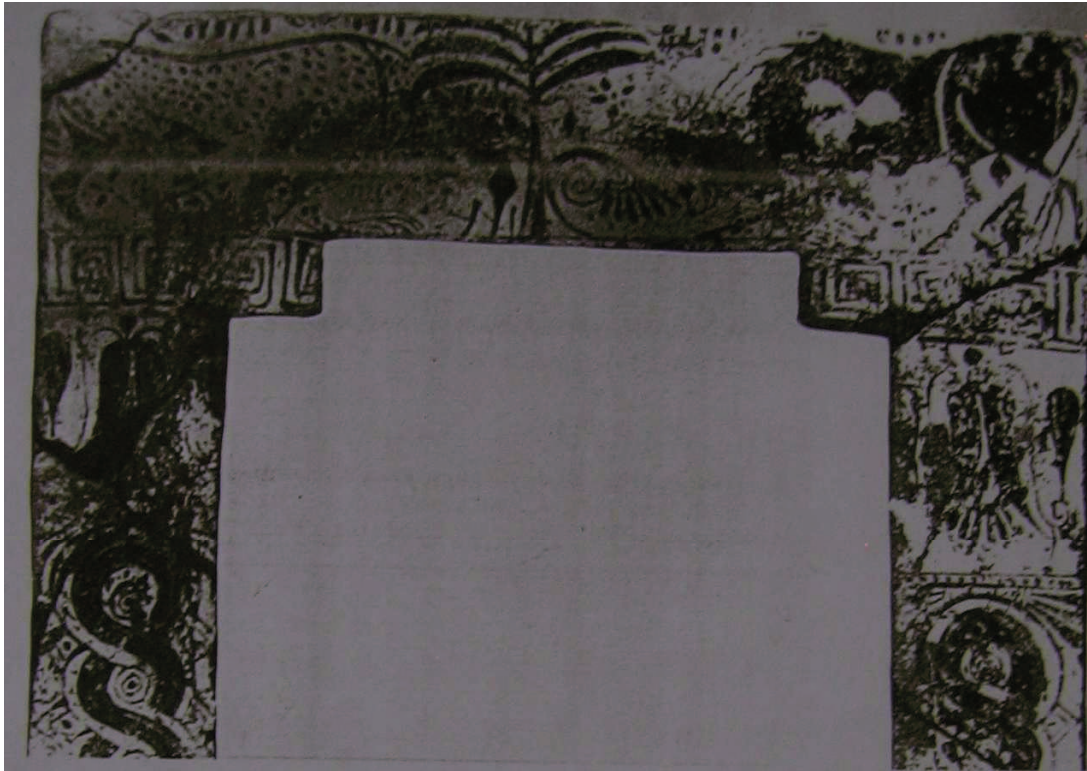
B

A

B

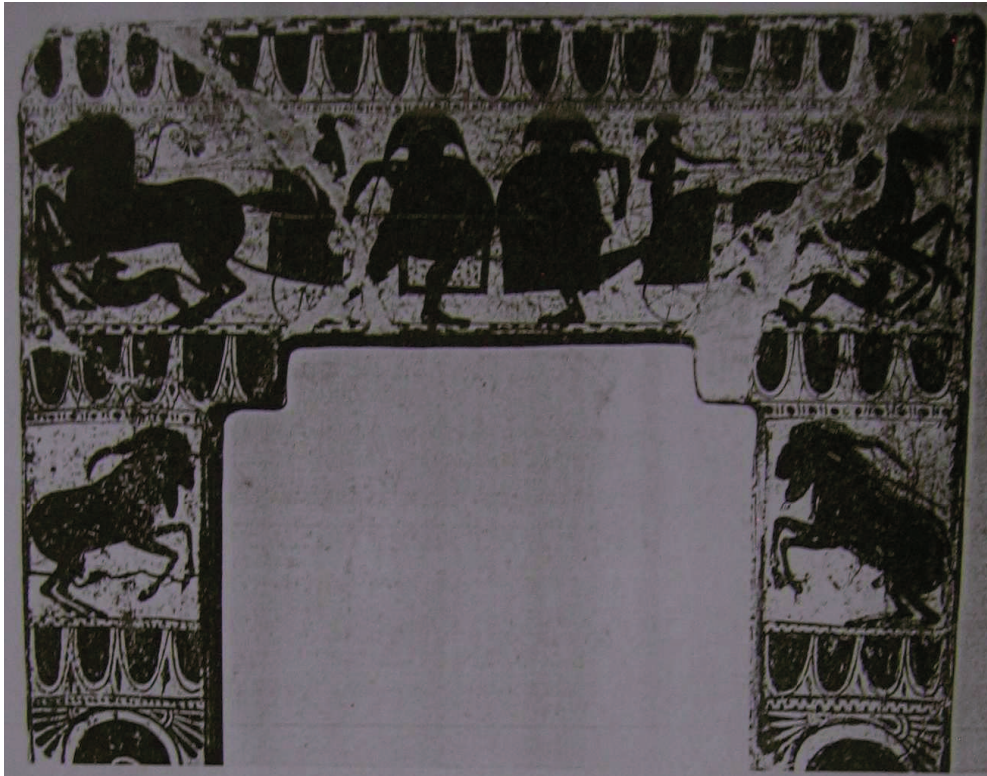

1 C.2 (once Market).

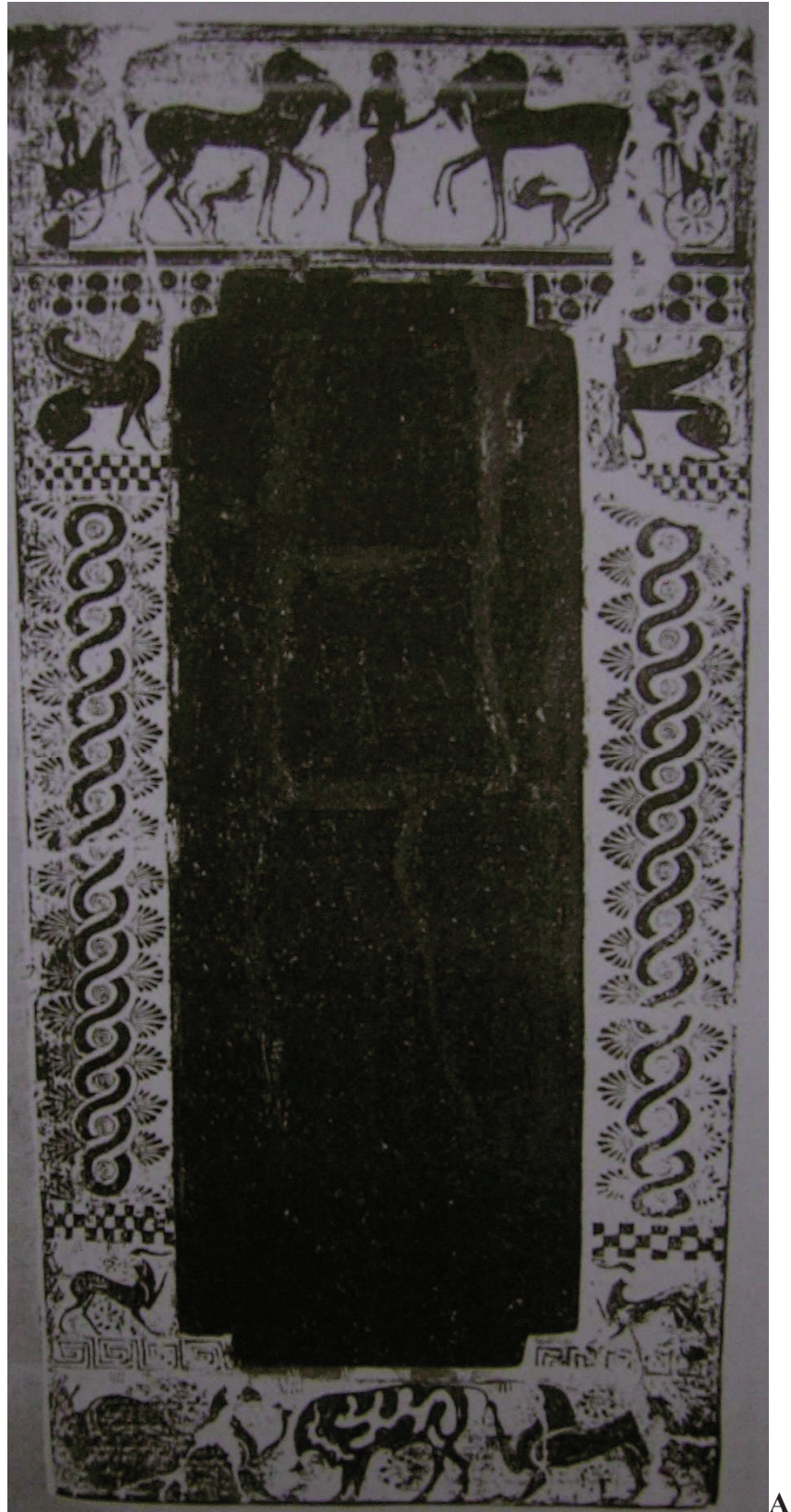
A

1 C.4 (Hanover 1897.12).

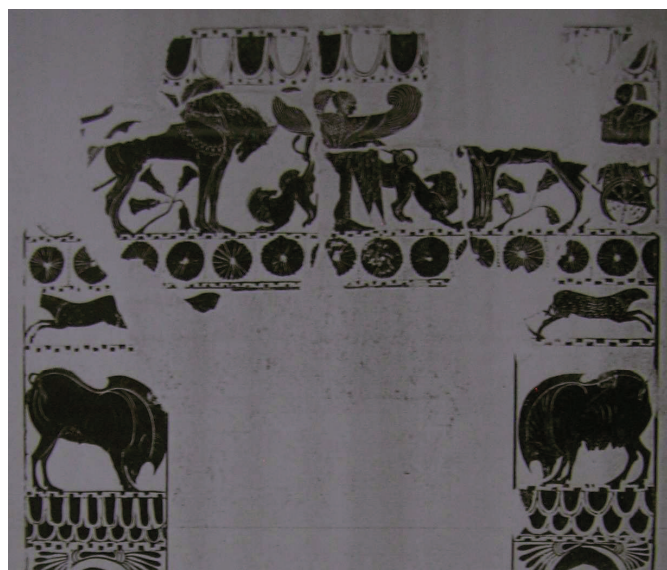

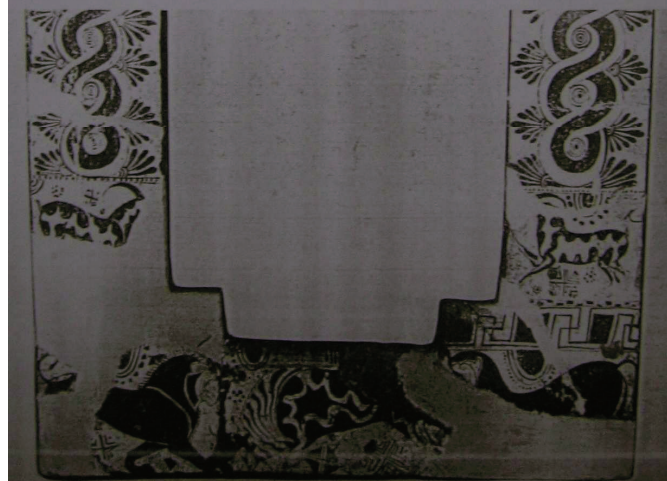

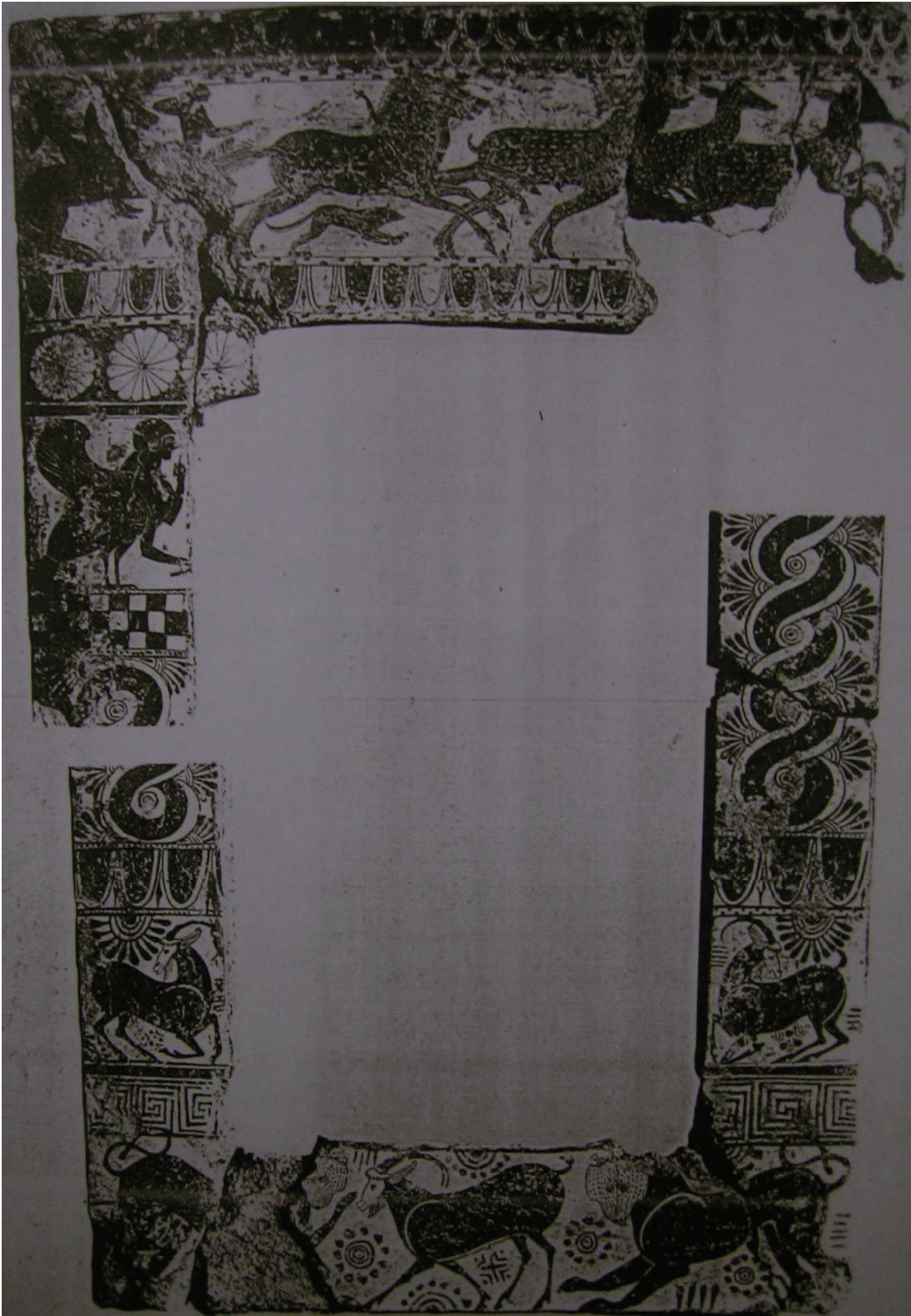
A

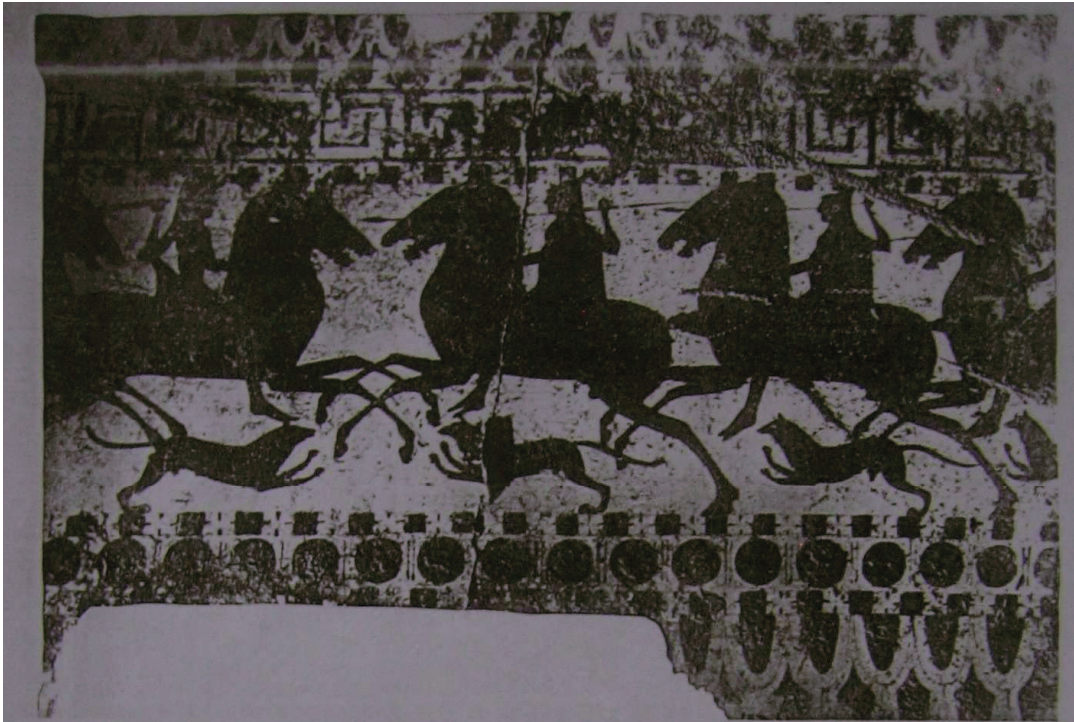

1 E. 8 (Berlin Inv. 3353).

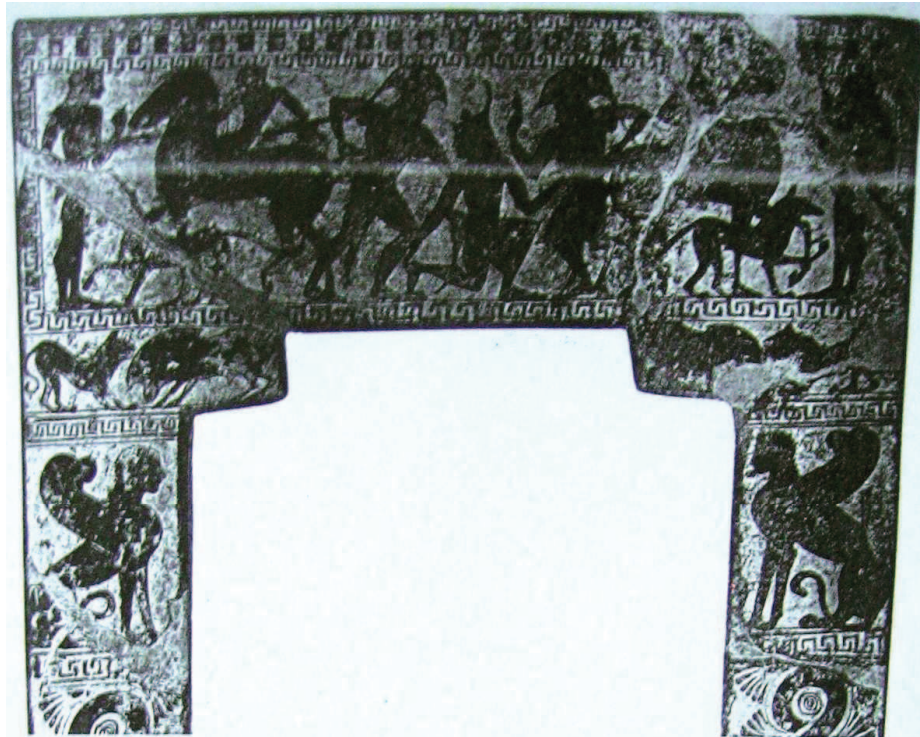

1 G.11 (Izmir 3493).

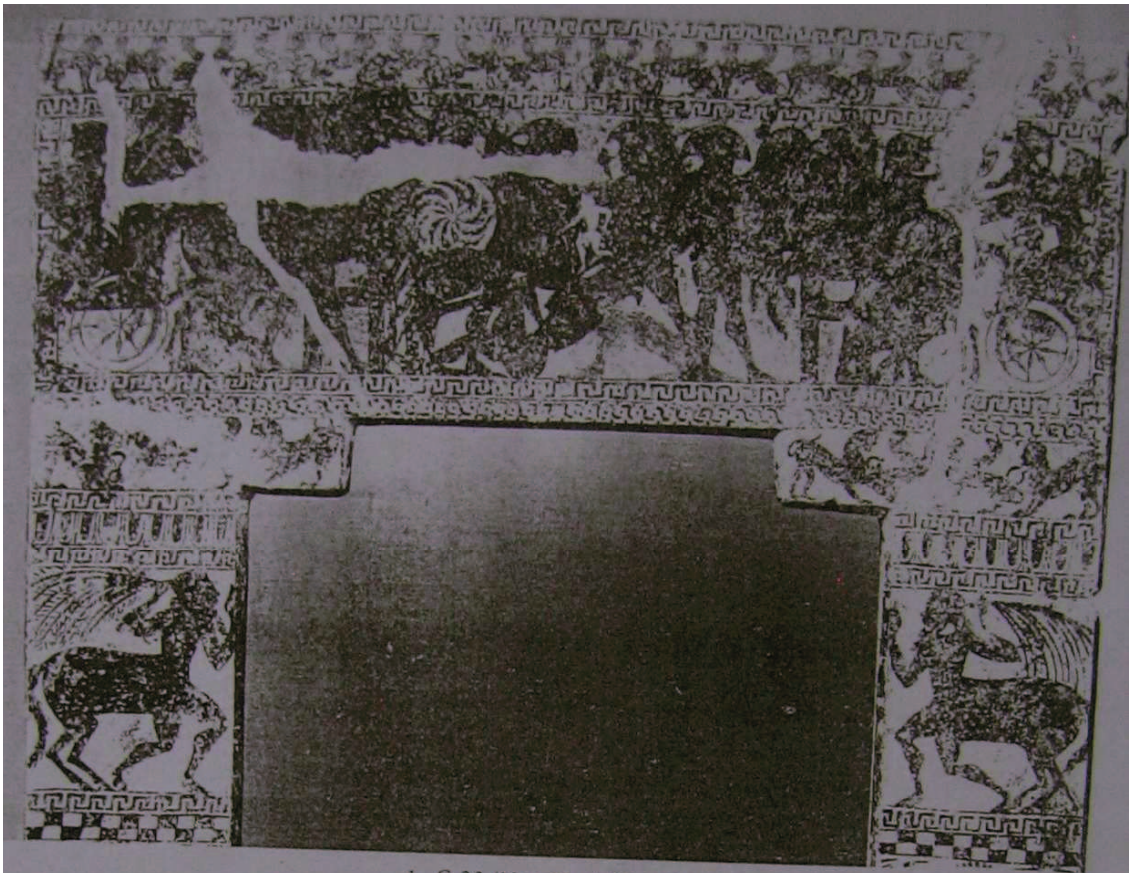
A

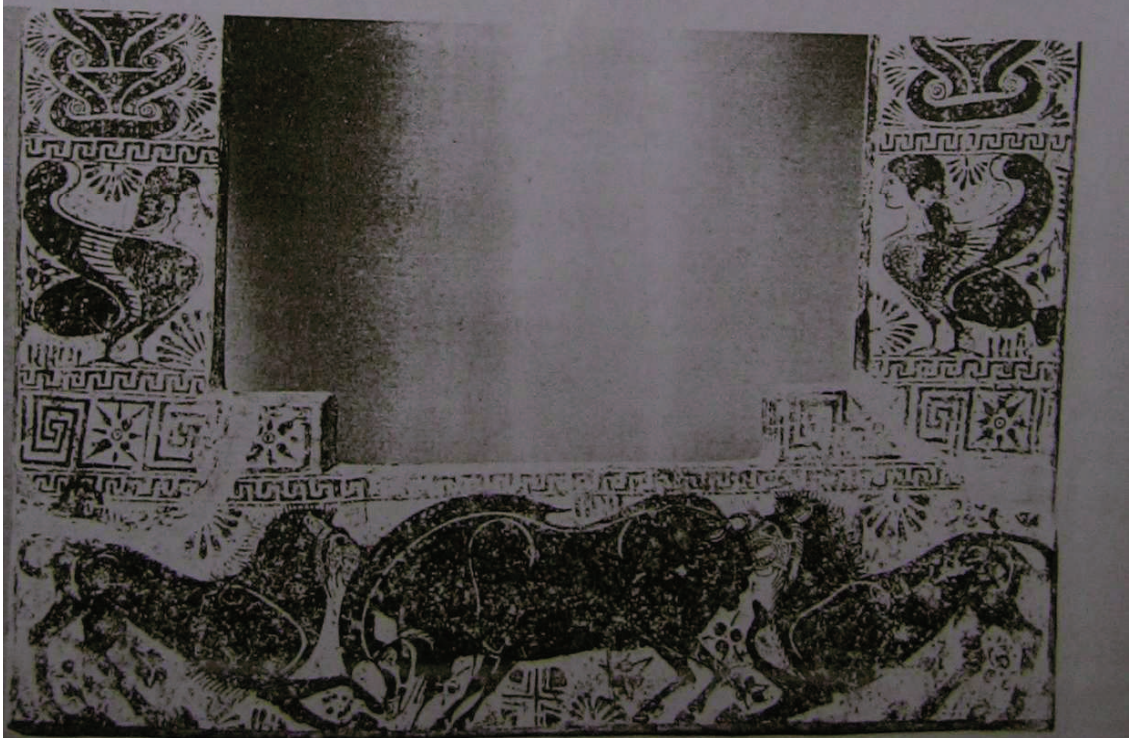
I G.27 (Munich 8774).

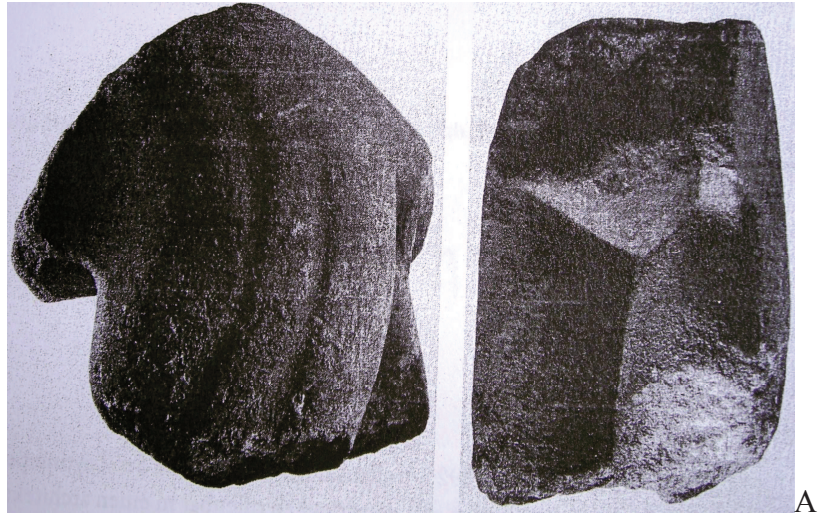

A

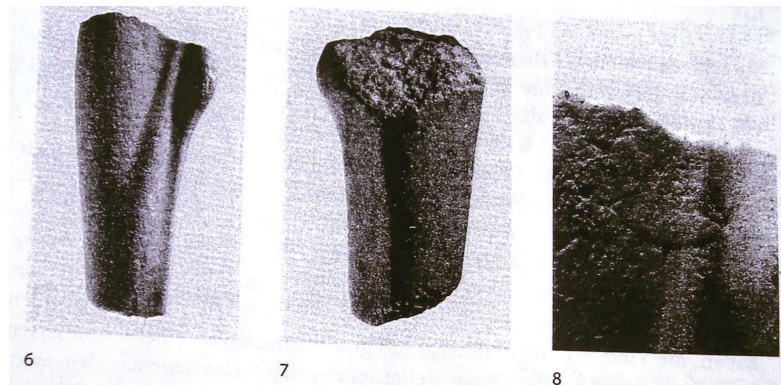

1 G.23 (New York 21.169.1).

A

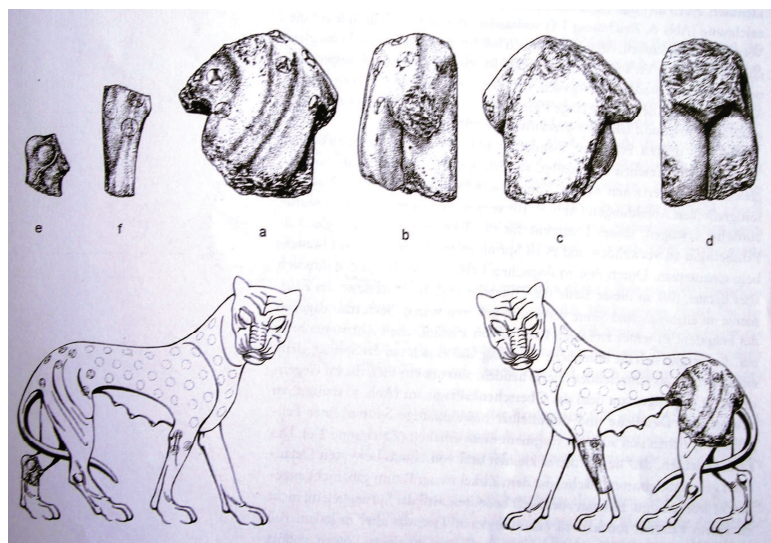

6

7

8

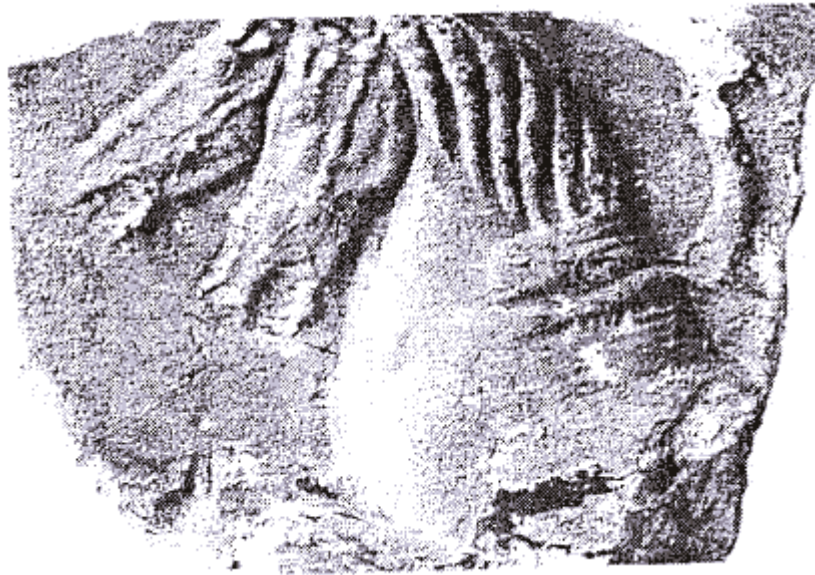
B

C

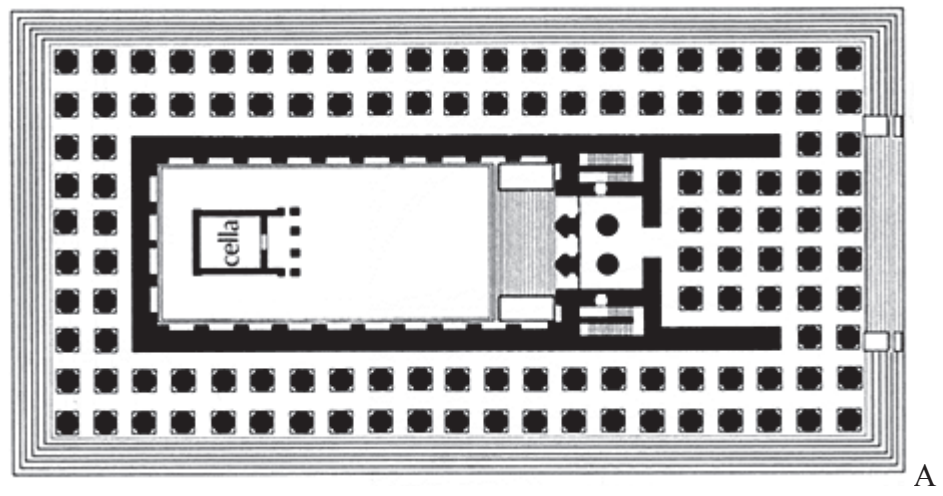

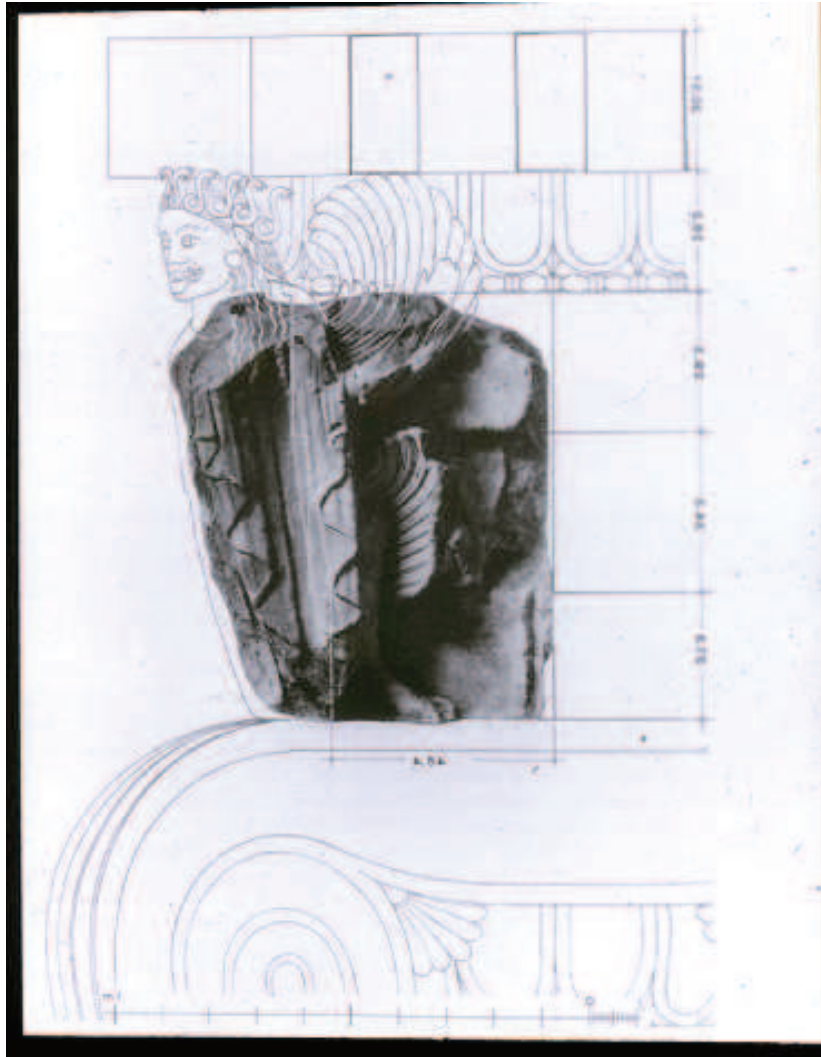
A

B

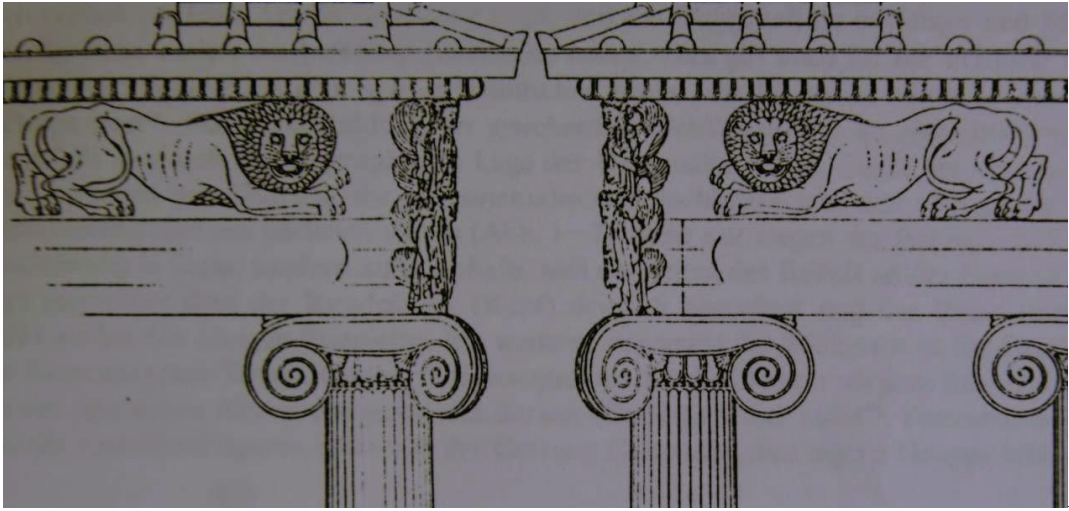

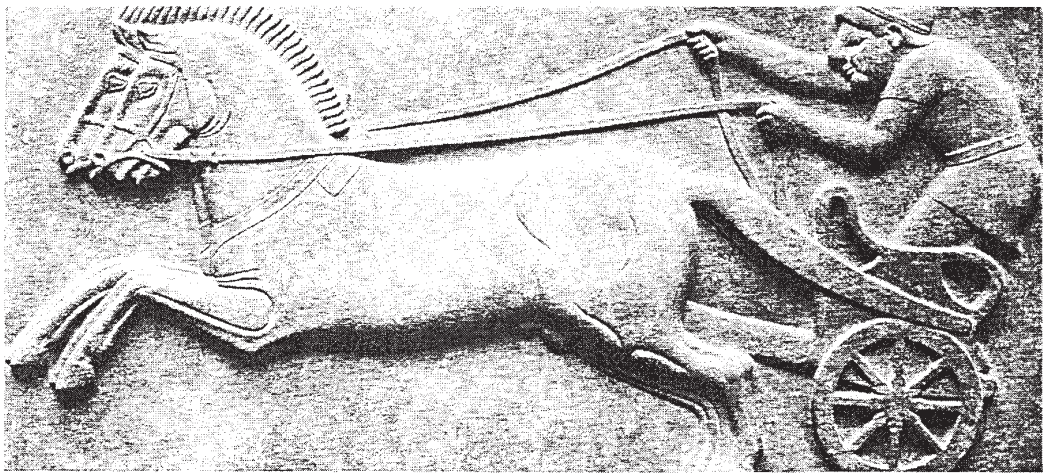
A

B

A

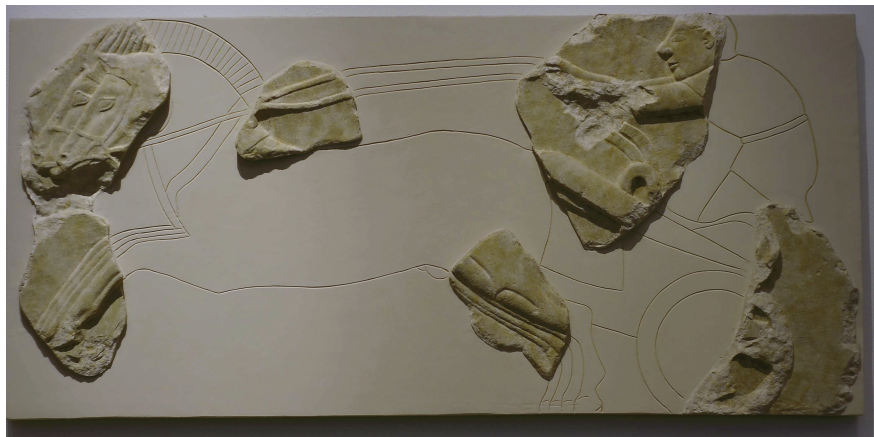

B

Levha 111

A

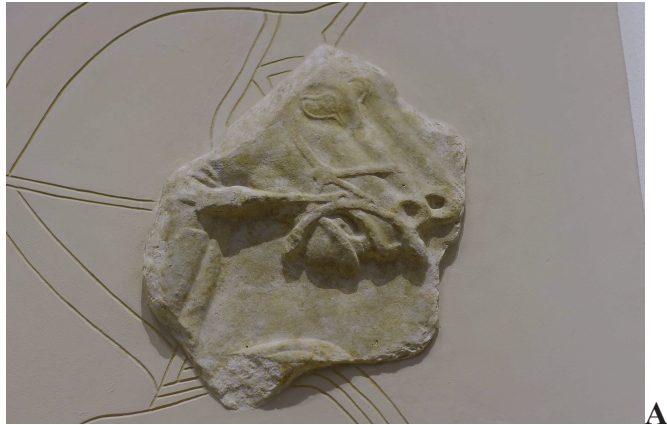

B

C

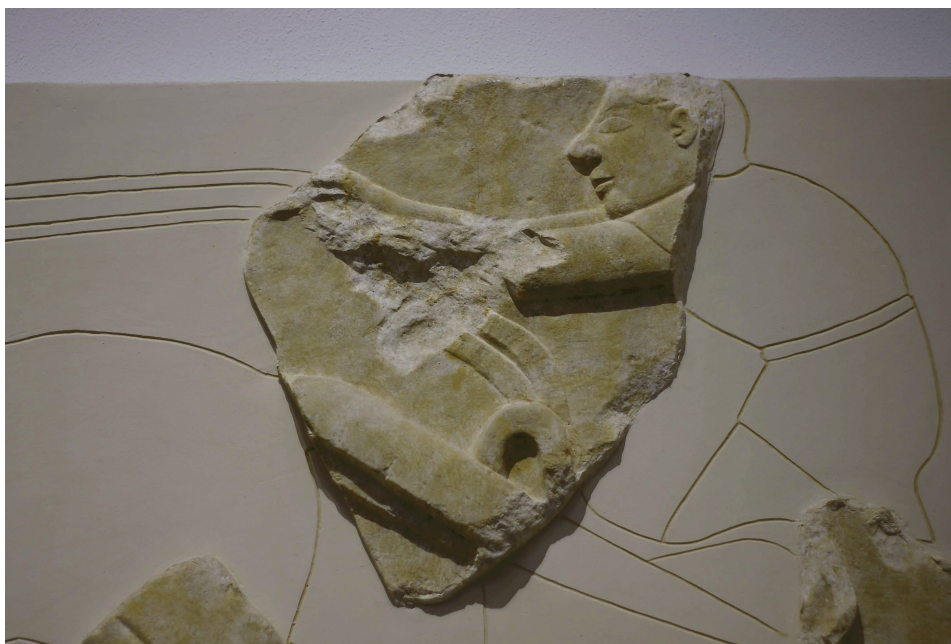
Levha 112

A

B

C